

T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SIFAT-I MÜŞEBBEHE VE MÜBÂLAĞA VEZİNLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet YENİCE

Danışman
Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE

Erzincan 2016

TEZ BİLDİRİMİ

"SIFAT-I MÜŞEBBEHE VE MÜBÂLAĞA VEZİNLERİ" isimli "**Yüksek Lisans**" tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Mehmet YENİCE

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri: Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE

Jüri: Doç. Dr. Mustafa KAYA

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Mehmet GAYRETLİ

SIFAT-I MÜŞEBBEHE VE MÜBÂLAĞAVEZİNLERİ

Mehmet YENİCE

**Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimler Anabilim Dalı
Tez, Temmuz 2016
Danışman: Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE**

ÖZET

Arapça gramerin iyi bilinmesi hiç şüphesiz kişinin okuduğunu anlayabilmesi, bu dili konuşan ve yazan kimseler ile iletişim kurabilmesi ve her yönü ile Arapçayı kavramasıdır. Özellikle de dini anlamda Kur'ân'ın ve Hadislerin asıl mana ve maksatlarının ortaya konulmasıdır. Zira Arapça, dünya üzerinde en çok mensubu bulunan dinlerden İslâm dininin dilidir. Bu nedenlerle bu dili öğrenen kişi, cümle yapısı ve cümleyi oluşturan kelimeleri ve bu kelimelerin cümleye kattığı anlamları en başta iyi bilmeli ve ona göre kullanmalıdır.

Arap dilinde sıfat-ı müşebbehe ve Mübâlağa vezinlerinin yapısı ve cümle içinde kullanımında ifâde ettiği anlamlar, bu dil ile ilgilenenler için karmaşık olan konulardandır. Bu sebeple tezimizde amacımız araştırmacılara kolaylık sağlamak için, hem sıfat-ı müşebbehe vezinlerini, hem de mübâlağa vezinlerini, ayrı ayrı bölümler hâlinde sarf (morfoloji/çekim) ve nahiv (sentaks/gramer) yönünden değerlendirmektir. Her ikisinin vezinleri/kalıpları örneklendirilecek ve cümleye kattığı anlamlar kısa ve öz olarak izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Sıfat-ı Müşebbehe, Mübâlağa Vezinleri

THE MORPHOLOGICAL ADJECTIVE AND EXAGGERATION PATTERNS

Mehmet YENİCE

**Erzincan University, Institute of Social Sciences
Basic Islamic Sciences Department**

Thesis, July 2016

Advisor: Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE

ABSTRACT

Well-knowing Arabic Grammer is certainly to understand what is read, to contact with the native speakers&writers, to comprehend Arabic in its all aspects, and particularly, to put forth the true meaning of the Holy Qur'an and Hadiths in terms of religion, because, Arabic is the language of Islamic Religion, having the most members in the world. For these reasons, one who is interested in this language should know the sentence structures, words comprising the sentences and the meaning of words; and use accordingly.

The structures and the sentence-meanings of the morphological adjective and exaggeration patterns in the Arabic Language are complicated issues for the ones interested in this language. Therefore; in this thesis, at least to provide convenience to the researchers, both the morphological adjective and exaggeration patterns will be seperately discussed in seperate sections in terms of Sarf (morphology/inflection) and Nahiv (syntax/grammer) by exemplifying their patterns/structures; and their meanings in the sentences will be explained concisely.

Key Words: Arabic Language, Morphological Adjective, Exaggeration, Patterns

ÖNSÖZ

Arapça sâmi diller grubundandır ve çok eski tarihlerden beri konuşulan ve günümüzde de konuşulmaya devam eden bir dildir. Öyle ki günümüzde dünyada yaygın olan diller arasında tarihi en eski yıllara dayanan bir dildir. İslâmiyet gelmeden önce Arapça, Güney Arapçası ve Kuzey Arapçası diye ikiye ayrılmış, İslâmiyet geldikten sonra ise Kuzey Arapçası geçerli olmuştur.

İlk dönemlerde Arapça, her kabilenin kendi lehçesini oluşturmasıyla gelişmiş, yazının Araplar arasında yayılmasıyla edebî bir dil hâline gelmiştir. Câhiliyye şiirlerinden sonra Kur'ân'ın Arapça inmesi nedeniyle iyice kalıplaşmıştır. İslâmiyetin fetihler yoluyla Arap Yarımadasının dışında yayılmasıyla beraber birçok devletin anadili olmasının yanında, ırklarına bakılmaksızın, Müslümanların tamamının dînî anlamda dili hâline gelmiştir. Bu dilin kuralları, İslâmiyetin ilk asırlarında, Nahiv ilmi, Sarf ilmi ve Lugat ilmi gibi ana kısımlara ayrılarak belirlenmiştir.

Sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa Arap dili ve belâgatından bir bölümdür. Sıfat-ı müşebbehe ve mübalağanın hem vezinleri, hem de ifâde ettiği anlamlar, vezinlerinin birbirine yakın olması ve ortak olanlarının olması gibi sebeplerle, Arapçayı yeni öğrenenler için karmaşık olan konulardandır. Bu nedenle tezimizde sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa, sarf ve nahiv yönünden izah edilecektir. Ayrıca her ikisinin kalıpları/vezinleri ve cümleye kattığı anlamlar örnekleri ile izah ve tahlil edilecektir. Bu örnekler, başta Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetler olmak üzere, hadisler, Arap şiiri ve Arapça cümlelerden seçilecektir. Örneklerden açıklamaya ihtiyaç olan yerlerin açıklanması, gerek yalın cümle olarak, gerekse tablolar hâlinde sunularak, araştırmacıya kolaylık sağlamayı hedefliyoruz.

Ayrıca bu konuları araştırmacıya sunarken hedeflerimiz şunlardır;

1- Sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa vezinlerinin Arapça ve Türkçe tariflerinin, sarf ve nahiv ekollerine göre bilinmesi.

2- Sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa vezinleri ile diğer müştaklar arasındaki benzer ve farklı yönlerin incelenmesi ve izahı.

3- Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa vezinlerinin türeyişleri, anlamları ve kullanım şekilleri örnekleri ile anlatılması.

4- Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa vezinlerinin nahiv, sarf ve delalet yönünden incelenmesi ve gerektiğinde örnekleri tablolar halinde gösterilmesi.

5- Verilen örneklerin hem Arapça metinlerini, hem de Türkçe anlamlarını okuyucuya takdim etmek ve sunulan örneklerin daha çok akılda kalması için Kur'ân-ı Kerim'den ve kolay metinlerden seçililerek, araştırmacının zihninde kalmasını kolaylaştırması.

Kıymetli desteklerinden dolayı başta danışman hocam Prof. Dr. Süleyman TÛLÛCE'ye, ayrıca yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Mustafa KAYA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunar, merhum hocam Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT'a Allah'tan rahmet dilerim.

Mehmet YENİCE

Erzincan, 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi.....	1
3. Yararlanılan Kaynaklar	2
4. Sıfat-1 Müşebbehe ve Mübâlağanın Arap Dilindeki Yeri	3
4.1. Sarf İlminin Tanımı ve Konuları	4
4.2. Nahiv İlminin Tanımı ve Konuları.....	5
4.3. Sıfat-1 Müşebbehe ve Mübâlağanın Arap Gramerindeki Yeri	8

BİRİNCİ BÖLÜM

SIFAT-I MÜŞEBBEHE	13
1.1. Sıfat-1 Müşebbehe Kavramı ve Tarifi	14
1.2. Sıfat-1 Müşebbenin Adlandırması	15
1.3. Sıfat-1 Müşebbede Sübût Anlamı.....	16
1.3.1. Sıfat-1 Müşebbenin Sübût Anlamına Delalet Ettiğine Kur'ân-ı Kerîmden Örnekler ve İzahı.....	17
1.3.2. Sıfat-1 Müşebbede Sübût Anlamının Kısımları.....	18
1.4. Sıfat-1 Müşebbenin Kullanım Yönünden Kısımları	20
1.4.1. Aslî Olan Sıfat-1 Müşebbehe.....	20
1.4.2. Aslî Olan Sıfat-1 Müşebbeheye Mülhak Olan.....	20
1.4.3. Müştak ile Tevilden Sonra Sıfat-1 Müşebbehe Manası İfâde Eden.....	21

1.5. Sıfat-1 Müşebbehenin Örnekleri.....	21
1.6. Sıfat-1 Müşebbehenin Nahiv Yönünden Tahlili.....	21
1.6.1. Sıfat-1 Müşebbehenin Nahiv Ekollerine Göre Tarifleri	21
1.7. Sıfat-1 Müşebbehenin İsm-i Fâile Benzerliği.....	24
1.7.1. Sıfat-1 Müşebbehenin İsm-i Fa' ile Umumî Olarak Benzemesi.....	24
1.7.2. Sıfat-1 Müşebbehenin İsmi Fa' ile Husûsî Olarak Benzemesi	24
1.7.3. Benzemesinde (Kullanımında) İhtilaf Bulunanlar	25
1.8. Sıfat-1 Müşebbehenin Ameli.....	25
1.9. Sıfat-1 Müşebbehenin Zamana Delâleti	26
1.9.1. Sıfat-1 Müşebbehenin Mâziye Delâleti.....	27
1.9.2. Sıfat-1 Müşebbehenin İstikbâle Delâleti.....	27
1.10. Sıfat-1 Müşebbehenin Sübût ve İstimrâra Delâleti.....	28
1.11. Sıfat-1 Müşebbehenin Amel Etme Şartları	28
1.11.1. Sıfat-1 Müşebbehenin “ل” Takısı ile Ameli.....	30
1.11.2. Sıfat-1 Müşebbehe “ل” Takısız Ameli	31
1.11.3. Kendisinden Öncekine İtimat Şartları.....	31
1.11.4. Sıfat-1 Müşebbehenin İtimat Şartlarına Ait Örnekler.....	34
1.11.5. Ma'mûllerinin İ'râb Yönünden Hâlleri.....	35
1.12. Sıfat-1 Müşebbehe ile İsm-i Fâ'ilin Ortak ve Farklı Yönleri.....	41
1.12.1. Ortak Yönleri	41
1.12.2. Farklı Yönleri	46
1.13. Sıfat-1 Müşebbehenin Sarf Yönünden Tahlîli	55
1.13.1. Sıfat-1 Müşebbehenin Sarf Yönünden Tarifi.....	55
1.14. Sıfat-1 Müşebbehenin Kıyâsî Vezinleri	56
1.15. Sıfatı Müşebbehenin Semâ'î Vezinleri.....	60
1.16. Sıfat-1 Müşebbehe Vezinlerinin İfâde Ettiği Anlamlar	62
1.16.1. “فَعْلٌ” Vezni ve Delalet Ettiği Anlamlar	62
1.16.2. فَعْلٌ Sıfat-1 Müşebbehe Vezninin Delalet Ettiği Manalar	64
1.16.3. “أَفْعَلٌ” Sıfat-1 Müşebbehe Vezninin Delalet Ettiği Manalar	66
1.16.4. “فَعْلَانٌ” Sıfat-1 Müşebbehe Vezninin Delalet Ettiği Manalar	70
1.16.5. “فَعِيلٌ” Sıfat-1 Müşebbehe Vezninin Delalet Ettiği Manalar	73

1.16.6. “فَعْلٌ و فَعْلٌ و فَيْعِلٌ” Sıfat-1 Müşebbehe Vezinlerinin Manaları	75
1.16.7. “فُعْلٌ و فُعْلٌ” Sıfat-1 Müşebbehe Vezinlerinin Manaları.....	77
1.17. Ziyâde Bablardan Sıfat-1 Müşebbehe Vezinleri.....	77

İKİNCİ BÖLÜM

MÜBALAĞA VEZİNLERİ	78
2.1. Mübâlağanın Lugat Anlamları.....	79
2.1.1. Halil b. Ahmed'in Tanımı	79
2.1.2. İsfahânî'nin Tanımı	79
2.2. Mübâlağanın Sarf Yönünden Tahlili	80
2.2.1. Mübâlağanın İsm-i Fâ'ilden Farklı Yönü	80
2.2.2. Mübâlağa Vezinlerinin Türemesi.....	81
2.2.3. Çok Kullanılan Vezinleri	82
2.3. Mübâlağanın Nahiv Yönünden Tahlili	96
2.3.1. Amel Etmesi ve Amel Eden Vezinler	96
2.3.2. Mübâlağa Vezinlerinin “أل” Takılı Ameli	99
2.3.3. Mübâlağa Vezinlerinin “أل” Takısız Ameli.....	100
2.3.4. Mübâlağa Vezinlerinin Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanım Şekilleri.....	101
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ	109

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
a.y.	: Aynı yer
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâlühü
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî yıl
Hz.	: Hazretleri
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
m.	: Mîlâdî yıl
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
md.	: Maddesi
nşr.	: Eseri Neşreden
O.M.Ü.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
s.	: Sahife
s.n.	: Sıra numarası
S.Ü.F.E.D.	: Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi
Sy.	: Sayı
tsz.	: Tarihsiz
Ünv.	: Üniversitesi
v.	: Vefat yılı
vdğr.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yeri yok

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. İsmın Türemesi	9
Tablo 2. Türememiş İsim	10
Tablo 3. Fiilden Türeyene Örnek	10
Tablo 4. İsimden Türeyene Örnek	10
Tablo 5. Sıfat-1 müşebbehenin ifâde ettiği mana	14
Tablo 6. YaratılıŖta kendisinde var olan ve deđiŖmeyen haller	18
Tablo 7. İnsanı ahlak ve davranıŖları yönünden etkileyen ve deđiŖim gösteren sıfatlara örnek.	19
Tablo 8. Sübût anlamı geçici olup zamanla ortadan kalktığına örnek	19
Tablo 9. Sıfat-1 Müşebbehenin Genel Örnekleri	21
Tablo 10. Sıfat-1 müşebbehe mübtedâ'ya ve كن - ان kardeŖlerine haber olduğuna kendisinden önceki mef'ûle, uyumuna örnek	33
Tablo 11. Sıfat-1 müşebbehe hâl konumunda olursa zü'l hâle uyması	34
Tablo 12. Sıfat-1 müşebbehenin “ل” takısı olmadan amel ettiğine örnek	35
Tablo 13. Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlünün hasen olarak kullanılması.	39
Tablo 14. Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlünün zayıf olarak kullanıldığı durumlar.	40
Tablo 15. Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlünün kabîh olarak kullanıldığı durumlar.	40
Tablo 16. Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlünün mumteni' olarak kullanıldığı durumlar	41
Tablo 17. Sıfat-1 müşebbehenin hakîki lâzım fiilden türediğine örnek	47
Tablo 18. Sıfat-1 müşebbehenin hükmen lâzım fiilden türediğine örnek	47
Tablo 19. Kendisinden hudûs manası kasedilmeyen ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûle örnek	56
Tablo 20. Sevinç, hüzn ve yenilik gibi manaları içeren fiil'e örnek	57
Tablo 21. Renk, kusur ve süs (zînet, hilye) gibi manaları içediğine örnek.	58
Tablo 22. Boşluk ve doluluk gibi manaları içediğine örnek.	58
Tablo 23. “Fa'ule” فَعْلُ Vezninden türeyen vezinler	58
Tablo 24. Sıfat-1 müşebbehenin lâzım ve sülâsî fiilden vezinleri.	59

Tablo 25. Semâ'î sıfat-ı müşebbehe vezinleri ve örnekleri.....	61
Tablo 26. Semâ'î vezinlerin cemi'sinin gelme şekilleri.....	62
Tablo 27. "فَعْلٌ" vezninin manaları	63
Tablo 28. فَعْلٌ veznin ifâde ettiği manaları ifâde eden başka vezinler.....	63
Tablo 29. Renk bildiren vasıfların kendisinden türemesi	67
Tablo 30. Zâhirî ayıp ifâde ettiğinin örneği	68
Tablo 31. Hissî ayıplar bildiren vasıfların türediğinin örneği	68
Tablo 32. Mizac'a Delâletinin örnekleri.....	73
Tablo 33. Belli bir çalışma sonucu kazanılan sıfatlara delalet etmesinin örnekleri .	73
Tablo 34. Sülâsî mücerredin dışındaki fiillerden sıfat-ı müşebbehenin vezinlerine örnek	78
Tablo 35. Mübâlağa manasına örnek	80
Tablo 36. İsm-i fâ'ilin (فَاعِلٌ) Vezninden Dönüşen Mübâlağa Veznine Örnek.....	82
Tablo 37. Mübâlağa vezinlerinin en meşhur ve kıyâsî olanları.....	82
Tablo 38. فَعَالٌ Mübâlağa Vezninin örnekleri ve ifâde ettiği anlamlar	83
Tablo 39. Sıfatlıktan uzaklaşıp, isim olarak kullanılan vezinler.....	84
Tablo 40. İsimden türeyen mübâlağa sıfatlarına örnek.....	84
Tablo 41. مِفْعَالٌ Mübâlağa Vezninin örnekleri.....	85
Tablo 42. "فَعُولٌ" Mübâlağa Vezni için diğer örnekler	86
Tablo 43. "فَعُولٌ" Mübâlağa Vezninin isim olarak kullanıldığına örnekler	86
Tablo 44. فَعِيلٌ Mübâlağa Vezninin örnekleri.....	87
Tablo 45. فَعِلٌ Mübâlağa Vezninin örnekleri.....	87
Tablo 46. Mübâlağa vezinlerinin semâ'î olanları.	88
Tablo 47. Diğer semâ'î vezinler	94
Tablo 48. Kur'ân'da insanlar için kullanılan mübâlağa vezinleri	101
Tablo 49. Kur'ân'da Allah'ın isimleri için kullanılan mübâlağa vezinlerine örnekler	103

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Arapça'nın tarih boyunca farklı toplumların kültürlerindeki rolü ve özellikle İslâm dininin temel kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in sünneti ve bunlarla alakalı ilimlerin öğretme ve öğrenimindeki gerekliliği ortadadır. Bunun yanında Arapçanın uluslararası ilişkilerdeki konumu ve önemi de herkesçe bilinen bir gerçektir.

Sâmi diller grubundan olan Arapça, ilk dönemlerde sadece Arap Yarımadası'nda yaygın bir dil iken, Arapların aşırı dil sevgileri, panayırlar ve saray destekleri ile beslenmiş ve Kur'ân-ı Kerim'in inmesiyle de edebiyat ve belâgatta zirve noktasına ulaşmıştır zira Kur'ân-ı Kerim'in inmesi bir yönden dünyada sosyal ve kültürel yönden büyük bir değişim meydana getirmiş, bir yandan da Arap Dili ve Belâgatının gelişmesinde büyük bir etki etmiş ve tüm dünyanın ilgisini çekmiş ve geçerliliğini hâlâ devam ettirmektedir.

Bu çalışmamızın konusu olan, "Sıfat-ı Müşebbehe ve Mübâlağa Vezinleri" iki ana bölüm hâlinde sunulacaktır. Birinci bölümde Sıfat-ı Müşebbehenin lügat, ıstılah, nahiv ve sarf ilimleri yönünden anlamları, vezinlerinin/kalıplarının örnekleri ve cümleye kattığı anlamlar; ikinci bölümde ise Mübalağanın lügat, ıstılah, nahiv ve sarf ilimleri yönünden anlamları, vezinlerinin/kalıplarının örnekleri ve cümleye kattığı anlamlar klasik ve modern kaynaklardan istifâde edilerek izah edilecektir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız esnasında sıfat-ı müşebbehe konusunda Türkiye'de yapılan bir Yüksek Lisans Tezi, Arap dünyasında yapılan bir Yüksek Lisans Tezi ile bir Doktora Tezi ve bir Doçentlik Tezi çalışması incelenmiştir.

Ziyâd Saltî Nehâr Musterîhî'nin, Yermuk Üniversitesi (Ürdün) Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü'nde 1998 yılında yaptığı "es-Sıfatü'l-Müşebbehe fi'l-Kur'ân-il-Kerîm" isimli Yüksek Lisans Tezinde tespit ettiği 22 kıyâsî vezinle sıfat-ı müşebbeheyi incelemiş, diğer müştakların sıfat-ı müşebbehe olarak kullanılmasını ele almış, sıfat-ı müşebbeheyi asıl sıfat-ı müşebbehe, asla mülhak sıfat-ı müşebbehe, sıfat-ı müşebbeheye

delalet eden ism-i tafdil ve câmîd isim olarak 4 kısma ayırmıştır. Ayrıca sıfat-ı müşebbehenin işaret ettiği manalara ve amel etme durumlarına değinerek Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vermiştir.

Muhammed 'Azîz, 'Ayn Şems Üniversitesi Edebiyat, İlim ve Kız Eğitim Fakültesi Arap Dili ve Eğitimi Bölümü'nde 2009 yılında yaptığı “*es-Sıfatu'l-Müşebbehe ve Mübâlağa İsm-i Fâ'il fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*” isimli Doktora Tezinde iştikâk kavramı üzerinde durmuş ve sıfat-ı müşebbehe hakkında Basra, Bağdat, Endülüs, Kufe, Mısır dil okullarının görüşlerine yer vermiştir. Muhammed 'Azîz, Doktora tezinde 18 kıyâsî vezinle sıfat-ı müşebbeheyi ele alarak diğer müştakların sıfat-ı müşebbehe olarak kullanılması kapsamında sıfat-ı müşebbeheye delalet eden câmîd isimler ve masdarlar, ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl vezinlerindeki sıfat-ı müşebbeheleri incelemiştir. Sıfat-ı müşebbehenin işaret ettiği manalara ve amel etme durumlarına değinerek Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vermiştir.

Tezimizde sarf ve nahiv yönünden hem sıfat-ı müşebbehe, hem de mübâlağa kalıplarını/vezinlerini ve cümleye kattığı anlamları izah ve tahlil edilecektir. Her ikisinin vezinlerinin örnekleri, başta Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetler olmak üzere, Hadisler, Arap şi'iri ve Arapça cümleler ile örneklendirilmiştir.

3. Yararlanılan Kaynaklar

Çalışmamızda sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa yapıları ile ilgili olarak Sîbeveyh (v.180/796)'nin *el-Kitab*'ı başta olmakla birlikte diğer klasik kaynaklardan İbn Cinni (v.392/1001)'nin *el-Hasâis*, İbn 'Akîl (v.769/1367)'in *Şerhu'bni 'Akîl 'alâ Elfiyye* ve *Şerhu'l-Teshîl li-bni 'Akîl* kitapları, İbn Mâlik (v.672/1273-4)'in *Elfiyye ve Teshîl* adlı kitaplarına yapılan şerhler, İbn Hâcib (v.646/1248-9)'in *Şâfiye ve Kâfiye* adlı kitaplarına yazılan şerhlerden *Şerhu'r-Râzî li Kâfiyeti'bn'il-Hâcib* ile *Şerh Şâfiyeti'bn'il-Hâcib*, İbn Hişâm (v.761/1360)'ın *Şerhu Katru'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ, Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti'bnî Mâlik*, *Şerhu'l-Lemhati'l-Bedriyye fi 'İlmi'l-Lugati'l-'Arabiyye* kitapları, ez-Zemahşerî (v.538/1143-4)'nin *el-Mufasssal fi 'İlmi'l-'Arabiyye ve el-Keşşâf* adlı kitapları, İbn Ya'îş (v.643/1245-6)'in *Şerhu'l-Mufasssal* kitabı başta olmak üzere kaynakça bölümünde belirtilen diğer klasik sarf ve nahiv kaynaklarından; Kur'ân-ı Kerîm tefsir ve çalışmalarına ait el-Ferrâ' (v.207/822)nin

Ma'ânî'l-Kur'ân, et-Taberî (v.310/922-3)'nin *Tefsîru't-Taberî*, el-Kurtubî (v.671/1272-3)'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Ebû Hayyân (v.745/1345)'in *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*, es-Suyûti (v.911/1505)'nin *el-Îtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, es-Sâbûnî'nin *Safvetü't- Tefâsîr* adlı eserlerinden; İ'râb kitaplarından el-'Ukberî (v.616/1219)'nin *et-Tıbyân fi İ'râbi'l-Kur'ân* kitabından; yakın tarihte yazılan sarf-nahiv kitaplarından el-Galâyînî (v.1364)'nin *Câmi'u'd-Durûs el-'Arabîyye* kitabı; güncel eserlerden Abbâs Hasan'ın *en-Nahvu'l-Vâfi*, Fahreddin Kabâve'nin *Tasrîfu'l-Esmâ ve'l-Ef'âl*, el-Hatîb'in *el-Mustaksâ fi 'İlmi'l Tasrîf* kitaplarından ve sıfat-ı müşebbehe ile ilgili temin edilen diğer tezlerden yararlanılmıştır.

Kelime çevirilerinde, İbn Manzûr'un, *Lisânu'l-'Arap*'ından, Kadir Güneş ve Serdar Mutçalı'nın *Arapça-Türkçe Sözlük ve* <http://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/> internet sitesinden, yine âyet meallerinde, <http://www.kuranmeali.org> (Diyanet İşleri Başkanlığının meali esas alınarak) sitesinden yararlanılmıştır.

4. Sıfat-ı Müşebbehe ve Mübâlağanın Arap Dilindeki Yeri

Arapça dilbilgisi (gramer-kavâid) sarf ve nahiv olmak üzere iki kısma ayrılır. Sarf (الصرف) Şekil bilgisi, morfoloji): İstenilen manayı elde etmek için kelimenin aldığı şekillerden bahseden ilim dalıdır. Sarf ilmi kelimenin isim ve fiil çeşitlerini şekil bakımından ele alır. Bir kelimenin bir şekilden diğer bir şekile değişmesine “tasrîf” (التصريف) çekim) denir. Fillerin tasrîfi mâziden muzâriye, muzâriden emre nakletmek sureti ile olur. İsimlerin tasrîfi ise, tesniyeye (ikil) ve cem'e (çoğul), ism-i tasgîr (küçültme ismi) ve ism-i mensuba nakil ile olur. Nahiv (النحو) söz dizimi ve sentaks) ise kelimenin cümle içindeki durumunu ve bu duruma göre i'rab'ını inceleyen ilim dalıdır. Cümle içinde bulunan söz parçaları mebnî (sonu değişmeyen) ve mu'rab (sonu değişen) olmak üzere iki kısma ayrılır. Nahiv âlimlerinin ortaya koyduğu kurallar bize mu'rab olan kelimelerin son harflrinin durumunu ve mebnî kelimelerin cümledeki konumunu (mahâllî i'rablarını) öğretir.¹

¹ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İFAV, İstanbul 2004, s. 41-42.

Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa vezinlerini sarf ve nahiv yönünden ele alacağımız için önce sarf ve nahiv ilimini incelemek ve sıfat-ı müşebbehe ile mübâlağa vezinlerinin bu iki ilme göre konumunu belirtmek yerinde olacaktır.

4.1. Sarf İlminin Tanımı ve Konuları

Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgili dalı olan Sarf, sözlükte “çevirmek, döndürmek” anlamlarına gelir.² İstilahta ise; Arapça kelimelerin ve harflerin asıllık, ziyâdelik, sahîhlik yönünü, i'lâl ve benzeri (ihfâ, idgâm ve izhâr gibi) durumlarından bahseden ilim dalıdır. Diğer bir tabirle kelimelerin/vezinlerin yapısı ve yapısındaki değişiklikten bahseden ilimdir. Yani kelimenin biçim bilgisi (morfoloji), istenilen manaya göre biçim değiştirmesini inceler. Terim olarak ise biri amelî, diğeri nazârî olmak üzere iki şekilde kullanılır. Amelî sarf, asıl kabul edilen kelimeyi (masdar veya mâzi) lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir (Tasrîf). Nazârî sarf ise: “ i‘rab ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim” diye tanımlanır. Müteahhir dilciler sarf ilmiyle, tasrif ilmini eş anlamlı kabul ederler. İlk dönemlerde “nahiv ilmi” ile iç içe olan ve ondan bir cüz olan sarf ilmini mustakilleştiren “Mu‘az b. Müslim el-Herrâ’dır (v. 187/803).³

Hudarî (v. 1287) Sarf ilmi ve tasrîfi, “*Sarf; kelimelerin şekil ve türemelerinden bahseden şekil ilmidir ki; istenilen manayı elde etmek için, kelimeyi icap eden şekle koyma kurallarından bahseden bir ilimdir. Sarf İlmi sadece isim ve fiille ilgilenir. Bir kelimeyi, istenilen manaya delalet etmek üzere icabeden şekle koymayada ‘tasrîf’ denir. Tasrîf edilen kelimelerin almış olduğu şekillerin her birine de sığa (vezin kip) denir*” şeklinde açıklamıştır.⁴

² İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânu’l-‘Arab*, Dâr-ı Sâdır, Beyrut 1404, (صرف md.); İbrâhîm Mustafâ, Ahmed ez-Zeyyât, Hâmid ‘Abdu’l-Kâdir ve Muhammed en-Neccâr, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, Dâru’d-Da‘ve, 3. baskı 1972 Kahire, s. 558.

³ Muhammed b. Mustafa el-Hudarî, *Hâşiyetu’l- Hudarî ‘alâ Şerhi İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. Turkı Ferhân el-Mustafa, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2013, II, 81, ayrıca bkz., John Lons, *al-Luga ve ‘İlmu’l-Luga*, s. 140; ‘Abdullah b. Yûsuf el-Cedî’, *el-Minhâcu’l-Muhtasar fî ‘İlmeyi’n-Nahvi ves-Sarf*, s. 12; İbrâhîm Mustafâ vdğr., *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, s. 558; Mehmet Talu, *Sarf ve Nahiv ‘İlmi*, Özak ofset, Kayseri 1986, II, 22; Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 39; Mahmut Kafes, “Eski ve Yeni Kaynaklarda Fıkhu’l-Luga Kavramı”, *SÜFED.*, sy. XVII, s. 149-152.

⁴ el-Hudarî, *Hâşiyetu’l- Hudarî*, II, 415-416.

4.1.1. Sarf İlminin Kategorileri

Sarf ilminde mebnî isimler, câmid fiiller ve harfler dışında çekimli bir fiil kökünden türeyen fiillerle isimler çerçevesinde mücerred (aslî) ve mezîd kalıplar, bunlara ‘ârız olan harf ve hareke değişiklikleri demek olan ibdâl, i‘lâl, kalb, hazif, idgâm ve imâle durumları ele alınır. Fiiller, kök fiiller mücerred ve türemişler (mezîd) şeklinde iki kategoriye ayrılır. Yine üçlü kök fiil ve türemişleriyle dörtlü kök fiil ve türemişleri, kök harfleri içinde illet harfi bulunup bulunmamasına göre yedi kategoride incelenir ve her birine ait mâzi, muzâri, emir ve nehiy kiplerinin mâlûm ve meçhule göre çekim şekilleri söz konusu edilir. İletli fiillerin çeşitli kalıp ve kiplerinde görülen harf ve hareke değişiklikleri açıklanır. Gerek kök gerekse türemiş fiil kalıplarına ait isimler olarak masdar çeşitleri, ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgaları, zaman, mekân ve âlet isimleri, ism-i tafdîl, mensub ve musağğar isimler, isimlerde müzekker–müennes (eril–dişil), müfred–tesniye–cemi‘ durumları ele alınır.⁵

4.1.2. Sarf İlminde Vezin

Gerek fiil gerekse isim kalıplarında asıl ve ziyâde harflerle bunların hareke ve sükûnları bir ölçüte göre belirlenir. Kadîm dilcilerden beri kullanılan ve “mîzân-ı sarfî” adı verilen bu ölçüt “fe‘ale”dir (فَعَلَ). Kökün ilk harfi fâ (ف), ikinci harfi ayın (ع), üçüncüsü “lâm’a (ل) tekabül eder. Kelime dört kök harfli ise mîzânın sonuna bir lâm (فعلال), beş kök harfli ise bir lâm daha (فعلل : سفرجل gibi) eklenir. Kelimede zâit harf veya harfler varsa mîzanda karşılıklı yerlerine konarak ölçüt belirlemesi yapılır (تفعلل gibi). Mîzana “vezin” (binâ, sîga), ona uygun düşen kelime kalıbına da “mevzûn” denilir.⁶

4.2. Nahiv İlminin Tanımı ve Konuları

Arapça gramerinin söz dizimi kuralları ile i‘rab bölümünü kapsayan bir ilim olan “nahiv” kelimesi, (نحو) fiilinden türemiştir ve farklı anlamları bulunmakla

⁵ Hıdır el-Yezdî, *Şerhu’s-Şâfiyeti İbni’l- Hâcib*, nşr. Hasan Ahmed, Müessesetü’r-Reyyân, Beyrut 2008, I, 130; Talu, I, 14.

⁶ Hulûsi Kılıç, “Sarf”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 136, ayrıca bkz. Talu, I, 15.

beraber, bu ilimde “kasetmek” anlamındadır.⁷ Çünkü bu ilimle ilgilenen kişi, nahiv ilmini öğrenmekle Arap kelamını öğrenmeyi kasetmiştir. Sözlükte “*yönelmek, izini takip etmek*” anlamlarında olup, terim olarak “*yön, taraf, yol*” mânalarına gelir. İstilâhî yönden ise: *علم بأصول تعرفُ بها أحوال الكلمة العربيَّة من جهة الإعراب والبناء*: *İ‘râb ve mebnîlik yönünden Arapça kelimelerin halleri kendisiyle bilinen ilimdir.* Nahiv Türkçede, söz dizimi, cümle bilimi, sentaks terimleriyle ifade edilir ve dil bilgisinin söz dizimi kurallarıyla i‘râb olgusuna ilişkin kısmını içerir. Bu bakımdan nahvin konusu terkip ve cümlelerin kuruluşu, öğeleri, çeşitleri, i‘râb olgusu, âmiller, mâmuller, i‘râb alâmetleri, mu‘reb ve mebnîler gibi meseleleri kapsar. İsimlendirmeye dâir rivayetlerin çoğuna göre gramerin sentaks kısmına bu adın verilmesinin sebebi, Hz. Ali’nin kelime çeşitleriyle tanımlarını kapsayan bir sayfayı Ebu’l-Esved ed-Düelî’ye verdikten sonra, “*Bu yola girerek ilerle*” (أَنْحُ نَحْوَهُ) demesi veya Ebu’l-Esved’in, gramerle ilgili bazı düşüncelerini belirtip öğrencilerine Hz. Ali’ninkine benzer bir tâlimat vermesidir. Ayrıca Kur’an okutanlarla muallimlerin bir ifâde konusundaki düzgün (fasih) örneği belirtmek üzere, “*Bu hususta Araplar’ın nahvi şöyledir*” gibi klişeleşmiş söylemleri tekrar etmelerinin de bu terimleşmede rol oynadığı kabul edilir. Yuhannâ el-İskenderânî’nin Yahyâ en-Nahvî olarak tanınmasından “nahv” ve “nahvî” terimlerinin Hz. Peygamber zamanında bilinmekte olduğu anlaşılıyorsa da o süreçte bu kelimeler “*lugat, lugat âlimi*” mânasında kullanılıyordu. Hz. Ömer ve İbn Mes‘ûd gibi sahâbîlerin, hatta Resûl-i Ekrem’in “*eski Arap şiirinin kendisiyle yazıldığı Edebî Arapça*” ve “*Kur’an’ın kendisiyle indiği Bâdiye Arapça’sı*” anlamında kullandığı “Arabiyye” tabiri Kur’an kıraatinin etkisiyle kısa zamanda terimleşerek imâle, idgâm, ibdâl, i‘lâl, hemz gibi daha çok kıraat, sarf ve fonetiğe dâir konularla i‘râb olgusunu kapsayan ilmin adı olmuş, sonuçta ‘Arabiyye nahiv, sarf, fonetik, garîb kelimeler ve lehçe farklarını kapsayan disiplini ifâde etmiştir.⁸

7 İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, (نحاً md.).

8 ‘Ali b. Muhammed el-Eşmûnî, *Şerhu’l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1419, II, 352; el-Cedî‘, *el-Minhâc*, s. 11; İsmail Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 300-306; Maksudoğlu, s. 235.

4.2.1. Nahiv İlminin Ortaya Çıkışı

Kadîm râvi ve müellifler nahiv ilminin ortaya konulmasını gerektiren bazı sebepler zikretmişlerdir. Bir kısım âyetlerin (أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) *Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır.*⁹ ayeti ve لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ : *Onu günahkârlardan başkası yemez*)¹⁰ kıraatinde görülen okuma hataları yahut ana dili Arapça olmayanlardan birinin veya Ebü'l-Esved'in kızının yaptığı bir konuşma hatası üzerine Basra Valisi Ziyâd b. Ebîh'in yahut oğlu 'Ubeydullah'ın ya da Hz. Ömer'in emriyle, diğer bir rivayete göre ise Hz. Ali'nin bazı temel esasları zikredip yol göstermesiyle Ebü'l-Esved ed-Düelî tarafından nahiv ilminin kurulmuş olduğu kabul edilir. Nahiv ilminin bir Kur'an okuyucusunun hatalı okuyuşunu işiten Hz. Ali tarafından kurulduğu da kaydedilmektedir. Hz. Osman'ın, mevâlî ile Araplar'ın karışması ve bilhassa câriyelerden doğan çocuklar yoluyla Araplar'ın dil melekesinin bozulduğuna, konuşma dilinde ve kıraatte hataların zuhûr ettiğine, zamanla Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında güçlükler çekileceğine dikkat çeken hutbesinin sözlük ve gramer çalışmalarını başlatan temel unsurlar olduğunu söylemek gerekir. Fetihler neticesinde kitleler hâlinde İslâm'a giren ve ana dili Arapça olmayan unsurlarla Araplar'ın karışması sonunda hatalı okumalar daha da yaygınlaşmıştır. Bu sebeple âlimler lugat ve şiir malzemesini derlemiş, kadîm şiirler tesbit edilmiş, Ebü'l-Esved ed-Düelî de en çok kıraat hatasının yapıldığı Kur'ân-ı Kerîm'in kelime sonlarının i'rabını nokta şeklindeki hareketlerle tesbit etmiştir. Onun bu faaliyetinin ardından nahiv ilminin esaslarını belirleme işine girişmiş olması mâkul görünmektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin özel telaffuzu, med, hemze, idgâm, izhâr, iklâb, gunne gibi kendilerine has okunma kâideleri de özellikle şehir halkı için birçok dil meselesi ortaya çıkarıyordu. Yabancılarla karışmanın ve dolayısıyla dilin bozulmasının en yoğun yaşandığı yer Irak-Basra olduğu için dil ve gramer çalışmaları orada başlamıştır. Ahmed Emîn de Hz. Ali ile Şif Ebü'l-Esved'e yapılan nisbetlerin mezhep gayretkeşliği endişesi taşıdığını belirtmiş, i'rab hareketlerini koyan Ebü'l-Esved'in nahiv kaideleri üzerinde fikir yormasının tekâmül kanunu ile çelişmemekle birlikte nahvin bir ilim niteliğinde kuruluşunun daha sonra gerçekleştiğini, adının da

⁹ Tevbe, 9/3.

¹⁰ Hâkka, 69/ 37.

Halîl b. Ahmed tarafından konulduğunu, kadîm müelliflerin nahvin vaz'ı ile, i'rab hareketleri olan zamme, fetha, kesre ve sükûn gibi hususları kapsayan 'Arabiyye'nin vaz'ını kastettiklerini, ilim olarak gerçek nahvin ise, hemze hakkındaki görüşleri bir kitap oluşturacak kadar ayrıntılı olan İbn Ebû İshak ve onun tabakası tarafından ortaya konulduğunu kaydetmiştir. Ahmed Emîn'in öğrencisi Şevkî Dayf da hocasını desteklemektedir.¹¹

4.2.2. Nahiv İlminin Gelişmesi

Nahiv ilminin doğuşu, Kays ve Temîm gibi fasîh Arap kabilelerine mekân teşkil etmesi, çöle yakınlığı münasebetiyle fasîh bedevîlerden sağlıklı dil malzemesini derleme imkânına sahip olması, hitâbet ve şiir yarışmaları gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı, Mirbed Panayırına zemin oluşturması gibi sebeplerle Basra'da ve Basra ekolü'ne mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Gelişme devresi Basra ve Kûfe mekteplerine mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiş olup Basralı Halîl b. Ahmed ile Kûfeli Ruâsî (v187/803) devrinde başlar, Kûfeli İbnü's-Sikkît (v244/858) ile Basralı Ebû Osman el-Mâzinî zamanına kadar devam eder. Bu dönemde Fars asıllı Sîbeveyh, başta ustada Halîl'den aldığı nakillerle onun dehâsı ve kendi dil yeteneğini, ayrıca İbn Ebû İshak el-Hadramî, Ahfeş el-Ekber, Yûnus b. Habîb, Ebû Zeyd el-Ensârî gibi âlimlerden yaptığı nakilleri birleştirerek Seleften intikâl eden nahiv mirasını "*el-Kitâb*" adıyla bilimsel açıdan mükemmel ve şaşkınlık yaratan bir eser olarak ortaya koymuştur. Bundan daha mükemmelinin yazılamayacağı kanaatine varan âlimler üç asır boyunca şerh, ihtisar, eleştiri, savunma, ikmâl vb. çalışmalarını onun üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Meydana getirilen telîf eserlerde de onun esasına ve konularına ilâveler yapılmamış, sadece biçim, sunum ve üslûp yönünden yenilikler getirmiştir.¹²

4.3. Sıfat-ı Müşebbehe ve Mübâlağanın Arap Gramerindeki Yeri

Arapçada kelime üç çeşittir: İsim, fiil ve harf. Özellikle kelimelerin türetilişi konusunda öteden beri tartışmalar olmuş ve hala da devam etmektedir. Sîbeveyh'in başını çektiği bir kısım dilciler kelimelerin türetildiğini, bir kısmı ise türetilmediğini

¹¹ Durmuş, "Nahiv", *DİA*, XXXII, 300-306.

¹² Durmuş, "Nahiv", *DİA*, XXXII, 300-306.

yani bütün kelimelerin asıl olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Arapçada genelde türeme, harflerden ziyâde isim ve fiiller üzerine yoğunlaşmıştır ve saġîr, kebîr, ekber ve naht olmak üzere dört kısımdır. Sıfat-ı müşebbehe ve mübalaġa sîgalarının türemiřliġi saġîr türeme içerisinde deġerlendirilir.¹³

İsimlerin kendi arasında birtakım sınıflandırılması vardır. Genel anlamda Arapça gramerde sıfat-ı müşebbehe ve mübalaġa, fiil, isim ve harf grubundan isim konusunda ele alınır. İsimlerde kendi aralarında câmid ve türemiş olmak üzere iki kısma ayrılır.

Mutasarrıf isim başka bir isimden türemiş olan isimdir. Nahiv ve sarf açısından bunların sayısı deġişmektedir. Bu isimler nahiv açısından daha çok amel yönünden ön plana çıkması sebebiyle ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübalaġa sîgası ve ism-i tafdil‘le sınırlıdır. Amel eden masdarları da buraya dâhil edenler olmuştur. Sarf açısından ise daha çok türetilmesi (tesniyesi, cemi‘si, tasġîri ve başka şekilleri yapılabilmesi) ve yapısı ele alınması sebebiyle ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, ism-i zamân, ism-i mekân, masdar-ı mîmî, ziyâdeli fiillerin masdarları, âlet ismi, ism-i mensûb ve ism-i tasġîr olmak üzere bunların sayısı 11‘e kadar çıkartılır.¹⁴ İsmın türemesine Örnek: **(Tablo:1)**

Tablo 1. İsmın Türemesi

Cemi‘si	Tesniyesi	Müfred isim
مُدُن : Şehirler	مَدِينَتَان : İki şehir	مَدِينَةٌ : Bir şehir
İsm-i Mensûb Hâli	İsm-i Tasġîr Hâli	Yalın İsim
مَدَنِي : Şehirli	مَدِينَةٌ : Şehircik, Küçük şehir	مَدِينَةٌ : Bir şehir

Gayr-ı mutasarrıf isim ise müfredi, müzekkeri, müennesi, tesniyesi ve cem‘isi aynı olan isimdir. Örnek: İstifhâm için kullanılan edatlar gibi.

¹³ ‘Azîz Muhammed Nemir, *es-Sıfatü‘l- Müşebbehe ve Mübalaġatü‘ smi‘l-Fâ‘il fi‘l-Kur‘âni‘l Kerîm Dirâse Sarfiyye Nahviyye Dilâliyye*, (Basılmamış doktora tezi), Câmî‘atu ‘Aynı Şems Kulliyetu‘l-Benât li‘l- Âdâb ve‘l-‘Ulûm ve‘t-Terbiye, Kahire h.1430, s. 8; Yusuf Doġan, *Arap Dilinde Mübalaġa*, Yayınevi Yay., Ankara 2009, s. 44.

¹⁴ Muhammed el-Antâkî, *el-Muhît fi Usûli‘l-‘Arabiyye Sarfihâ ve Nahvihâ*, Daru‘ş-Şarki‘l-‘Arabiyye, Beyrut, ty., I,218; Doġan, s. 45.

Nasıl?: كيف؟

Ne?: ما؟

Kim?: من؟

Müzekker için şu kalıp ile kullanılır: (Gelen adam kimdir?: من الرجل الآتي؟) gibi.

Müennes için de aynı kalıp kullanılır: (Gelen kadın kimdir?: من المرأة الآتية؟) gibi.

Câmid isim ise diğer bir kelime (fiil veya isim) den türememiş olan isimlerdir.¹⁵ Yani bir varlığa verilen isim olup, hiç bir kelimedenden türememiş isimdir.

Örnek: (Tablo:2)

Tablo 2. Türememiş İsim

Bir gümüş para: دِرْهَمٌ	Bir taş: حَجْرٌ	Bir adam: رَجُلٌ

Müştak olan isimlerden fiil'e benzeyen veya bazı durumlarda fiil gibi amel eden isimlere "şibih fiil" denir. Şibih fiil olan isimler, İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i tafdüldir. Şibih fiil olan bu isimlere aynı zamanda "müştak olan sıfatlar (الصِّفَاتُ الْمُشْتَقَّةُ) türemiş sıfatlar" da denir. İsm-i mensûblar da sıfat olan isimlerdendir. Müştak olan isimlerin en çok kullanılanları, ism-i fâ'iller, ism-i mef'ûller, sıfat-ı müşebbeheler ve ism-i tafdüllerdir.¹⁶ Müştak isim, bir fiil veya isimden türemiş olan isimdir. Fiilden türeyene örnek: (Tablo: 3)

Tablo 3. Fiilden Türeyene Örnek)

Türeyen İsim ve Anlamı	Türeyen İsim ve Anlamı	Türeyen İsim ve Anlamı	Fiil ve Anlamı
أَكْتُبُ: (İsm-i Tafdü'l) Daha çok yazan	مَكْتُوبٌ: (İsm-i Mef'ûl) Mef'ûl) Yazılmış	كَاتِبٌ: (İsm-i Fâ'il) Yazıcı, Yazan	يَكْتُبُ: Yazdı

İsimden türeyene örnek: (Tablo: 4)

Tablo 4. İsimden Türeyene Örnek)

¹⁵ Talu, II, 77, ayrıca bkz. Maksudoğlu, s. 125.

¹⁶ Mustafâ b. Muhammed el-Galâyîni, *Câmi 'u' d-Dürûsü'l- 'Arabîyye*, Mektebetü'l- 'Asriyye 28. Baskı, Beyrut 1993, s. 25; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Daru'l- Ma'arif, 15. baskı Kahire 1971, I, 139.

Türeyen İsim ve Anlamı	Türeyen İsim ve Anlamı	İsim ve Anlamı
بُحَيْرَةٌ : (İsm-i Tasgîr) <i>Göl</i>	بَحْرِيٌّ : (İsm-i mensûb) <i>Denize ait, denizci</i>	بَحْرٌ : <i>Deniz</i>

Müştak isimlere “türemiş isim ve sıfatlar” da denir. Müştak isimler on kısımdır, sekiz kısmı fiilden, ikisi de isimden türemiştir.¹⁷ Fiilden türeyen isimler şunlardır:

İsmi Fail: “*Fiilin kendisiyle gerçekleştiği veya fiili gerçekleştiren şey için vezni gelen isimdir.*” Fiilden türeyip, bir işi yapanı gösteren kelimeye “الاسم الفاعل” denir. Türkçe’deki etken sıfat-fiil karşılığıdır.¹⁸ Kendisinden bir iş vâki‘ olan şahsa delalet eden kelimeye denir. Hudûs manasını ifâde eden ma‘lûm fiilden müştak olur. Hudûs manasına olan fiil: “*Yardım etti: نصر , İçti: شرب , Oturdu: قعد , Çıktı: خرج*” gibi fiillerdir ki, fâ‘il bu işleri istediği vakit yapar, istediği zaman da terk eder, yapmaz. Bir de sübût ifâde eden: “*Yumuşak huylu oldu: حَلْمٌ , Korkak oldu: جَبْنٌ , Hasta oldu: مَرَضٌ*” gibi fiiller vardır ki, bu fiillerin ifâde ettiği mana fâ‘illerinde dâimâ mevcuttur.¹⁹

Mübâlağalı İsm-i Fâ‘il: İsm-i fâ‘il ile sıfat-ı müşebbehe’nin mübalağasına delalet eden isimlere denir ve fiilden türer. Bir varlıkta bir niteliğin aşırı derece bulunduğunu gösterir.²⁰

İsm-i Mef‘ûl: “*Fiilin kendisi üzerinde gerçekleştiği şeye delalet etsin için, meçhûl fiilden vezni gelen isimdir.*” Üzerine bir iş vâki‘ olan, nesneye delalet eden kelimedir ve sâdece mute‘addî fiilden müştak olur.²¹

Sıfat-ı Müşebbehe: “*Fiilin ifade ettiği şeyde sübut manasına delalet etsin diye sülâsî lâzım fiilin masdarından vezni gelen isimdir.*” Renk, ‘ayıp, eşkâl, iç duygu ve

¹⁷ Bkz., Ebu’l-Fidâ ‘Imâdu’d-Dîn İsmâ‘îl, *el-Kennâş fi Fenneyi’n-Nahvi ves-Sarfi*, nşr. Riyâd b. Hasan, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 2000, I, 184.

¹⁸ Ebu’l-Fidâ, I,184, Maksudoğlu, s. 90.

¹⁹ ‘Ali el-Cârim-Mustafâ Emîn, *en-Nahvu’l-Vâdih fi Kavâidi’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti*, Dâru’l-Mısriyye es-Su‘ûdiyye, tsz., I, 322; Talu, II, 111.

²⁰ Maksudoğlu, s. 181.

²¹ el-Cârim, I, 327-329; Talu, II, 113.

diğer bazı vasıflara delalet eder. Sübût manasına olan lâzım fiilden müştak olup, fiilin medlûlü ile, devamlı olarak vasıflanan şahsı, nesneyi gösterir. Zaman mefhûmu bulunmaz.²²

İsm-i Tafdîl: “Bir vasıfta ortak olan iki şeyin birinin diğerinden üstün olduğuna delalet etmesi için “أَفْعَلٌ” vezninde sîgası olan isimdir.” İsm-i tafdîl: Renk ve sakatlık dışında, bir vasfın, bir niteliğin, bir varlıkta, başka bir varlıktakinden daha çok olduğunu gösterir.²³ Aksine bir karîne bulunmadıkça devamlılık ve süreklilik bildirir.²⁴

İsimden Türeyenler ise şöyledir:

İsm-i zamân, ism-i mekân, ism-i âlet ve ism-i tasgir. Bunlara (الاسْمَاءُ الْمُشْتَقَّةُ) türemiş isimler denir.²⁵

İsm-i Zamân: “(Bir kelime ile) bir manaya ve zamanına delalet eden isimdir.” Yani fiilin işlendiği zamân ve vakti bildiren isme denir.²⁶

İsm-i Mekân: “(Bir kelime ile) bir manaya ve mekanına delalet eden isimdir.” Yani, fiilin işlendiği yeri bildiren isme denir. Hem ism-i zamân, hem de ism-i mekân vezinleri, sülâsîden ve ziyâde olan bâblardan gelebilir.²⁷

İsm-i Âlet: “Fiilin kendisi vasıtasıyla işlendiği kelimeye delalet etsin için sülâsî müte‘addî fiilin masdarından vezni gelen isimdir.” Yani yapılan işin, âlet ve vâsıtasına delalet eden ism-i âlet, sâdece ma‘lûm sülâsî fiilden müştak olur. Arapçada, âlet’e isim olarak verilen kelime, âletin işlediği işi anlatan fiilden türer.²⁸

İsm-i Tasgîr: “Mu‘rab olan ismi, delalet ettiği şeyin azlığını, küçüklüğünü veya değersizliğini ifade etmek için, “فُعَيْلٌ” veya “فُعَيْلٌ” kalıbına dönüştürmektir.” Yani, ism-i tasgîr, küçüklük ve azlığa delalet eden isimlere denir. Türkçe’de olduğu

²² el-Cârim, II, 267-276; Talu, II, 114. Ayrıca bkz. Maksudoğlu, s. 187.

²³ İbn Hişâm, İbn Hişâm, Şerhu Katri’n- Nedâ ve Belli’s-Sadâ, nşr. Muhammed Muhyiddin, Kahire 1383, s. 306; el- Hudaî, I, 107; Maksudoğlu, s. 184.

²⁴ el- Hudaî, I, 113; Talu, II, 117.

²⁵ Ebu’l Fettâh Osman b.Cinnî el-Mevsilî, el-Hasâis, el-Hey’etü’l-Mısıryye el-‘Âmme li’l-Kitâb 4. baskı, yy. tsz., II, 133; Çörtü, s. 427-429.

²⁶ ‘Abbas Hasan, en-Nahvu’l-Vâfi, III, 318, Talu, II, 119.

²⁷ ‘Abbas Hasan, III, 318; Talu, II, 119, ayrıca bkz, Maksudoğlu, s. 167.

²⁸ el-Cârim, II,291; Talu, II, 120; Maksudoğlu, s. 177.

gibi, Arapça'da da küçüklüğü, azlığı göstermek, sevgi belirtmek veya horlamak (küçümseme/yerme) için isimler ve sıfatlar küçültülürler. Bu küçültmeye “التَّصْغِيرُ” denir. Küçültülmüş isme de “الاسم المُصَغَّرُ” denir.²⁹

²⁹ el-Cârim, , II, 376; Maksudoğlu, s. 196.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIFAT-I MÜŞEBBEHE

Sıfat-ı müşebbehe, İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl gibi fiilden türemiş isimler fiil kategorisine dâhil edilemez. Çünkü fiilde masdar anlamına, bu anlamın gerçekleşme zamanına ve bir özneye nisbetine delalet birleşir ve onda önce masdar anlamına (hades / oluş), sonra özneye delalet söz konusu olurken bu isimlerde önce özneye, sonra masdar mânasına delalet söz konusudur.³⁰ Sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâ'ilin bir türüdür. Onunla farkı şudur ki, ism-i fâ'il'de hudûs, sıfat-ı müşebbehe'de subût manası vardır. Yani ism-i fâ'ilin delalet ettiği, “vurmak ve gülmek” gibi fiil ve durum bildiren şeylerdir. Sıfat-ı müşebbehenin delalet ettiği ise, “darlık ve genişlik” gibi vasıf türünden olan şeylerdir.³¹

1.1. Sıfat-ı Müşebbehe Kavramı ve Tarifi

وهي اسم مشتق من الفعل الثلاثي اللازم للدلالة على معنى اسم الفاعل على وجه الثبوت

Devamlılık manası ifâde edecek şekilde ismi fâ'il manasına delalet etsin için, sülâsi lâzım fiilden müştak olan isim, diye tarif edilmiştir.³² Sıfat-ı müşebbehenin ifâde ettiği manayı anlatmak için şu örneklerle izah edelim: (Tablo: 5)

Tablo 5. Sıfat-ı müşebbehenin ifâde ettiği mana

Anlamı	Ait olduğu vezin	Sıfat-ı müşebbehe
Şekli güzel	فَعِيلٌ	جَمِيلُ الصُّورَةِ
Rengi beyaz	أَفْعَلٌ	أَبْيَضُ اللَّوْنِ
Gözleri güzel	فَعَلٌ	حَسَنَ الْعَيْنِينَ
Gülmesi tatlı	فُعَلٌ	حُلُوَ الْإِبْتِسَامَةِ
Beyânı/ifadesi iyi	فَيْعِلٌ	جَيِّدُ الْبَيَانِ
Lafızları/sözleri tatlı	فَعَلٌ	عَذْبُ الْأَلْفَاظِ

³⁰ Şükran Fazlıoğlu, “Vaz’”, *DİA*, İstanbul 2012. XXXXII, 578; ‘Ali Rızâ Kaşlı-Bekir Sarmabıyıkçoğlu, *Mecmû‘atu Havâşî Molla Câmi*, Mektebetü Seydâ, Diyarbakır 2014, II, 563.

³¹ Mehmed Zihni, *el-Muntehab ve'l-Muktedab fî Kavâidi's-Sarf ve'n-Nahv*, Marifet Yayınları 1981 İstanbul, s. 286.

³² Şemseddîn Ahmed Dikenguz, *Şerhân ‘alâ Merâhi'l-Ervâh fî ‘İlmi's-Sarf*, Şirketü Mektebe, 3. baskı ys. 1959, s. 67.

Bu örneklerde altı çizili kelimeler sıfat-ı müşebbehedir. Örneğin “جَمِيلٌ” kelimesini incelediğimizde bu kelime aynı anda dört şeye delalet eden müştak bir sıfat-ı müşebbehedir:

1- Vasıf veya sıfat manasına delalet etmesi, bu örnekte “güzellik” vasfına delâleti.

2- Bu vasıf ile vasıflanan şahsa/eşyaya delalet etmesi, çünkü vasıflanan bir şeyin tek başına bu vasfı bulundurması mümkün olmaz. Yani “güzellik” sıfatının, kendisine nispet edilen şahsa delâleti.

3- Delalet eden bu vasıf veya sıfatın sahibinde üç zamanda (geçmiş zaman, hâl ve gelecek zaman) da bulunmasına delalet etmesi. Yani diğer bir ifâdeyle sübût ve istimrâr manasının bulunmasıdır. Bu mana bulununca hâl ve istikbâl manaları şart koşulamaz, zira hâl ve istikbâl (zaman mefhumu) ihtiyaç, hades ifâde eden fiillerde olur. Örneğimizde “güzellik” vasfının, sahibinde mâzide, hâlde ve istikbâlde mevcut olduğunu ifâde eder.

4- Bu vasfın sahibinde uzun zaman bulunduğuna delalet etmesi. Çünkü sıfat-ı müşebbehinin ifâde ettiği mana/vasıf genel geçer bir mana olmayıp, sahibinde hayatı boyunca veya bu süreye yakın bir zamanda bulunduğunu ifâde eder. Örneğimizdeki “güzellik” vasfı sahibinden ömrü boyunca ayrılmadığını ifâde eder. Bu dördüncü madde üçüncü maddenin sonucudur.³³ جميل , ابيض ve benzeri sıfat-ı müşebbehe kelimelerini kullanan bir kimse bu sıfatların (dört mananın) tamamını aynı anda kasetmiş olur.

1.2. Sıfat-ı Müşebbehe Adlandırması

Müştaklardan olan bu kısmın sıfat-ı müşebbehe diye isimlendirilmesi, mevsûfunda olan manaya delâletinde ism-i fâ' ile benzediği içindir. Ancak aralarında farklar vardır, en bâriz fark, ismi fâ'ilin mevsûfunda bulunan vasıfta sonradan olma,

³³ ‘Abbas Hasan, III, 281.

müşebbeheye mahsus bir özellik, hudûs anlamı ise ism-i fâ'ile mahsus bir özelliştir. İsm-i fâ'ilin hudûs manasına delâleti, mahlûkât ile alakalı vasıflardadır, zira Allah c.c. için olan bir sıfata hâdistir demek uygun olmaz.³⁷ İsm-i fâ'il, sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa sığıları arasında ortak bir mesele olan, sübût ve hudûs anlamlarına delalet, nahiv âlimleri arasında ihtilâflı olan konulardandır.³⁸ Zira sübût ve hudûs anlamları bu üç sifatta da bulunması gerekir. Ancak ism-i fâ'il, aynı anda hades (iş)e, hudûs'e (zaman) ve fâ'iline dal'âlet eder. Örneğin “ناصر” dediğimiz zaman bu kelime, yardım etme fiiline, yardım eden kişiye ve yardım zamanına karine ile delalet eder. Ancak “ظريف” diye söylediğimiz zaman bu kelime sadece incelik vasfına ve sübût'a delalet eder.³⁹ Ezherî'ye (v.905/1499) göre, bir sıfat ile sübût manası kastedilirse, sıfat-ı müşebbehedir, hudûs manası kastedilirse, ismi fâ'ildir.⁴⁰ Nahiv âlimlerine göre, sıfat-ı müşebbehe genellikle lâzım fiilden türer, lâzım fiil ise genellikle tabiat ve özellikleri anlatan vasıflarla alâkalıdır, bundan dolayı sıfat-ı müşebbehede asıl olan sübût anlamıdır.⁴¹

1.3.1. Sıfat-ı Müşebbehenin Sübût Anlamına Delalet Ettiğine Kur'ân-ı Kerîmden Örnekler ve İzahı

(إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ) “Çünkü onlar kör bir kavim idiler.”⁴² Bu âyette altı çizili kelime sıfat-ı müşebbehedir. Alûsî, tefsirinde bu kelimenin manası için, “onların kalpleri Allah (c.c.)ın varlığını ve Peygamberin nübüvvetini görmeyecek kadar kör olduğunu” söyledikten sonra bazı okunuşlarda “göremezler” anlamında, “عَامِينَ” diye ism-i fâ'il olarak okunduğunu ancak sıfat-ı müşebbehe olarak okunmasının daha etkili bir mana olduğunu söylemiştir.⁴³ “Keşşâf” tefsirinde ise,

³⁷ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 238.

³⁸ Bkz. Hâlid b. ‘Abdullah el-Cercâvî el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.baskı Beyrut 2000, II, 41.

³⁹ İbn Hişâm, ‘Abdullah b.Yusuf b. Ahmed b. ‘Abdullah b.Yusuf Ebû Muhammed Cemaluddin b. Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z- Zehep*, nşr. Abdulğani ed-Dakr, Şirketü'l-Mütehaddide lit-Tevzî', Suriye, I, 497.

⁴⁰ el-Ezherî, II, 41.

⁴¹ Radiyyu'd-Dîn el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye fîn-Nahvi*, nşr. Muhammed Nûru'l-Hak, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. baskı, Beyrut 1975, II, 205.

⁴² Ârâf, 7/64.

⁴³ Şihâbuddin Mahmud b. ‘Abdullah el-Hüseynî el-Alûsî, *Ruhu'l-Ma'âni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l- 'Azîm*, nşr. Ali ‘Abdulbârî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, IV, 392.

“العمي” kelimesinin sıfat-ı müşebbehe olduğunu, sübût anlamına gelip kalıcı bir körlüğe delalet ettiğini, “العامي” kelimesinin ise, hudûs anlamına olan ve geçici bir görememeye delâlet eden ism-i fâ‘il olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴

(أَفَعَيَّرَ اللَّهُ أَبْتَعِي حَكَمًا) “Allah Teâlâ’dan başka hakem ister miyim”⁴⁵ Bu âyette altı çizili kelime sıfat-ı müşebbehedir. Âlûsî, tefsirinde, “الحكم” kelimesinin, “الحاكم” kelimesinden daha mübalağalı olduğunu, manalarının eşit olmadığını ve “الحكم” kelimesiyle ancak adâlet ile hüküm verenin vasıflanacağını belirtir.⁴⁶

1.3.2. Sıfat-ı Müşebbehede Sübût Anlamının Kısımları

Sıfat-ı müşebbehede Sübût anlamı üç şekilde değerlendirilir:

1. Yaratılıştan Gelen ve Sonradan Değişmeyen: İnsanın yaratılıştaki kendisinde var olan ve sonradan herhangi bir sebeple değişmeyen haller, (yani kusur ve güzellik) Sübût anlamı taşır. Aşağıdaki tabloda örnekler verilmiştir.⁴⁷ (Tablo: 6)

Tablo 6. Yaratılıştaki kendisinde var olan ve değişmeyen haller

Anlamı	Müennes	Cemi‘	Sıfat-ı Müşebbehe
Tek gözlü	عَوْرَاءُ.	عُورٌ	أَعْوَرٌ
Uzun	طَوِيلَةٌ	طَوَالٌ	طَوِيلٌ
Kısa	قَصِيرَةٌ	قِصَارٌ	قَصِيرٌ
Esmer	سَمْرَاءُ	سُمْرٌ	أَسْمَرٌ

2. Karakter ve Huy: Bu vasıflar insanı ahlâk ve davranışları yönünden etkileyen ve tercihlerinde yönlendiren bir etkiye sahiptir. Yani insanın karakter ve

⁴⁴ Ebu’l-Kâsım Mahmud ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru’l Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut 1407, II, 115.

⁴⁵ En’âm, 6/114.

⁴⁶ el-Alûsî, *Râhu’l- Ma‘ânî*, IV, 253.

⁴⁷ Ebu’l-‘İrfân Muhammed b. ‘Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Eşmûnî*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1.baskı Beyrut 1997, III, 5; Doğan Fırıncı, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kur’an-ı Kerim’deki Kullanımı*, OMÜ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, s. 7.

huyunu vasıflayan sıfatlardır. Karakter ve huy Sübût anlamı taşır, ancak yeni bir etkiyle değişim gösterebilir. Aşağıdaki tabloda örnekler verilmiştir.⁴⁸ (Tablo: 7)

Tablo 7. İnsanı ahlak ve davranışları yönünden etkileyen ve değişim gösteren sıfatlara örnek.

Anlamı	Sıfat-ı Müşebbehe
Cesurdu, korkak oldu.	كان شجاعاً فَجِبْنَ
Dün yumuşak huyluydu, şu anda kötü huyludur.	هُوَ حَسَنُ الْخُلُقِ أَمْسِ وَسَيِّئُ الْخُلُقِ الْآنَ
Güzeldi çirkin oldu.	كَانَ هَذَا حَسَنًا فَفَبِحَ

3. Geçici Olan ve Zamanla Ortadan Kalkabilen

Sahibinin durumuna bağlı olarak Sübût anlamı geçici olup zamanla ortadan kalkabilir. Aşağıdaki tabloda örnekler verilmiştir. (Tablo: 8)

Tablo 8. Sübût anlamı geçici olup zamanla ortadan kalktığına örnek

Anlamı	Sıfat-ı Müşebbehe
Filanca kişi sarhoştur.	فلان سكران
Filanca kişi susuzdur.	فلان عطشان
Filanca kişi kızgındır.	فلان غضبان

Sonuçta sıfat-ı müşebbehe Sübût manasına odaklıdır. Hudûs anlamı kastedildiğinde ism-i fâ'ile dönüşür ve ism-i fâ'il vezinlerinden gelir.

Örnek: “كارم الساعة: Bu saatte cömerttir.” “حاسن غدا: Yarın iyi olur.”

İsm-i fâ'il ve sıfat-ı müşebbehenin anlamca karşılaştırılması aşağıdaki örnekte yapılmıştır.

Örnek: “زيد سائدٌ جائدٌ: Zeyd, şu an bir liderdir ve cömerttir.” (İsm-i Fâ'il)

⁴⁸ Fırıncı, s. 7.

“زيد سيّد جَوَادٌ: Zeyd, lider ve cömert bir kişidir.” (Sıfat-1 Müşebbehe)

el-Ferrâ’, وَأَنَا لَجَمِيعٍ حَازِرُونَ, “Ama biz uyanık ve tedbirli bir topluluğuz.”⁴⁹ âyetini açıklarken, “حَازِرٌ” kelimesine ism-i fâ’il manasında, “o an teçhizatlı, uyanık” anlamı vermekte, “حَازِرٌ” kelimesine sıfat-1 müşebbehe manasında ise “her an teçhizatlı, uyanık” anlamı vermektedir.⁵⁰ ez-Zemahşerî, اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِيْنٌ, âyetini⁵¹ açıklarken, الْعَمِيْ kelimesine ism-i fâ’il manasında “geçici körlük”, الْعَمِيْ kelimesine sıfat-1 müşebbehe manasında “sürekli körlük (doğuştan)” anlamı vermektedir. Ebû Hayyân (v.745/1344), وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ اِلَىٰ قَوْمِهِ عَضْبَانَ اَسِيْفًا, âyetini açıklarken اَسِيْفٌ “üzgün” فَرِقٌ kelimesinin “korktu”, فَرِقٌ kelimesinin ise, “korkak, ödle” gibi Sübût anlamı taşıdığını (sıfat-1 müşebbehe) belirtmektedir.⁵³

1.4. Sıfat-1 Müşebbehinin Kullanım Yönünden Kısımları

İsm-i fâ’il sığası bilindiği gibi kıyâsîdir. Lâzım ve müte‘addî fiil den bina olunur. Sıfat-1 müşebbehe sığası ise özellikle lâzımdan olmak şartıyla çoğunlukla kıyâsî değildir. Sıfat-1 müşebbehe üç kısımdır.⁵⁴

1.4.1. Aslî Olan Sıfat-1 Müşebbehe

Bu sıfat sâhibine umumî olarak delâlet etsin diye sülâsî, lâzım ve mutasarrıf/çekimli fiilden sığası gelen bir sıfattır ve müştaktır. Bu kısmın kendine hâs/özel vezinleri /sığaları vardır ve en çok kullanılan kısmıdır.

1.4.2. Aslî Olan Sıfat-1 Müşebbeheye Mülhak Olan

Bu kısımdaki sıfat-1 müşebbehe, İsm-i fâ’il veya ism-i mef’ûl’un vezninde olur, ancak ism-i fâ’il ve ism-i fâ’ilin manasını ifâde etmez, sıfat-1 müşebbehinin manasını ifâde eder. Bu kısım da birinci kısım gibi kıyâsîdir ve vezinleri hariç bütün

⁴⁹ Şu’arâ, 26/56.

⁵⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. ‘Abdullah el-Ferrâ, *Ma’âni’l-Kur’ân*, nşr. Ahmed Yûsuf en-Necâtî/Muhammed ‘Ali en-Neccâr/‘Abdulfettâh İsmâ’il eş-Şelebî, Dâru’l-Mısıryye, Mısır tsz., II, 280.

⁵¹ A’raf, 7/64.

⁵² A’raf, 7/150.

⁵³ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahrü’l-Muhît*, I-IX, nşr. Sıdkî Muhammed, Daru’l-Fikr, Beyrut 1420, V, 180.

⁵⁴ Mehmed Zihni, *el-Muntehab*, s. 287.

hükümlerinde sıfat-1 müşebbehedir. Bu kısmın kullanımı birinci kısımdan daha azdır.

1.4.3. Müştak ile Tevilden Sonra Sıfat-1 Müşebbehe Manası İfâde Eden

Bu kısımdaki sıfat-1 müşebbehe de, câmid olan vezin değiştirilmeden, tevil yolu ile sıfat-1 müşebbehenin manasını ifâde eder. Bu kısım kıyâsî olmasına rağmen imkân nisbetinde kullanılmasa iyi olur. Bazen bu câmid olan kelimenin sonuna müştak olan kelime görüntüsüne yaklaşsın diye sonuna “nisbet ya’sı” eklenir. Örnek: “تناولنا شراباً عسلاً طعمه ” diye kullanıldığı gibi, “تناولنا شراباً عسلياً طعمه” diye de kullanılabilir.⁵⁵

1.5. Sıfat-1 Müşebbehenin Örnekleri

Sıfat-1 müşebbehenin genel örnekleri tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 9)

Tablo 9. Sıfat-1 Müşebbehenin Genel Örnekleri

Manası	Sıfat-1 Müşebbehe	Manası	Sıfat-1 Müşebbehe
Yorgun	تعَب	Güzel	حَسَن
Sert	خَشِن	Kırmızı	أَحْمَر
Cesur, Kahraman	بَطْل	Susuz	عَطْشَان
İnce	رَقِيق	Cömert	كَرِيم

1.6. Sıfat-1 Müşebbehenin Nahiv Yönünden Tahlili

Sıfat-1 müşebbeheyi nahiv yönünden incelediğimizde Nahiv Ekollerine göre farklı tarifleri şöyledir:

1.6.1. Sıfat-1 Müşebbehenin Nahiv Ekollerine Göre Tarifleri

Arapçada nahiv ekolleri sıfat-1 müşebbeheyi farklı tarifler ile açıklamışlardır.

⁵⁵ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 281-284.

1.6.1.1. Basra Ekolüne Göre Tarifi

Basra Ekolünün⁵⁶ en meşhur âlimlerinden, Sîbeveyh lakabıyla meşhur olan Ebû Bişir ‘Amr b. ‘Osman (v.180/796), sıfat-ı müşebbeheyi, “الصِّفَّةُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفَاعِلِ” “Amel etme konusunda İsm-i fâ’ile benzeyen sıfat” olarak tarif etmiştir.⁵⁷ Bu sıfat amel yönünden benzeyip, ifâde ettiği anlam muzâri fiil anlamı olamadığı için sıfat-ı müşebbehe tabirini kullanmışlardır.⁵⁸ el-Müberred (v.286/900) ise, “الصِّفَّةُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفَاعِلِ فِي مَا يَعْمَلُ فِيهِ” “Amel etme yönünden ismi fâ’ile benzeyen sıfat” diye tanımlayarak sıfat-ı müşebbehenin, ismi fâ’il gibi amel eden sebabî bir sıfat olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Sîbeveyh ve Müberred’in Sıfat-ı Müşebbehe tariflerine baktığımızda, iki tarif arasında pek bir farklılığın olmadığını, herikisinin de amel yönünden sıfat-ı müşebbeheyi tarif ettiğini görmekteyiz. Sîbeveyh diğer ifâdelerinde de “sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâ’il gibi müennes,(dişil) müzekker (eril) ve cemi’ olur, müfred olur, ism-i fâ’il gibi (♂) ile müennes olur, (ال) takısı alır, (ال) takılı (ma’ûlüne) muzâf olur, isim gibi nekra olur.” demiştir. Bu ifâdelerden de sıfat-ı müşebbehenin müfred, tesniye ve cemi’ olması, müennes ve müzekker olması, (ال) takısı alması yönleriyle de ism-i fâ’ile benzediği ifâde edilmiştir.⁶⁰

⁵⁶ Basra Nahiv Ekolü, Arap nahvinin kurucusudur. İlk dil çalışmaları Basra’da yapılmış ve ilk Arap dilcileri bu şehirde yetişmişlerdir. Basra Nahiv Ekolü’nün kurucusu, nahiv ilminin temelini koymuş olan Ebu’l-Esved ed-Duelî’dir. Ekolün ilk hocası olarak, pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Detaylı bilgi için bkz., Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, XXXII, 300-306; Çörtü, s. 23; <https://osmanarpacukuru.com/2013/12/06/arap-dili-nahiv-ekolleri/>.

⁵⁷ Ebû Bişir es-Sîbeveyh, *el-Kitâb*, nşr. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Harun, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire 1982, I, 194; Çörtü, s. 23.

⁵⁸ Sıfat-ı Müşebbehe tabirini ilk kullanan, “Fiil gibi amel eden isimlerin ikincisi, *حسن وشديد* gibi Sıfat-ı Müşebbehe” diyen, Müberred ve Zeccâc’dan sonra nahiv sahasında döneminin en güçlü siması olarak kabul edilen İbnü’s-Serrâc (v. 316/929)’dır. (‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, I, 139.)

⁵⁹ Ebu’l-‘Abbas Muhammed b. Yezid, el-Müberred, *el-Muktadab*, nşr. Muhammed ‘Abdu’l-Hâlık ‘Uzayme, Kahire, 1994, IV, 158.

⁶⁰ Doğan Fırıncı, s. 5.

1.6.1.2. Bağdat Ekolüne Göre Tarifi

Bağdat nahiv ekolünden⁶¹ Zeccâcî, sıfat-ı müşebbehyi, “كُلُّ صِفَةٍ تُثَنَّى وَتُجْمَعُ، ما اشتق من فعل لازم لمن قام به على معنى الثبوت، وتُذَكَّرُ وتُؤنَّثُ (ism-i fâ‘il gibi) Tesniyesi, cemi‘si, müzekkeri ve müennesi olan herbir sıfattır” diye tanımlamıştır.⁶²

1.6.1.3. Mısır Ekolüne Göre Tarifi

Mısır Nahiv Ekolü’nün⁶³ önde gelen nahivcilerinden İbnü’l-Hâcib (v. 646/1249) sıfat-ı müşebbehyi, “ما اشتق من فعل لازم لمن قام به على معنى الثبوت، Lâzım fiilden Müştak olan ve kendisinde sübût (devamlılık) manası olan sıfat” olarak tanımlamıştır.⁶⁴ İbnü’l-Hâcib, Lâzım fiilden müştak olan demekle müte‘addî fiilden müştak olanı, subût manası olan demekle قاعد ve قائم gibi lâzım fiilden türeyip, devamlılık manası olmayanları çıkarmıştır.⁶⁵

İbn Hişâm el-Ensârî ise, “الصفة التي أخذت من مصدر فعل قاصر وحول اسنادها، عن فاعلها الحقيقي الي ما يلابسه Isnâdî geçişsiz bir fiilin masdarından alınıp, isnâd’i mana bakımından kendisine uygun bir fâile yöneltilen sıfat” diye tanımlamıştır.⁶⁶

1.6.1.4. Endülüs Ekolüne Göre Tarifi

Endülüs Nahiv Ekolünden⁶⁷ İbn Mâlik, sıfat-ı Müşebbehyi, “هي الملاقية فعلا، لازما ثابتا معناها تحقيقا او تقديرا قابلة للملاسة والتجرد والتعريف والتنكير بلا شرط

⁶¹ Ebû Bekr Muhammed İbnu’s-Serrâc, *el-Îzâh fî ‘İlelî’n-Nahv*, nşr. Mâzin el-Mubârek, Daru’n-Nefâis yy. 1982, s. 135.

⁶² Ebu’l-Hasan b. ‘Ufûr, *Şerhu Cümeli’z-Zeccâc*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1998 Beyrut, II, 52.

⁶³ Mısır nahiv ekolü’ne mensup nahivciler de Endülüslüler gibi kendilerine özgü prensiplere sahip bağımsız bir ekol kurmamışlardır. Çalışmalarında Bağdat Nahiv Ekolü’nün metodu olan tercih/seçim metodunu benimsemiş bir ekoldür. Basra ve Kûfe nahiv ekollerini takip etmişlerdir. Kendilerinden önceki nahivcilerin görüşlerine bazen katılmışlar, bazen muhâlif olmuşlar ve bu görüşler içinden tercihlerde bulunmuşlardır. Detaylı bilgi için bkz. Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsiler”, *DİA*, İstanbul 2009, I, 41.

⁶⁴ el-Esterâbâdî, *Şerhu’l-Kâfiye fîn-Nahvi*, II, 205.

⁶⁵ ‘Azîz Muhammed, s. 15.

⁶⁶ İbn Mâlik, *Şerhu’l-Lemhati’l-Bedriyye fî ‘İlmi’l-Lügati’l-‘Arabiyye*, nşr. Hâdî Nehr, Matba‘atu’l-Câmi‘ati’l-Mustansiriyye, Bağdat 1977, II, 118.

⁶⁷ Endülüs nahiv ekolü hicri üçüncü asrın sonlarına doğru, Bağdat Nahiv Ekolü’nden sonra kurulmuştur. Endülüs nahiv Ekolü’nde, Bağdat ekolü’nde olduğu gibi Basra ve Kûfe ekollerinden

füile bitişen, hakiki veya takdiri olarak sübüt manası ifâde eden ve şartsız olarak mulâsebet (bir vasıfla vasıflanmayı) ve tecerrüdü (bir vasfın izâlesi) ve ma'rifelik ve nekrallığı kabul eden sıfattır” şeklinde tanımlamıştır.⁶⁸ İbn ‘Usfûr ise, كل صفة مأخوذة : من فعل غير متعدى " diye tanımlamıştır.⁶⁹

1.7. Sıfat-ı Müşebbehinin İsm-i Fâile Benzerliği

İbn ‘Usfûr, sıfat-ı müşebbheyi üç kısma ayırmıştır. Birinci kısım bu sıfatın, ism-i fa'ile umûmî olarak benzeyen. İkinci kısım hususî olarak benzeyen. Üçüncü kısım ise benzemesinde ihtilâf olan yönler.⁷⁰

1.7.1. Sıfat-ı Müşebbehinin, İsmi Fa'ile Umumî Olarak Benzemesi

Lafzı ve manası, hem müzekker için hem de müennes için kullanmaya elverişli olan sıfatlardır. Meselâ, “حَسَنُ الْوَجْهِ” lafzı hem müzekker için hem de müennes için kullanılabilir. Umûmî denilmesinden maksat: Lafzın müzekkerlik veya müenneslik belirten bir alameti olmadan aynı lafzın hem müzekkerde hem de müenneste kullanılabilir olmasıdır.⁷¹

1.7.2. Sıfat-ı Müşebbehinin, İsmi Fa'ile Husûsî Olarak Benzemesi

Lafzı ve manası müzekker ve müennese delâlet etmesinde herikisine de ayrı lafızların kullanılması gerektiği, yani müzekkere ayrı lafzın delalet ettiği, müennese de ayrı lafzın delalet ettiği sıfatlardır. Meselâ “عذراء: Bakire” ve “ملتج: Sakallı”⁷² kelimelerini cümle içerisinde kullanacağımız zaman müzekkerde “مرت برجل ملتج”

birine kökten bağlılık yoktur. Bu ekol'e mensup nahivciler, daha önceki görüşlerden tercihlerde bulunmuşlardır. Genelde kendilerine özgü bağımsız görüşler öne sürmemişlerdir. (Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, XXXII, 300-306.)

⁶⁸ Muhammed b. ‘Abdullah b. Mâlik, *Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmilü'l-Makâsid*, nşr. Muhammed Kâmil, Dâru'l-Kitâbi'l- ‘Arabî 1967 yy., s. 139.

⁶⁹ Ebu'l-Hasan İbn ‘Usfûr, *Şerhu Cümeli'z-Zeccâc*, Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1998 Beyrut, II, 25-26; ‘Azîz Muhammed, s. 15.

⁷⁰ İbn ‘Usfûr, II, 25-26.

⁷¹ İbn ‘Usfûr, a.y.

⁷² İbrâhîm Mustafâ vdğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 640; Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay., İstanbul 2013, s. 765.

”الابن“ diye söyleriz, müennes için ise “مررت بامرأة عذراء البنت” diye söylenir, yani biri diğzerinin yerine kullanılamaz.⁷³

1.7.3. Benzemesinde (Kullanımında) İhtilaf Bulunanlar

Benzemesinde (kullanımında) ihtilâf olanlardan maksat kelimenin lafzının hem müzekkerde hem de müenneste kullanmaya elverişli olup, manasının sadece ikisinden birine delalet eden sıfatlar kastedilmiştir. Meselâ müennes için “حائض” kelimesi kullanılır ama lafzında müennese delalet eden bir alamet yoktur, müzekker için ise “مررت برجل خصي الابن”⁷⁴ kelimesi kullanılır, “Hadım edilmiş : خصي” gibi.⁷⁵

1.8. Sıfat-ı Müşebbehenin Ameli

Sıfat-ı müşebbehenin amel etmesine geçmeden evvel şunu bilmek gerekir; ism-i fâ’il ve sıfat-ı müşebbehenin amel etmesi konusu, Kûfeli âlimler ve Basralı âlimler arasında ihtilâflı bir meseledir. Kûfeli âlimler ism-i fâ’ili ve sıfat-ı müşebbeheyi fiil gibi kabul ederek hiçbir şart ve kayıt olmaksızın amel edeceği görüşündedirler ve Basralı âlimlerin, bu sıfatların fiillik yönünü kuvvetlendirmek için gerekli gördüğü amel şartlarını reddetmişler. Çünkü Kûfeli âlimler’e göre ism-i fâ’il, hakîkatte fiildir. Bu sebeble ism-i fâ’ile “الفعل الدائم: Dâimî fiil”⁷⁶ tâbirini kullanmışlardır.⁷⁷ Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, sıfat-ı müşebbehe î’timat şartı olmadan amel eder. İsm-i fâ’il ve sıfat-ı müşebbehenin ameli için sayılan şartlar ise Basralıların gerekli gördüğü şartlardır.

Sıfat-ı müşebbehenin sığası, sülâsi olan lâzım fiilden olur. Bu sebeble sâdece fâ’il alır ref’ eder, mef’ûl alır nasb eder. Ama nasb ettiği ma’mule nahiv âlimleri, mef’ûlu bih dememeyi tercih ettiler. Çünkü sıfat-ı müşebbehenin türediği fiil mef’ûlu bih almaz. Sıfat-ı müşebbehenin ma’mûlünü ref’, nasb ve cer etmesi için şartlar

⁷³ İbn ‘Uşfûr, II, 25-26.

⁷⁴ Luvis Ma’lûf, *el-Müncid fi’l-Luga*, Daru’l-Meşrık, 3. baskı 2008 Beyrut, s. 392; Güneş, s. 388.

⁷⁵ İbn ‘Uşfûr, II,25-26, ‘Azîz Muhammed, s. 19.

⁷⁶ Kûfeli âlimlerden “الفعل الدائم” Dâimî fi’il” tâbirini ilk kullanan, el-Ferrâ’dır.

⁷⁷ es-Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân*, III, 6, Şevkî Dayf, *el-Medârisü’n-Nahviyye*, Dâru’l-Ma’ârif-Mısır, s. 197.

koydular. Yani daha sonra izah edileceği üzere sıfat-ı müşebbehe ma'mûlünü ref ettiği zaman: "مررت برجل حسن الوجه" diye söylenir, ma'mûlünü nasb ettiği zaman: "مررت برجل حسن الوجه" diye söylenir, ma'mûlünü cer ettiği zaman ise: "مررت برجل حسن الوجه" diye söylenir. Sıfat-ı müşebbehe, kelime manasından da anlaşıldığı üzere, ism-i fâ ile benzer. İsm-i fâ il de fiil'e olan kuvvetli benzerliği ve harekesinde ve sükûnunda fiile olan uygunluğundan dolayı fiil gibi amel eder. Ancak bir şeye benzeyen tam olarak benzediği şeyin hükmünü alamaz. Bu sebeple sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâ ilin ameli gibi amel eder yani fâ il alır ref eder, bazen de mef'ûl alır nasb eder, bu mef'ûle de "الشبيه بالمفعول به" yani "mef'ûl'u bihe benzeyen" diye isimlendirilir. Mef'ûlu bih diye isimlenmez, zira sıfat-ı müşebbehenin türediği fiil aslında lâzım fiil olduğundan lâzım fiiller, mef'ûlu bih sarîh almazlar. "Şibih mef'ûlu bih" diye isimlenmesi, bu sıfatın mef'ûlüde tıpkı benzediği mef'ûlu bih gibi, hades'e delalet eden âmilden ve fâ ilinden sonra geldiği için ve diğer nasb olan ma'mûl türlerinden başkasıyla isimlendirmeye uygun olmadığı içindir.⁷⁸ Bazıları da sıfat-ı müşebbehe, lâzım fiilden türediği için fâ il alıp ref eder, ama mef'ûl da amel etmez. Kendisinden sonra nasb olarak gelen terkip, temyîzdir, şibih mef'ûlu bih değildir. Zira mef'ûlü bih, fiilin fâ ilinin eseri kendisi üzerinde görülen mef'ûldür. Sıfat-ı müşebbehenin mef'ûlünde bu eser görülüyor diyorlar.⁷⁹

1.9. Sıfat-ı Müşebbehenin Zamana Delâleti

Sıfat-ı müşebbehenin zamana delâleti konusunda da âlimler farklı görüşler söylemişlerdir. Bazıları sıfat-ı müşebbehe, üç zamandan sadece hâle delalet ettiğinde amel eder görüşünde, bazıları ise hangi zamana delalet ederse etsin hepsinde amel eder, zîrâ sıfat-ı müşebbehenin sübût ve devam manasına delalet etmesi aklîdir, vaz'î değildir. Çünkü sıfat-ı müşebbehe teceddüde (yenilenme) delalet etmez, o zaman aklen her zaman devam manası ifâde eder görüşündedir. Onlara göre sübût manası ifâde eden her şeyinde devâmı asıldır. Birinci görüş (sıfat-ı müşebbehe, üç zamandan

⁷⁸ Muhammed Es'ad en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1.baskı Beyrut 2009, 107; 'Azîz Muhammed, s. 100.

⁷⁹ es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, III, 6; Kaşlı, *Mecmû'atu Havâşî Mollacâmî*, II, 566.

sadece hâle delalet ettiğinde amel eder) te olanlardan İbnü's-Serrâc (v.319/929), “Bana göre, sıfat-ı müşebbehe ism-i fâ'ilin ameli gibi amel ettiğinde, geçmiş zamana veya gelecek zamana delâleti câiz olmaz, ancak hâle delalet eder” der.⁸⁰ Ona göre sübût manası ve amel etmesi hâl manasından dolayıdır. İkinci görüşte (hangi zamana delalet ederse etsin hepsinde amel eder) olanlardan er-Radî (688/1289), “ Sıfat-ı müşebbehe, mutlak olarak fiili gibi amel eder, sıfat-ı müşebbehnin delalet ettiği mevsûfunda zamana îtibar edilmez ” der.⁸¹

1.9.1. Sıfat-ı Müşebbehinin Mâzîye delâleti

فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا : Bunun üzerine Mûsâ, öfke dolu ve üzgün bir hâlde hâlkına döndü.⁸² Mûsâ as.'ın kavmine öfkeli dönmesi, geçmişte olduğu için, sıfat-ı müşebbehe mâzî manasına geldiği hâlde amel etmiştir.⁸³ İsm-i fâ'ilin mâzîye delâletine örnek ise şöyledir: وَيَاطِلُّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ :Yapmakta olduklarının hepsi batıldır.⁸⁴ Onlar yaptıkları amelleri Allah rızâsı için yapmadıkları için, Allah onların geçmişte yapmış olduğu amelleri iptal etmiştir.⁸⁵

1.9.2. Sıfat-ı Müşebbehinin İstikbâle Delâleti

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ : Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir.⁸⁶ Bu âyette bahsedilenler, mahşer gününde olacağı için sıfat-ı müşebbehe istikbâl'e delalet etmiştir. Diğer bir örnek ise; إِنَّكَ مَيِّتٌ وَأَنْتُمْ : (Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir".⁸⁷ Bu âyet'in tefsirinde el-Ferrâ, “مَيِّتٌ” kelimesi şeddeli okunduğunda

⁸⁰ Ebû Bekir Muhammed İbnü's-Serrâc, *el-Usul fi'n-Nahv*, nşr. 'Abdullah Huseyin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut tsz., I, 133.

⁸¹ es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, III; el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, II, 246.

⁸² Tâ-Hâ, 20 /86.

⁸³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000, XIII, 120.

⁸⁴ Enbiyâ, 21/139.

⁸⁵ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Tevîli'l- Kur'ân*, X, 411.

⁸⁶ Kâf, 50/21.

⁸⁷ Zümer, 39/30.

manasının, henüz ölmemiş ama ölümlü manasına geldiğini ve istikbâl manasına delalet ettiğini söylemiştir.⁸⁸

1.10. Sıfat-ı Müşebbehenin Sübût ve İstimrâra Delâleti

(وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا) : *Rabbin unutkan değildir.*⁸⁹ Burada sıfat-ı müşebbehe, sübût manası ifade eder, özellikle de Allah (c.c.)'ın sıfatlarına delalet ettiğinde sübût ve istimrâr manası ifade eder. Bu âyetin ifade ettiği mana şöyledir: Allah (c.c.), meydâna gelmiş olanı, (hâlen) meydâna gelmekte olanı ve meydâna gelecek olan şeylerin tamamını bilir.⁹⁰ İsmi- fâ'il ise aslında fiil-i muzariye benzeyerek amel eder, fiil-i muzaride hâl'e veya istikbâl'e delalet eder, dolayısıyla hal ve istikbâl manasını kendisinde bulundurur. Hal ve istikbâl manasının hakikaten veya hikâye yolu ile delalet etmesi fark etmez. Hikâye yoluyla hâle delalet ettiğine örnek: “ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ”⁹¹ ”ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ (ve köpekleri de mağaranın girilecek yerinde, ön ayaklarını yere uzatmış, yatmada” bu âyette “بَاسِطٌ” kelimesi geçmişte ayaklarını uzatmış demek olsa da, kişi, kendisini hikâye ettiği olayı şimdi olmuş sayarak, hâl manasını kastedmiştir. Eğer ism-i fâ'il ile mazi/geçmiş zaman manası kasedilse, ism-i fâ'il, bu benzerliği kaybettiği için amel edemez. Sıfat-ı müşebbehede sübût manası olduğu için, amel etmesinde hâl ve istikbâl manasının şart koşulmasının bir anlamı olmaz.

1.11. Sıfat-ı Müşebbehenin Amel Etme Şartları

Amel etme (fâ'il alıp ref' etme, mef'ûl alıp nasbetme) normal şartlarda fiilin görevidir, isim bu konuda feri'dir, i'rab alma (ref', nasb ve cer olmak) ise ismin görevidir. Malûmdur ki, bir konuda feri' olan asıl olandan her zaman için mertebe bakımından düşük seviyede olur. Amel etme hususunda ism-i fâiller ve sıfat-ı müşebbeheler de fiillere göre zayıf konumdadır. Fiiller gibi amel etmesi için kendilerinden önce “ال” takısı olmalı veya mübtedâ, mevsûf, zülhâl, istifhâm veya

⁸⁸ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, nşr. Ahmed el Berdûnî, Dâr'ul-Kitâb el-Mısriyye Kahire, XV, 254.

⁸⁹ Meryem, 19/ 64.

⁹⁰ Ebû Ca'fer en-Nehhâs Ahmed b. Muhammed, *Mea'âni'l-Kur'an*, nşr. Muhammed 'Ali es-Sâbûnî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1409, IV, 344.

⁹¹ Kehf, 18/18.

nefiy harfine itimat etmeli ki, fiil gibi amel edebilsin.⁹² Genel anlamda sıfat-ı müşebbehenin amel edebilmesi için âlimler bazı şartlar belirlemişlerdir. Sîbeveyh (v.180/796), sebabî sıfat olmasını ve “ال” takısı ile ma‘rife veya nekre olarak gelebileceğini, cümlede gizli olduğunda amel edemeyeceğini, ma‘mûlünün kendisinden önce gelemeyeceğini ve ma‘mûlü ile kendisinin arasını bir şeyin fasl edemeyeceğini belirtmiştir.⁹³ İmam-ı Süyûtî (v.911/1505) ise, Sıfat-ı müşebbehenin cümlede gizli olmamasını, ecnebî/yabancı sıfat değil, sebabî sıfat olmasını, ma‘mûlünün cümlede kendisinden öncesine geçmemesini ve ma‘mûlü ile kendisinin arasının herhangi bir şey ile fasl edilmemesi şartlarını belirlemiştir.⁹⁴ Sıfat-ı müşebbehe, türediği lâzım fiilin amel ettiği gibi amel eder. Yani ism-i fâ’il ve ism-i mef’ûldeki amel şartları ile (hâl ve istikbâl’e delalet etme şartı hariç, çünkü manasında sübût ve devamlılık olan bir kelimedede hâl ve istikbâl manasına delalet şartı aranması anlamsızdır) amel eder. Genel olarak baktığımızda, Sıfat-ı müşebbehe ile lâzım fiilden türemiş ism-i fâ’il ve ism-i mef’ûlde,⁹⁵ ya “ال” takısı olur, الحسن (Sıfat-ı müşebbehe), الحاسن (İsm-i fâ’il) ve المضروب (İsm-i mef’ûl) gibi, ya “ال” takısı olmaz, حسن (Sıfat-ı müşebbehe), حاسن (İsm-i fâ’il) ve مضروب (İsm-i mef’ûl) gibi. Bunlardan her birinin ma‘mûlü de ya izâfetli/muzâf olur, الحسن او حسنٌ وجهه (Sıfat-ı müşebbehe), الحاسن او حاسن خلقه (İsm-i Fâ’il) ve مضروبٌ رأسه او المضروب (İsm-i mef’ûl) gibi. Ya herbirinin ma‘mûlü izâfetli olmaz, ma‘mûlde “ال” takısı olur, الوجه (Sıfat-ı müşebbehe), الخلق (İsm-i fâ’il) ve الرأس (İsm-i mef’ûl) gibi. Ya da izâfet ve “ال” takısından soyutlanmış olarak gelir, وجهاً (Sıfat-ı müşebbehe), رأساً (İsm-i fâ’il) ve رأساً خلقاً (İsm-i mef’ûl) gibi.⁹⁶

⁹² İbn Ya‘iş b. ‘Ali b. Ebi’s-Süreyyâ, *Şerhu’l-Mufasssal li’z-Zemahşeri*, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1422/2001, IV, 107; Kaşlı, *Mecmû‘atu Havâşî Molla Câmî*, II, 565.

⁹³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 204-205.

⁹⁴ es-Suyûtî, *Hem ‘u’l-Havâmi’ fi Şerhi Cem‘i’l-Cevâmi’*, nşr. Ahmed Şemseddin, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1998, III, 92.

⁹⁵ Fâ’il ile mef’ûl karışacağından dolayı müte‘addî fi’ilden türeyenlerde bu şartlar aranmaz.

⁹⁶ es-Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân*, III, 7.

1.11.1. Sıfat-ı Müşebbehin “ال” Takısı ile Ameli

İsim ve sıfatların belirli (ma‘rife) olduğunu göstermek üzere, başlarına “ال” takısı getirilir. Bu takıya “belirlilik/ma‘rife takısı” denir. Arapçası: “حَرْفُ التَّعْرِيفِ” (harfu’t-ta‘rîf) dir.⁹⁷ İsm-i fâ‘il, ister lâzım fiilden türemiş olsun ister müte‘addî fiilden türemiş olsun, türediği fiil gibi amel eder. Ancak ism-i fâ‘ilde “ال” takısı olduğu zaman ile “ال” takısı olmadığı zaman amel şartları farklılık arzeder, sıfat-ı müşebbehede de durum böyledir. Sıfat-ı müşebbehede “ال” takısı olursa ameli, benzediği ism-i fâ‘il gibidir. Eğer ism-i fâ‘il’de “ال” takısı olursa hiçbir amel şartına gerek duymadan türemiş olduğu fiil gibi amel eder, yani türediği fiil, lâzım fiil ise lâzım fiil gibi amel eder, bir mef‘ûl alan bir fiilden türemiş ise bir mef‘ûl alır, iki mef‘ûl alan bir fiilden türemiş ise iki mef‘ûl alır. Örnek: “مررت بالضارب ابوه زيداً” : “الأن او غداً”. Sıfat-ı müşebbehede de “ال” takısı olursa hiçbir amel şartına gerek duymadan türemiş olduğu lâzım fiil gibi amel eder. Çünkü isme “ال” takısı geldiğinde, fiil’lik yönü kuvvetlendiği için î‘timat şartlarına gerek duymaz. Çünkü hükmen fiil gibi olur ve üç zamandan (mazi, hâl ve istikbâlden) soyutlanır.⁹⁸ er-Radî (688/1289), “ال” takısı bitişen sıfat-ı müşebbehe hakikatte de fiil gibi olduğu için mutlak olarak amel ettiği görüşündedir.⁹⁹ Örnekler: إِنَّ شَانِيكَ هُوَ الْأَيْتَرُ : *Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.*¹⁰⁰ Bu âyette sıfat-ı müşebbehede “ال” takısı olduğu için, başka bir şarta ihtiyaç duymadan amel etmiş ve fâ‘ilini gizli olarak almıştır. Diğer bir örnek : كُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنْ : *Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca)*

⁹⁷ Maksudoğlu, s. 29.

⁹⁸ eş-Şeyh Ahmed ‘Izze ve ‘Inâye, *Şerhu Molla Câmi*, Dâru İhyai’t-Turâs’l-‘Arabi, 1. baskı, Beyrut 2012, II, 98.

⁹⁹ İbn Mâlik, *Şerhu’l-Kâfiye eş-Şâfiye*, nşr. ‘Abdulmun‘im Ahmed Hureydî, Câmi’atü Ümmi’l-Kurâ, Mekke tsz., II, 201.

¹⁰⁰ Kevser, 108/3.

kadar yiyin, için.¹⁰¹ Bu âyette “أَبْيَضٌ” ve “أَسْوَدٌ” kelimeleri, “ال” takılı oldukları için başka bir şarta ihtiyaç duymadan amel ederler.

1.11.2. Sıfat-ı Müşebbhede “ال” Takısız Ameli

Sıfat-ı müşebbenin kendisinde “ال” takısı ile ma‘rife olmaması asıl olandır.¹⁰² Sıfat-ı müşebbenin kendisinde “ال” takısı olmadan amel etmesini anlayabilmek için, benzediği ism-i fâ‘ilin amel şartlarını bilmek gerekir. Eğer ism-i fâ‘ilde “ال” takısı olmaz ise, fâ‘ilini ref‘ etmesi ve mef‘ûlünü nasb etmesi için şu şartlar gereklidir;

1.11.3. Kendisinden Öncekine itimat Şartları

Sıfat-ı müşebbehe, itimat şartı bulunduğunda, itimat şartı bulunan ism-i fâ‘il gibi amel eder.¹⁰³ İtimat şartları ise genel olarak, istifhâm, harf-i nefy, muhber-i anı/kendisinden haber verilen bir isim, mevsûl/sıralı bir isim, mevsûf/vasıflanmış bir isim veya zü‘l-hâl/ism-i fâ‘ilin kendisinden hâl olduğu bir ismin geçmiş olması gerekir.¹⁰⁴ İtimat şartları ism-i fâ‘ilin fiil’e benzerliğini kuvvetlendirmek ve fiil gibi amel etmesi içindir.¹⁰⁵

1. İstifhâma İtimâdı

İsm-i fâ‘ilin amel etmesi için evvelinde istifhâm hemzesi (أ) veya istifhâm manasını ifâde eden (هل) harflerden birinin olması gerekir.¹⁰⁶ Örnek: أَقْرَبُ أُمِّ بَعِيدٍ مَا

¹⁰¹ Bakara, 2/187.

¹⁰² Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 194.

¹⁰³ et-Tâî Ebû ‘Abdullah Cemâlüddîn, *Şerhu ‘l-Kâfiye*, II, 212, Kaşlı, *Mecmû‘atu Havâşî Molla Câmî*, II, 565.

¹⁰⁴ Kûfe ekolü ve İmam-ı Ahfeş itimat, şartlarını gerekli görmezler. Bkz.İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ*, s.297.

¹⁰⁵ es-Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân*, III, 11.

¹⁰⁶ İstifhâm harfleri istifhâm hemzesi "أ" ve "هل" harfidir. İsim ve fi‘il cümlelerine soru edatı olarak dâhil olabilir. İsim cümlesine örnek: "أزید قائم" (*Zeyd ayakta mı?*) Fi‘il cümlesine örnek: "هل قام زيد" (*Zeyd kalktı mı?*) Ancak kullanımda istifham hemzesi, "هل" den daha umumdur. Çünkü istifhâm hemzesi, bütün isim cümlelerine dâhil olabilir, ister haberi isim olsun, ister haberi fi‘il olsun. "هل"İse ancak haberi fi‘il olan isim cümlelerine dahil olur, çünkü "هل" in aslı "قد" dir. "قد" da ancak fi‘illere gelir, "هل زيد قام" gibi. (Kaşlı, *Mecmû‘atu Havâşî Mollacâmî*, II, 41-43.)

(تُوعَدُونَ : Tehdit edildiğiniz şey yakın mı yoksa uzak mı, bilmiyorum.)¹⁰⁷ Bu âyette “قَرِيبٌ” sıfat-ı müşebbehedir ve hemzeye “أ” itimat ederek “مَا تُوعَدُونَ” cümlesini fa’il alıp mahâllen raf’ etmiştir. Bu istifhâm, lafzan olduğu gibi, takdiranda (niyyete) geçmiş olabilir. İstifhâmın lafzan olduğuna örnek: “أقائم الزيدان” bu örnekte “قائم” olan ism-i fâ’il, “الزيدان” olan fâ’ilini istifhâm (أ) hemzesine itimat ederek ref’ etmiştir. İstifhâmın takdiran olduğuna örnek; “مُنَجَّرَةٌ حُكُومَتُنَا وَعَدَهَا لِلْمُعَلِّمِينَ أَمْ نَاكُتَةٌ؟” (Hükümetimiz Öğretmenlere vadini gerçekleştirecek mi yoksa cayacak mı?) Bu örnekte “منجزة” olan ism-i fâ’il, cümlenin gelişinden anlaşıldığı üzere kendisinden önce istifhâm geçmiş gibi “حكومتنا” kelimesini raf’ edip, “وعدها” kelimesini de nasp etmiştir.

2. Harf-i Nefiye İtimâdı

Yani ism-i fâ’ilin evveline nefi harflerinden “ما” veya “ما” manasına olan “لا” ve “أن” harflerine itimad etmesidir. Örnek: “ماقائم الزيدان” örneğinde ism-i fâ’il olan “قائم”, nefi harfi olan “ما” ya itimat ederek, “الزيدان” kelimesini fâ’il alıp raf’ etmiştir.

3. Mübtedaya İtimâdı

Kendisinden önce terkipte mübteda olan bir ismin olmasıdır. Örnek; “زيدٌ” Bu örnekte “ضاربٌ أبوه” Bu örnekte “ضاربٌ” olan ism-i fâ’il “أبوه” kelimesini, mübtedâ olan “زيدٌ” kelimesine itimat ederek fâ’il alıp raf’ etmiştir. Sıfat-ı müşebbehe, mübtedâyâ itimad ettiğinde haber konumunda olur. Haber olarak ise üç şekilde gelir. Mübtedâyâ haber olur veya “إن” ve kardeşlerine haber olur veya “كان” ve kardeşlerine haber olur. Sıfat-ı müşebbehe mübtedâyâ ve إن - كان kardeşlerine haber olursa nâsîh isme veya fiile veya kendisinden önceki mef’ûle, müfred, tesniye, cemi’, müennes ve müzekker olarak uyar, örnek aşağıdaki tabloda verilmiştir. (Tablo:10)¹⁰⁸

¹⁰⁷ Enbiyâ, 21/109.

¹⁰⁸ Fırınç, s. 144.

Tablo 10. Sıfat-ı müşebbehe mübtedâya ve إِنَّ - كَانَ kardeşlerine haber olduğuna kendisinden önceki mef'ûle, uyumuna örnek

Mef'ûl	Nâsıh Fiil	Nâsıh Harf	Sıfat-ı Müşebbehe
ظننت المرأة جميلةً	كَانَ الرَّجُلُ حَسَنًا	إِنَّ الرَّجُلَ حَسَنٌ	الرَّجُلُ حَسَنٌ

4. Zu'l-Hâl'e İtimadı

İsm-i fâ'ilin cümle içinde kendisinden önceki ismin durumunu/hâlini beyân eden bir konumda olmasıdır. Örnek: “جاء زيدٌ ركباً فرسه” örneğinde, ism-i fâ'il olan “راكباً” kelimesi, “فرسه” kelimesini, zü'l-hâl olan “زيدٌ” kelimesine itimat ederek nasb etmiştir.

5. Mevsûfa İtimadı

İsm-i fâ'ilin cümle içinde kendisinden önceki kelimenin sıfatını belirten bir durumda olmasıdır. Örnek: “جاء رجلٌ ضاربٌ أبوه” örneğinde, ism-i fâ'il olan “ضاربٌ” kelimesi “رجلٌ” kelimesinin vasfını belirten/mevsûf bir konumda olduğu için, “رجلٌ” kelimesine itimat ederek, “أبوه” kelimesini fâ'il alıp ref' etmiştir.

6. Mevsûla İtimadı

İsm-i mevsûl, iki cümleyi birbirine bağlayan, manası ancak kendisinden sonra gelen cümleyle tamam olan kelimedir. Türkçedeki ilgi zamîri gibi iş görür.¹⁰⁹ İsm-i fâ'ilden önce, cümlede râbıt/bağ görevi yapan “الذي والتي” veya bunların manasını ifâde eden bir mevsûl'e itimat etmesidir. Örnek: “جاء الضارب اخوه” örneğinde ism-i fâ'il olan “ضاربٌ” kelimesinin evvelindeki “ال” takısı “الذي” manasındadır, dolayısıyla ism-i mevsûldür ve ism-i fâ'il, mevsûle itimat edip “اخوه” kelimesini fâ'il alıp ref' etmiştir.¹¹⁰

Sıfat-ı müşebbehenin amel etmesi için gerekli şartlar, benzediği ism-i fâ'ilin amel etmesindeki şartlar (hâl ve istikbâl hariç) gereklidir ancak aralarında şöyle bir fark vardır: İsm-i fâ'ilin mef'ûlünü nasb etmesi için yukarıda saydığımız itimad

¹⁰⁹ Maksudoğlu, s. 158.

¹¹⁰ eş-Şeyh Ahmed 'Izze ve 'Inâye, *Şerh-i Molla Câmi*, s. 195.

şartları, “ال” takısı olmadığı zaman gereklidir. Sıfat-ı müşebbehenin şibih mef’ûlu bihini nasb edebilmesi için îtimad şartları,“ال” takısı olsa da olmasa da gereklidir.¹¹¹

1.11.4. Sıfat-ı Müşebbehenin İtimat Şartlarına Ait Örnekler

a) İstifhâma (soru cümlesine) itimat etmesine örnek;

هل جاء رجلٌ حسنٌ وجهُهُ (Yüzü güzel bir adam geldi mi?)

b) Mevsûf’a îtimad etmesine örnek;

مررت برجلٍ حسنٍ وجهُهُ (Yüzü güzel bir adama uğradım.)

c) Nehye îtimad etmesine örnek;

مَا شَاهَدْتُ رَجُلًا فَقِيرًا فِي هَذِهِ الْمَدِينَةِ (Bu şehirde fakir bir adam görmedim.)

d) Zü’l-hâl’e îtimad etmesinde, sıfat-ı müşebbehe hâl konumunda olursa zül’hâl’e müfred, tesniye ve cemi‘, müennes ve müzekker olarak uyar. Bu konuda örnek aşağıdaki tabloda verilmiştir. (Tablo:11)¹¹²

Tablo 11. Sıfat-ı müşebbehe hâl konumunda olursa zü’l hâle uyması)

Cemi‘	Tesniye	Müfred
رَجَعَ زَيْدُونَ كَرِيمِينَ	رَجَعَ زَيْدَانِ كَرِيمِينَ	رَجَعَ زَيْدٌ كَرِيمًا
رَجَعَتْ فَاطِمَاتُ كَرِيمَاتٍ	رَجَعَتْ فَاطِمَتَانِ كَرِيمَتَيْنِ	رَجَعَتْ فَاطِمَةٌ كَرِيمَةً

e) Sıfat-ı müşebbehenin “ال” takısıyla birleşmeyerek amel ettiği durumlara Kur’ân-ı Kerîm’den örnek aşağıdaki tabloda verilmiştir. (Tablo:12)

¹¹¹ Muhammed Es‘ad el-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, s. 108.

¹¹² Fırıncı, s. 144.

Tablo 12. Sıfat-1 müşebbehenin “ال” takısı olmadan amel ettiğine örnek

Âyet ve Meali	Durumu (ال takısız)
(Hud:10) <i>(O, sevinir, övünür.)</i> إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ	إِنَّ ye Haber
وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ <i>Halkının şerefliilerini alçaltırlar, (evet) böyle yaparlar. (Neml: 34)</i>	Nâsıh Fiile İkinci Mef'ûl
(İsra: 44) <i>O, hâlimdir, çok bağışlayandır.</i> إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا	إِنَّ ye Haber
(A'râf: 108) <i>Ve elini (böğründen) çıkardı, birden o, bakanlar için, bembeyaz parlayan bir şey oldu.</i> وَنَزَعَ يَدَهُ فَادَا هِيَ بَيْضَاءٌ لِلنَّاطِرِينَ	Mübtedaya Haber
(Taha: 125) <i>Rabbim der, niçin beni kör olarak haşır ettin, oysa ben görür idim.</i> قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا	Hâl
(En'âm: 59) <i>Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.</i> وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ	Nefy Cümlesi
(İnsân: 26) <i>Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde O'nu teşbih et.</i> وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا	Mevsûfa Bitişik

1.11.5. Ma'mûllerinin İ'râb Yönünden Hâlleri

Sıfat-1 Müşebbehenin ma'mûlünün hangi hâlinin terkibte kullanımının daha fazla ve üstün olduğu konusunda nahiv âlimleri farklı görüşler bildirmişlerdir. Bu görüşleri incelediğimizde, raf' hâlinin, asıl olduğu yani en uygun ve meşhur hâli olduğunda bir ihtilâf yoktur. İhtilâf daha çok, ma'mûl'ün nasb hâli mi yoksa cer hâli mi daha uygun ve meşhur olduğundadır. Nahiv âlimlerinden bir grup, cer hâlinin, nasb hâlinde daha uygun ve meşhur olduğu görüşündedir. İbn Hişâm bu gruptandır.

Âlimlerden diğerk bir grup ise, nasb hâlinin daha uygun ve meşhur olduğu görüşündedir. Nahiv âlimlerinden diğerk bir grup ise ikisine de cevâz vermektedir.¹¹³

1. Ma'mûlünün Merfû' olması

Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlü cümleinin terki binde ya fâ'il olarak veya sıfat-1 müşebbehedeki gizli zamirden bedel olarak ref'/merfû' olur. Ma'mûlünün fâ'il olarak ref' olması, amelinde asıldır ve fiillerinin de ameli ref'dır. Nahiv âlimleri arasında fâ'il olarak ref' olduğunda ihtilâf yoktur.¹¹⁴

Örnek : (وَمَنْ يَكْتُمُهَا فَإِنَّهُ آتَمَّ قَلْبُهُ) : *Kim şahitliğı gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır.*¹¹⁵ Burada "آتَمَّ" sıfat-1 müşebbehedir, asılda mübtedâ olan "إِنَّ" nin ismine itimat ederek "قَلْبُهُ" kelimesini fâ'il alıp ref' etmiştir.

2. Ma'mûlünün Mansûb Olması

Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlünün cümleinin terki binde nasb olması, yukarıda izah edildiğı üzere, ma'mûllerinin ma'rife olması hâlinde mef'ûl'e benzemesinden dolayıdır.¹¹⁶ Çünkü "زيد الحسنُ الوجهة" diye "الوجهة" nin nasbı ile söylendiğı zaman, ma'rife olduğu için "الوجهة" nin الحسنُ olan sıfata mef'ûl'ü bih sarih olması caiz değildir, çünkü bu sıfat lâzım fiilden türemiştir. Temyîz olarak nasb olması da uygun olmaz, zira ma'mûl ma'rifedir, temyîz ise ancak nekre'den olur. Ma'mûlünün nekra olması durumunda ise temyîz olarak nasb olabilir. "الحسنُ وجهاً" gibi.¹¹⁷ Örnek: "قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا" : *'amelce en çok ziyana uğrayan; iyi iş yaptıklarını sandıkları hâlde, dünya hayatındaki çabaları kaybolup giden kimseleri size haber verelim mi?'*¹¹⁸ Bu Âyette "أَخْسَرِينَ" kelimesi "أَفْعَلٌ" kalıbında sıfat-1 müşebbehe

¹¹³ Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed Muhibuddîn el-Halebî, *Şerhu't-Teshîl*, nşr. 'Ali Muhammed Fâhîr, Dâru's-Selâm, Mısır tsz., VI, 2795; es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, III, 6; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 267.

¹¹⁴ Ebû 'Ali el-Fârisî, sıfat-1 müşebbehe fâ'il olarak ve gizli zamirden bedel olarak ref' olduğunu söylemiştir. ('Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 267.)

¹¹⁵ Bakara, 2/283.

¹¹⁶ Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlü, marife olduğunda meful'e benzeyerek, nekra olduğunda ise temyiz olarak nasb olması ayrımı Basralılara göredir. Küfe ekolüne göre ise her iki durumda da nasb olması temyiz yoluyla olduğu görüşündedirler. Bkz. 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 267.

¹¹⁷ 'Abdullah b. Yûsuf b. Cemâlüddîn İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyet-i İbn Mâlik*, Dâru'l-Fikr, III, 222, bkz. Hâlid b. 'Abdullah el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, II, 52.

¹¹⁸ Kehf, 18/103.

olup, cem'î olarak gelmiştir. Kendisinde “ال” takısı olduğu için başka amel şartına ihtiyaç duymadan amel etmiş, “أَعْمَالًا” kelimesini temyîz alıp, nasb etmiştir. Sıfat-1 müşebbehe olan bir kelimenin tesniye ve cemi'sinde “نون” düşmez, “أَخْسَرَيْنَ” kelimesinde düşmediği gibi.¹¹⁹

3. Ma'mûlünün Mecerû Olması

Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlünün cümlenin terkiibinde cer olması, izâfet yoluyla. ¹²⁰ “زَيْدٌ حَسَنُ الْوَجْهِ” ve “عَمْرُو قَائِمُ الْاَبِ” örneklerinden ikinci örnekte izâfetli anlam pek hoş durmamaktadır. Birinci örnekte ise sıfat-1 müşebbehenin isnâdını gizli merfu' zamirine çevirmek suretiyle fâ'iline muzaf olabilir.¹²¹ Bu gizli merfû' zamiri takdir edilmese, başka bir şey kendisine muzaaf olacağından veya sıfat'ın mef'ûlüne muzaaf olduğu anlaşılabilirliğinden dolayıdır. Örneğin “زَيْدٌ حَسَنٌ” “الوجه” yani “Zeyd yüzü güzel olandır” diye söylediğimiz zaman, “güzellik” vasfını Zeyd'e isnâd etmede anlam yönünden herhangi bir bozukluk olmaz, ancak; “عَمْرُو” “قائم الأب” yani “Amr babası ayakta olandır” diye söylediğimizde “ayakta olma” vasfını mecaz yoluyla da olsa, ‘Amr’a isnâd etmek doğru değildir, çünkü ayakta olan ‘Amr değil, babasıdır. Ma'mûlünün cer olduğuna örnek: “إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ”: *Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.*¹²² Bu âyette “شَدِيدٌ” kelimesi, “فَعِيلٌ” vezninde sıfat-1 müşebbehedir ve aslında mübtedâ olan “إِنَّ” nin ismine îtimad ederek “الْعِقَابِ” kelimesini fâ'il almış ve fâ'iline muzaf olarak geldiği için, ma'mûlü cer hâlinde olmuştur. Özetle sıfat-1 müşebbehe ve ma'mûlünün 18 hâlini şöyle açıklayabiliriz;

a. Sıfat-1 müşebbehede “ال” takısı olur veya “ال” takısı olmaz. (2 hâli vardır)

b. Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlü, izâfetli olur, “ال” takısı olur veya izâfetten ve “ال” takısından soyutlanmış olarak gelir. (3 hâli var) toplamda 2X3=6 hâli vardır.

¹¹⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 201; es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, III, 6.

¹²⁰ Bkz. “Muhammed ‘Abdulaziz en-Neccâr, *Diyâu'l-Mesâlik ilâ Evdahi'l-Mesâlik*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001, III, 63; ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 295.

¹²¹ Sıfat-1 müşebbeheyi İbn Hişâm *Evdahu'l-Mesâlik*'te; “وهي الصفة التي استحسنت فيها أن تضاف لما هو فاعل” في المعنى *Mana bakımından fâ'il olan kelimeye muzâf olması güzel olan sıfattır*” diye ta'rif etmiştir. (Bkz.III, 219)

¹²² Mâide, 5/2.

c. Ma‘mûlû hareke yönünden ref^f, nasb ve cer hâllerinde olabilir. (3 hâli var, genel toplamda, 6X3=18 hâli vardır.)¹²³

Nahiv âlimleri, sıfat-1 müşebbenin ma‘mûlûnün 36 farklı şekilde geldiğini tespit etmişlerdir. Bunlardan 22 kullanımının hasen, altı kullanımının zayıf, dört kullanımının, kabîh (uygunsuz) kullanılabileceğini belirtmişler,¹²⁴ dört kullanımın ise mumteni‘ (kabul görmeyen) olduğunu ve kullanımının kesinlikle uygun olmadığını belirtmişlerdir.¹²⁵

Sıfat-1 müşebhenin ma‘mûlûnün hasen olarak kullanıldığı 22 durumun örnekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹²⁶. (**Tablo:13**)

¹²³ Bedreddin ed-Damâminî, *el-Menhelu's-Sâfi fî Şerhi'l-Vâfi*, nşr. Fâhir Cebr Matar, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut tsz. II, 274-277.

¹²⁴ İbni Hişâm, Sıfat-1 müşebhenin ma‘mûlûnün kullanımını, câiz ve mumteni‘ olmak üzere iki kısma ayırır. Câiz olan kullanımının 32, mumteni‘ olan kullanımının ise 4 olduğunu söyler.(*et-Tasrih 'ale't-Tavdih*, s. 246, detaylı bilgi için bkz., es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, III, 12.)

¹²⁵ el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Razî 'ale'l-Kâfiye*, nşr. Yusuf Hasan Ömer, Bingazi Üniv.1996 Bingazi, III, 442; Fırıncı, s. 134.

¹²⁶ Hâlid b. ‘Abdullah el-Ezherî, *et-Tasrih 'ale't-Tavdih*, nşr. Ahmed es-Seyyid- Ahmed, Dâru't-Tevfikkiye li't-Türâs, Kahire tsz, III, 248.

Tablo 13. Sıfat-1 müşebbenin ma‘mûlünün hasen olarak kullanılması.

Cümlede kullanımı	Ma‘mûlü	Sıfat-1 müşebbehe
حَسَنُ الْوَجْهِ	الْوَجْهُ	حَسَنُ
حَسَنُ الْوَجَةِ	الْوَجَةِ	
حَسَنٌ وَجْهًا	وَجْهًا	
حَسَنٌ وَجْهَهُ	وَجْهَهُ	
حَسَنٌ وَجْهُ الْأَبِ	وَجْهُ الْأَبِ	
حَسَنٌ وَجْهَ أَبِيهِ	وَجْهَ أَبِيهِ	
حَسَنٌ وَجْهَ أَبِي	وَجْهَ أَبِي	
حَسَنٌ وَجْهَ الْأَبِ	وَجْهَ الْأَبِ	
حَسَنٌ وَجْهٍ	وَجْهٍ	حَسَنُ
حَسَنٌ وَجْهَ أَبِي	وَجْهَ أَبِي	
الْحَسَنُ الْوَجْهُ	الْوَجْهُ	الْحَسَنُ
الْحَسَنُ الْوَجَةِ	الْوَجَةِ	
الْحَسَنُ الْوَجْهِ	الْوَجْهِ	
الْحَسَنُ وَجْهَهُ	وَجْهَهُ	
الْحَسَنُ وَجْهَهُ	وَجْهَهُ	
الْحَسَنُ وَجْهًا	وَجْهًا	
الْحَسَنُ وَجْهَ أَبِيهِ	وَجْهَ أَبِيهِ	
الْحَسَنُ وَجْهَ أَبِيهِ	وَجْهَ أَبِيهِ	
الْحَسَنُ وَجْهَ أَبِي	وَجْهَ أَبِي	
الْحَسَنُ وَجْهَ الْأَبِ	وَجْهَ الْأَبِ	
الْحَسَنُ وَجْهَ الْأَبِ	وَجْهَ الْأَبِ	
الْحَسَنُ وَجْهَ الْأَبِ	وَجْهَ الْأَبِ	

Sıfat-1 müşebhenin ma'mûlünün zayıf olarak kullanıldığı 6 durumun örnekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (**Tablo:14**)

Tablo 14. Sıfat-1 müşebhenin ma'mûlünün zayıf olarak kullanıldığı durumlar.

Cümlede kullanımı	Ma'mûlü	Sıfat-1 müşebbehe
حَسَنُ الْوَجَّةِ	الْوَجَّةُ	حَسَنٌ
حَسَنٌ وَجْهَهُ	وَجْهَهُ	
حَسَنٌ وَجْهِهِ	وَجْهِهِ	
حَسَنٌ وَجَّةَ الْأَبِ	وَجَّةَ الْأَبِ	
حَسَنٌ وَجَّهُ أَبِيهِ	وَجَّهُ أَبِيهِ	
حَسَنٌ وَجَّهُ أَبِيهِ	وَجَّهُ أَبِيهِ	

Sıfat-1 müşebhenin ma'mûlünün kabîh (kullanımı hoş görülme) olarak kullanıldığı 4 durumun örnekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (**Tablo:15**)

Tablo 15. Sıfat-1 müşebhenin ma'mûlünün kabîh olarak kullanıldığı hâller.

Cümlede kullanımı	Ma'mûlü	Sıfat-1 müşebbehe
الْحَسَنُ وَجَّةً	وَجْهَهُ	الْحَسَنُ
الْحَسَنُ وَجَّهُ أَبِي	وَجَّهُ أَبِي	
حَسَنٌ وَجَّةً	وَجَّةً	حَسَنٌ
حَسَنٌ وَجَّهُ أَبِي	وَجَّهُ أَبِي	

Sıfat-1 müşebhenin ma'mûlünün mümteni (kullanımı uygun olmayan) olarak kullanıldığı 4 durumun örnekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹²⁷. (**Tablo:16**)

¹²⁷ Sıfat-1 müşebhenin ma'mûlünün kullanıldığı durumları bazı âlimler, 14265 surete kadar çıkarmışlardır. Geniş bilgi için bkz. el-Ezherî, *et-Tasrîh*, III, 248; es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, III, 12-21.

Tablo 16. Sıfat-1 müşebbehenin ma'mûlünün mumteni' olarak kullanıldığı hâller.

Cümlede kullanımı	Ma'mûlü	Sıfat-1 müşebbehe
الْحَسَنُ وَجْهٌ	وَجْهٌ	الْحَسَنُ
الْحَسَنُ وَجْهٌ أَبِيهِ	وَجْهٌ أَبِيهِ	
الْحَسَنُ وَجْهٌ أَبِي	وَجْهٌ أَبِي	
الْحَسَنُ وَجْهٌ	وَجْهٌ	

1.12. Sıfat-1 Müşebbehe ile İsm-i Fâ'ilin Ortak ve Farklı Yönleri

1.12.1. Ortak Yönleri

Sıfat-1 müşebbehe ile ism-i fâ'il, bir iş (hades)e ve fâ'iline delalet etmede, her ikisinin de müzekker, müennes, tesniye ve cem'i sığalarının gelmesinde ve “ال” takısı olmadığına her ikisinde itimat şartlarına ihtiyaç duymalarında ortaklıklar.¹²⁸ Sıfat-1 müşebbehe ile ism-i fâ'il arasında benzerlikler ve ortak yönleri olduğu için bu isimi almıştır. Sıfat-1 müşebbehe ile ism-i fâ'il arasındaki benzerlikler ve ortak yönler şunlardır;

1. Her İkisinin de Vasıflanabilen Bir Müştak Oluşu: İsm-i fâ'il, kendisiyle bir şey sıfatlamak mümkün olan müştak isim olduğu gibi, sıfat-1 müşebbehe de kendisiyle bir şey vasıflanan müştak bir isimdir. Ancak sıfat-1 müşebbehe çok az da olsa bazen müştak olmadığı da olur, o zaman da aslî sıfat olmaz ve ism-i fâ'ile benzemez.¹²⁹

İsm-i Fâ'ilin Sıfat Olarak Kullanıldığına Örnekler

جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ : Şiddetli bir fırtına gelip çatar ve her taraftan dalgalar onlara hücum eder.¹³⁰ Bu âyette İsm-i fâ'il olan “عَاصِفٌ” kelimesi, “عَصَفَ يَعْصِفُ”¹³¹ fiilinden müştaktır ve “ريح” kelimesi için sıfat olmuştur.

¹²⁸ el-Ezherî, *et-Tasrîh*, III, 240.

¹²⁹ İbnü's- Serrâc, *el-'Usûl*, I, 153; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 300.

¹³⁰ Yûnus, 10/ 22.

Bir de, وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan münâfîk erkeklere ve münâfîk kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir.¹³² Bu âyette de İsm-i fâ'îl olan “الظَّانِّينَ” kelimesi, “ظَنَّ يَظُنُّ”¹³³ fiilinden müştaktır ve “المنافقين” kelimesi için sıfat olmuştur.

Sıfat-ı müşebbehen'in sıfat olarak kullanıldığına örnekler:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا: Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tespih et.¹³⁴ Bu âyette, sıfat-ı müşebbehe olan “طَوِيلًا” kelimesi, “طَالَ- يَطُولُ”¹³⁵ fiilinden müştaktır ve “ليلاً” kelimesi için sıfat olmuştur.

لَأَسْفِينَاَهُمْ مَاءَ عَدَقَا: Mutlaka onlara bol yağmur yağdırırız.¹³⁶ Bu âyette, sıfat-ı müşebbehe olan “عَدَقَا” kelimesi, “عَدَقَ - يَغْدِقُ”¹³⁷ fiilinden müştaktır ve “ماءٌ” klimesi için sıfat olmuştur.

2. Her İkisinin de Sıfat ile Vasıflanan Zât'a ve Fiil'e Delalet Edişi:

İsm-i fâ'îlin vasıflanan zât(mevsûf)'a delalet ettiğine dair örnekler:

وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ: Mü'minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi.¹³⁸ Bu âyette de İsm-i fâ'îl olan “كَارِهُونَ” kelimesi, zât olan “المؤمنين” kelimesine delalet etmiştir yani onları vasıflamıştır.

فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ: Şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir.¹³⁹ Bu âyette de İsm-i fâ'îl olan “غَالِبُونَ” kelimesi, zât olan “حِزْبَ اللَّهِ” kelimesine delalet etmiştir yani onları vasıflamıştır.¹⁴⁰

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (عصف md.).

¹³² Fetih, 48/ 6.

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (ظن md.).

¹³⁴ İnsan, 76/26.

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (طول md.).

¹³⁶ Cin, 72/16.

¹³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (غدق md.).

¹³⁸ Enfâl, 8/5.

Sıfat-1 Müşebbehenin Vasıflanan Zâta Delalet Ettiğine Örnekler:

إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ : Şüphesiz Allah kuvvetlidir, azabı çetin olandır.¹⁴¹ Bu âyette, sıfat-1 müşebbehe olan “قَوِيٌّ” kelimesi, zât olan “اللَّهُ” kelimesine delalet etmiştir yani onları vasıflamıştır.

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ: Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar¹⁴². Bu âyette, sıfat-1 müşebbehe olan “فَرِحِينَ” kelimesi, zât olan “mü’minlerden şehit olanlara” delalet etmiştir yani onları vasıflamıştır.

3. Her İkisinin de Tesniyeliği, Cemi‘liği, Müzekkerliği, Müennesliği ve “ال” Takısını Kabul Edişi

İsm-i fâ‘il ve sıfat-1 müşebbehenin tesniye, cemi‘, müzekker, müennes ve “ال” takısıyla kullanımına örnekleri şöyledir¹⁴³:

İsm-i Fâ‘ilin Cemi‘ ve “ال” Takısı ile Kullanımına Örnek;

الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّكَعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ: Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamededenler, oruç tutanlar , rükû’ ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır.¹⁴⁴

¹³⁹ Mâide, 5/56.

¹⁴⁰ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 300.

¹⁴¹ Enfâl, 8/52.

¹⁴² Âl-i İmrân, 3/170.

¹⁴³ el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrih*, II,48, bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n- Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, nşr. Muhammed Muhyiddin, Kahire 1383, s. 278; İbnü’s- Serrâc, *el-‘Usûl fi’n-Nahv*, I,136; ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 301.

¹⁴⁴ Tevbe, 9/112.

Sıfat-ı müşebbehenin “ال” takısı ve cemi‘ olarak kullanımına Örnek

فَوَلَّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ : *Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.*¹⁴⁵

“حَرَامٌ” kelimesi “فعال” vezninde sıfat-ı müşebbehedir ve “ال” takısı ile kullanımına örnektir.

Cemi‘ olarak kullanımına Örnek;

تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا : *Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.*¹⁴⁶ Bu âyette “ثَيِّبَاتٍ” kelimesi, “فوعِل” vezninde sıfat-ı müşebbehedir ve cemi‘ müennes olarak kullanılmıştır.

وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُ : *Siz benim yaptığımdan uzaksınız; ben de sizin yapmakta olduğunuz şeylerden uzağım (sorumlu değilim).*¹⁴⁷ Bu âyette “بَرِيءُونَ” kelimesi, “فَعِيل” vezninde sıfat-ı müşebbehedir ve cemi‘ müzekker olarak kullanılmıştır.

İsm-i Fâ‘ilin Müzekker ve Müennes Olarak Kullanımına Örnek;

فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ : *O ise kuvvetine güvenerek yüz çevirdi ve “Bu bir büyücü veya delidir” dedi.*¹⁴⁸ “سَاحِرٌ” kelimesi müzekkerdir.

لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كَاذِبَةٌ : *(Kiyâmet) koptuğu zaman, onun kopuşunu yalanlayacak kimse olmayacaktır.*¹⁴⁹ “كَاذِبَةٌ” kelimesi ism-i fâ‘ildir ve müennestir.

¹⁴⁵ Bakara, 2/144.

¹⁴⁶ Tahrim, 66/5.

¹⁴⁷ Yunus, 10/ 41.

¹⁴⁸ Zâriyât, 79/39.

¹⁴⁹ Vâkı’a, 56/2.

Sıfat-ı Müşebbehenin Müzekker ve Müennes Olarak Kullanımına Örnek;

وَجِيهًا،¹⁵⁰ : *Mûsâ, Allah katında itibarlı bir kimse idi.* kelimesi, “فَعِيل” vezninde sıfat-ı müşebbehedir ve müzekkerdir.

وَجَدَهَا تَعْرُبُ فِي عَيْنِ حَمِيَّةٍ : *O’nu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu.* “حَمِيَّةٍ” kelimesi, “فَعِيل” vezninde sıfat-ı müşebbehedir ve müennesdir.

4. Her İkisinin de Lâzım Fiilden Türemesi: İsm-i fâ‘il, lâzım fiilden de müte‘addî fiilden de türer, sıfat-ı müşebbehe ise müte‘addî fiilden türemez. Lâzım fiilden türemesi yönüyle İsm-i fâ‘ile benzemiştir.¹⁵¹

İsm-i Fâ‘ilin Lâzım Fiilden Türediğine Örnek;

سَوَاءَ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ : *Onları doğru yola çağırırsanız size uymazlar. Onları çağırırsanız da, sussanız da sizin için birdir (sonuç alamazsınız).*¹⁵² Bu âyette ism-i fâ‘il lâzım fiilden türemiştir.

Sıfat-ı Müşebbehenin Lâzım Fiilden Türediğine Örnek;

وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ : *Kullarımdan şükredenler pek azdır.*¹⁵³ Bu âyette sıfat-ı müşebbehe olan “قَلِيلٌ” kelimesi, “فَعِيل” veznindedir ve lâzım fiilden türemiştir.

5. Harekelerinde ve Sükûnlarında Fi‘l-i Muzârî‘ye Benzemeleri: İsm-i fâ‘il, harekelerinde ve sükûnunda fi‘l-i muzârî‘ye benzer, yani ism-i fâ‘il olan “فَاعِلٌ” vezni, “يَفْعَلُ” olan muzârî‘ye benzer, şöyle ki: İsm-i fâ‘ilin ilk harfi de harekeli muzârînin ilk harfi de harekeli, her ikisinin ikinci harfi de sâkin, her ikisinin üçüncü ve dördüncü harfi de harekeli olması yönüyle benzer.¹⁵⁴ Bu hususta nahiv âlimlerinin

¹⁵⁰ Ahzâb, 33/ 69.

¹⁵¹ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 219; el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tevdîh*, II, 48.

¹⁵² A’râf, 7/193.

¹⁵³ Sebe’, 34/13.

¹⁵⁴ İsm-i fâ‘il, bu benzemeden dolayı fiil gibi amel eder, fiil-i muzârî de bu benzemeden dolayı ism-i fâ‘il gibi mu‘rebtir.

görüşleri aynıdır. Sıfat-ı müşebbehe de ism-i fâ'ile “طَاهِرُ الْقَلْبِ” gibi vezinlerde benzer.¹⁵⁵ Örnek: إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ : *Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır.*¹⁵⁶ Bu âyette sıfat-ı müşebbehe olan “وَاسِعٌ” kelimesi, ism-i fâ'il vezninde gelmiştir.

Sıfat-ı müşebbehe aslında sülâsî lâzım fiilin masdarından müştak olduğu için, müştak olduğu fiili gibi fâ'ilini ref' etmesi ve mef'ûlu bihini nasb etmemesi gerekirdi ancak bu kurala ters olarak gelmiş ve bir mef'ûl alabilen ism-i fâ'ile benzemiş ve ism-i fâ'il gibi fâ'ilini ref' ve bazende ma'mulu (mef'ûlu bih) nu nasb etmiştir. Nasb ettiği ma'mul sadece mef'ûlu bih olabilir, ancak mefu'lu bih diye isimlendirilmez, “الشبيه بالمفعول به” mef'ûlu bihe benzeyen mef'ûl diye söylenir çünkü sıfat-ı müşebbhenin fiili mef'ûlu bihi nasb etmeyen lâzım fiildir.¹⁵⁷

1.12.2. Farklı Yönleri

Nahiv âlimleri, her ne kadar sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâ'ile bazı yönlerden benzese de, aralarında farklılık olan yönlerin olduğu hususunda görüş birliği içindedirler. Sıfat-ı müşebbehe ile ism-i fâ'il arasında 10 yönden farklılık vardır.¹⁵⁸

1. Sıfat-ı Müşebbehe Lâzım Fiilden Türer: Sıfat-ı müşebbhenin ya hakikî lâzım fiilden sığıması gelir. Örnek: أَلَاذُ وَأَنَا عَجُوزٌ : *Karısı, “Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım?”*¹⁵⁹ Veya lâzım fiil hükmünde ve menzilesinde olan müte'addî fiilden müştak olur.¹⁶⁰ Örnek: وَمَا أَنْتَ

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *Şerh'u Katri'n- Nedâ*, s. 270; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 308.

¹⁵⁶ Necm, 53/32.

¹⁵⁷ 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Ma'ârif 13. baskı, Kahire, III, 294. Ayrıca bkz. Eymen Emîn, 'Abdulganî, *Mevsû'at'ü-Şâmile fi'n-Nahv ve's-Sarf*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 2012, II, 78.

¹⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz. Celâluddîn es-Suyûtî, *el-Eşbâh ven-Nazâir fin-Nahv*, nşr. Ğarîd eş-Şeyh, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye 3. baskı, Beyrut 2011, II, 198-201; Ya'kûb, İmîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi İlmi's-Sarf*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1993, s. 289-294; Muhammed el-Antâkî, *el-Muhît fi Esvâti'l-'Arabiyye ve Nahvihâ ve Sarfihâ*, Mektebetü Dâri's-Şark, 3. baskı Beyrut 1993, I, 238-241; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 306.

¹⁵⁹ Hud, 11/72.

¹⁶⁰ 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 306.

بِهَادِي الْعُمِّي عَنْ ضَلَالَتِهِمْ : Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola getiremezsin.¹⁶¹

Sıfat-1 müşebbehenin hakîki lâzım fiilden türediğine örnek: (**Tablo: 17**)

Tablo 17. Sıfat-1 müşebbehenin hakîki lâzım fiilden türediğine örnek.

Cömert olan : كَرِيم	Güzel olan : جَمِيل	Güzel olan : حَسَن

Sıfat-1 müşebbehenin hükmen lâzım fiilden türediğine örnek: (**Tablo: 18**)

Tablo 18. Sıfat-1 müşebbehenin hükmen lâzım fiilden türediğine örnek

Kültürlü olan : عَالِي الرَّأْس	Boysuz olan : فَارِع الْقَامَةِ

İsm-i fâ‘il vezninde olan bir sıfattan, sübût ve istimrâr manası kasedilip, izâfetle geldiği zaman, o kelime lâzım fiil hükmünde ve menzilesinde olur, örneğimizdeki “فارِع” ve “عَالِي” kelimeleri müte’addî fiilden müştaktır ancak bu sıfatlardan sübût manası kasedildiği için hükmen lâzım fiildir.¹⁶² Aralarındaki fark, ism-i fâ‘il, hem lâzım fiilden hem de müte’addî fiilden müştak olabilir. Örnek: ضارب، قائم، مستكبر ومستخرج gibi, sıfat-1 müşebbehe ise sadece lâzım fiilden sığıması gelir, örnek: جميل وحسن.¹⁶³

2. İsm-i Fâ‘il Üç Zamana Delalet Eder: İsm-i fâ‘il üç zamana (geçmiş, hâl ve gelecek) delalet eder.¹⁶⁴ İsm-i fâ‘ilin geçmiş zamana (mâzî) delalet ettiğine örnek: بَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ : Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı.¹⁶⁵ Nahiv âlimlerinin çoğuna göre, sıfat-1 müşebbehenin üç zamandan sadece hâl veya şimdiki zamanla ilintili ve devam eden geçmiş zamana delalet ettiği görüşündedir.

¹⁶¹ Neml, 27/81.

¹⁶² el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, II, 48, bkz. İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 219,

¹⁶³ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 306.

¹⁶⁴ Eymen Emîn, *Mevsû‘atü’ş-Şâmile*, II, Cüz XI, 78; ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 307.

¹⁶⁵ Â’raf, 7/139.

Kur'ân-ı Kerim'de ise sıfat-ı müşebbehe ya geçmiş zamana; “ فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ ” : *Biz de bulutları ölü bir toprağa sürer ve onunla ölümünden sonra yeryüzünü diriltiriz.*¹⁶⁶ Bu âyette, “مَيِّتٌ” kelimesi, geçmişte ölü olup, yağmur suyu ile Allah (c.c.) in dirilttiği toprak anlamındadır ve geçmiş zaman manası ifâde eder.¹⁶⁷ Veya gelecek zamana delalet eder; “ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَ إِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ” : *(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.*¹⁶⁸ Bu âyette, “مَيِّتٌ” kelimesi şeddeli hâli ile henüz ölmemiş ama ileride ölecek anlamına delalet eder.¹⁶⁹

3. İsm-i Fâ‘il Muzâriden Müştaktır ve Muzâri‘ye Lafzan ve Manen Benzer:

İsm-i fâ‘il sadece muzâri fiilden müştak olup, muzâriye hareke, sükûn, lafız ve mana bakımından benzer ve bu benzeme sebebiyle amel eder.¹⁷⁰ İbn ‘Akîl, ism-i fâ‘il ancak muzâri‘ fiil’e hareke ve sükûn bakımından uygun geldiği için amel ettiğini söylemiştir.¹⁷¹ Sıfat-ı müşebbehe ise sâdece, İsm-i fâ‘il ve mef‘ûl vezinlerinde kullanıldığında, muzâriye benzer, diğer vezinlerinde benzemez. Özet olarak, ism-i fâ‘il mutlak olarak benzer, sıfat-ı müşebbehe ise sâdece, ism-i fâ‘ilin vezinlerinde kullanıldığında, muzâriye benzer. **Örnek:** ضارب يضرب ve منطلق ينطلق gibi. Sıfat-ı müşebbehe muzâriye şekil yönünden benzediği (مُنْطَلِقُ اللِّسَانِ, مُطْمَئِنِّ النَّفْسِ, طَاهِرٌ) gibi, benzemeyebilir. Çoğu vezinleri benzemez (ظريف ve جميل) gibi. Sıfat-ı müşebbehenin, ism-i fâ‘ilin vezinlerinde kullanıldığında, muzâriye benzediğine örnekler: “ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ” : *Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır.*¹⁷² “عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ” : *Allah, gaybı da görünen âlemi de bilendir*¹⁷³ âyetleridir.

¹⁶⁶ Fâtır, 35/9.

¹⁶⁷ et-Taberî, *Câmi‘u l- Beyân fi Tevîli-l Kur‘ân*, XX, 442.

¹⁶⁸ Zümer, 39/30.

¹⁶⁹ el-Begavî, *Me‘âlimu t-Tenzil*, IV, 88.

¹⁷⁰ İbn Mâlik, *Şerhu l-Kâfiye*, II, 205; ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu l-Vâfi*, III, 308.

¹⁷¹ İbn ‘Akîl ‘Abdullah b.‘Abdurrahman, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Muhyiddîn, Dârü’t-Türâs, 20 baskı, Kahire 1980, III, 106.

¹⁷² Necm, 53/32.

¹⁷³ Secde, 32/6.

4. İsm-i Fâ'ilin Nasb Ettiği Kendisi Üzerine Takdîm Eder: İsm-i fâ'ilin ma'mûllerinden nasb ettiğini kendisi üzerine takdîm etmesi câizdir ama sıfat-ı müşebbehenin ma'mûllerinden nasbettiğinin kendisi üzerine takdimi câiz olmaz. **Örnek:** “زَيْدٌ عَمْرًا ضَارِبٌ” şeklinde **ضارب** olan ism-i fâ'ilin mef'ûlü olan **عمرًا** kelimesinin kendisinden önce gelmesi caizdir ama “زَيْدٌ وَجْهَهُ حَسَنٌ” şeklinde **حسن** olan sıfat-ı müşebbeheden önce **وجهه** olan mef'ûlünü getirmek câiz olmaz, zira sıfat-ı müşebbehe, fiil-i muzâriye benzeyen ism-i fâ'ile, yani türeyene benzediği için amel yönünden zayıftır ancak ism-i fâ'il ise amel yönünden asıl olan muzâriye benzediğinden kuvvetlidir ve nasb ettiği ma'mûlü kendisinden önce gelebilir. Diğer bir sebep ise, ism-i fâ'ilin nasb ettiği ma'mûl, mef'ûlü bihdır ve âmilinden önce gelmesinde bir sakınca yoktur, ama sıfat-ı müşebbehenin nasb ettiği ma'mûl, temyîzdir ve âmilinden önce gelmesi kural olarak câiz olmaz.¹⁷⁴ Ancak sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlü şibih cümle¹⁷⁵ olursa, nasb ettiği ma'mûlü kendisinden önce gelebilir. Örnekler “**إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ**” *Çünkü Allah, her şeye şahittir.*¹⁷⁶ ve “**وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٍ**” *Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardır.*¹⁷⁷ Bu iki âyette de sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlleri, şibih cümle olduğu için kendisinden önce gelmiştir.

5. İsm-i Fâ'ilin Ma'mûlü Sebebî ve Ecnebî Olabilir: İsm-i fâ'ilin ma'mûlü sebebî ve ecnebî olabilir. Ma'mûlünün sebebî olmasından maksat, ma'mûlün, amile ait olan ve açıktan gelen bir zamire bitişik olarak gelmesidir. Yani âmilden sonraki gelen ma'mûl kendisiyle ilgili de olabilir, hiç ilgili olmayan (ecnebi) bir ma'mûlde de amel edebilir. Sıfat-ı müşebbehe sadece sebebî olan ma'mûllerde amel edebilir.¹⁷⁸ Sebebî olması da iki şekilde olur:

¹⁷⁴ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, II, 45; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 309.

¹⁷⁵ Şibih cümle; Cümleye benzeyen demek olup, harf-i cer ile devamındaki mecrûru veya zarf ile devamındaki kelime ile tam bir cümle olamadıkları için bu şekilde isimlenmiştir. Car-mecrur ve zarf-mazruf ilişkisi olan cümlelerdir. Kısaca anlamı vermek için bir şeye (mutallaka) muhtaç olan cümlelerdir. (erzurum.dinihtisas.com/belgeler/Tatbikunnahvi.doc, *Tatbîku'n-Nahvî Tercümesi*, s.99. 26.06.2016)

¹⁷⁶ Hac, 22/17.

¹⁷⁷ Bakara, 2/49.

¹⁷⁸ 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 310.

a) Ma'mûl, vasıfladığı kelimenin zamirine lafzan muzâf olur. Örnek: زيد : *Zeyd, yüzü güzel olandır.* Bu örnekte “وجهه” kelimesi, “حسن” olan sıfat-ı müşebbehenin sebebi ma'mûlüdür ve vasıfladığı “زيد” e ait olan zamire lafzan muzâf olmuştur.

b) Ma'mûl, vasıfladığı kelimenin zamirine ma'nen muzâf olur. Örnek: زيد : *Zeyd, yüzü güzeldir.* Bu örnekte de “الوجه” kelimesi, “حسن” olan sıfat-ı müşebbehenin sebepî ma'mûlüdür, çünkü vasıfladığı “زيد” e ait olan zamir'e ma'nen muzâf olmuştur zira bu cümlede “منه” zamiri, yani “Zeydin yüzü” takdir edilmiştir.¹⁷⁹

İsm-i fâ'il, hem sebepî olan ma'mûlde, hem de ecnebî olan ma'mûl'de amel edebilir. Örnek: *مررت برجلٍ ضاربٍ أباه*: Bu örnekte “ضاربٍ” olan ism-i fâ'ilin ma'mûlü sebepîdir. *ومررت برجلٍ ضاربٍ عمراً* Bu örnekte ise ecnebîdir. İsm-i fâ'ilin ma'mûlü her iki şekilde de gelebilir, ancak sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlü sadece sebepî olur. Örnek: *زيد حسنٌ وجهه او الوجهة*: bu örnekte sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlü olan “وجهه” Zeyd'in bir parçasıdır (onunla ilgilidir). Bu şekilde söylenebilir ama *زيد حسنٌ عمراً* şeklinde, sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlü, sıfat-ı müşebbehenin vasıfladığı (itimat ettiği) kelimedenden alâkasız olan bir kelimeyi ma'mûl olarak nasb edemez.

İsm-i fâ'ilin ma'mûlünün sebepî olduğuna örnek: *وَالنَّخْلُ وَالزَّرْعُ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ*: *O, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, yaratandır.*¹⁸⁰

İsm-i fâ'ilin ma'mûlünün ecnebî olduğuna örnek: *إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً*: *Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti.*¹⁸¹

¹⁷⁹ el-Ezherî, *et- Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, II, 50; es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabban*, III, 4.

¹⁸⁰ En'âm, 6/141.

¹⁸¹ Bakara, 2/30.

Sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlünün sebabî olduğuna örnek: “إِنَّهَا بَقْرَةٌ : صَفْرَاءَ فَاقِعٌ لَوْنُهَا : *Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır”*”¹⁸²

6. İsm-i Fâ'il, Fiiline Muhâlif Olarak Amel Etmez: Yani ism-i fâ'il, eğer âmili mef'ûl alırsa mef'ûl alır, âmili mef'ûl almazsa almaz. Sıfat-ı müşebbehe ise, âmiline muhâlefet edebilir yani âmili mef'ûl almasa bile o mef'ûl alabilir. Örnek: “زَيْدٌ حَسَنٌ” diye söylediğimizde حَسَنٌ olan lâzım fiil وَجْهَهُ yü mef'ûl olarak nasb etmesi câiz olmaz, ama “زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ” diye söylediğimizde حَسَنٌ olan sıfat-ı müşebbehenin وَجْهَهُ olan ma'mûlünü mef'ûl olarak nasb etmesi caiz olur.¹⁸³

7. İsm-i Fâ'il, Fâ'iline Muzâf Olur: Sıfat-ı müşebbehenin ise, fâ'iline muzâf olmasında bir sakınca yoktur, hatta fâ'iline muzâf olup, izâfet yoluyla cer etmesi uygundur.¹⁸⁴ Örnek: “إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ : *Şüphesiz Allah kuvvetlidir, azabı çetin olanıdır.*”¹⁸⁵ “عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى : *(Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti.*”¹⁸⁶ Bu iki âyette de sıfat-ı müşebbeheler, fâ'illerine muzâf olmuşlardır. İsm-i fâ'ilin kullanımından, sıfat-ı müşebbehenin ifâde ettiği sübût manası kastedilir ise, ism-i fâ'il bu durumda, sıfat-ı müşebbeheye benzeyerek sübût ve devamlılık ifâde edeceğinden, fâ'iline muzâf olabilir. İsm-i fâ'ilin bu şekilde fâ'iline muzâf olması konusunda âlimler; eğer fiili lâzım fiil ise, âlimlerin tamamı muzâf olabileceği yönünde ittifâk etmişler, ism-i fâ'ilin türediği fiil bir mef'ûl alabilen bir fiil ise ihtilâf etmişlerdir, ancak, ism-i fâ'ilin türediği fiil iki mef'ûl alabilen bir fiil ise, mutlak olarak muzâf olamayacağı görüşünü benimsemişlerdir.¹⁸⁷ Örnek: “عَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ : *Günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden.*”¹⁸⁸

¹⁸² Bakara, 2/69.

¹⁸³ el-Ezheri, II, 51, bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Şüzuri'z-Zeheb*, s. 511.

¹⁸⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n- Nedâ ve Bellü's-Sedâ*, 280, bkz. el-Ezheri, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih*, II, 51; 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 315.

¹⁸⁵ Enfâl, 8/52.

¹⁸⁶ Necm, 53/5.

¹⁸⁷ el-Hımsî Yâsîn, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fâkihî*, Matba'atu Mustafa el-Halebî, Mısır, II, 149.

¹⁸⁸ Mü'min, 40/3.

8. İsm-i Fâ'ilin, Mevsûfunun Zamirine Muzâf Olması: İsm-i fâ'ilin mevsûfunun hazf edilip, kendisinin de mevsûfunun zamirine muzâf olamasında bir sorun olamaz. Örnek: “مَرَرْتُ بِقَاتِلِ أَبِيهِ” bu örnekte قَاتِلِ olan ism-i fâ'ilin mevsûfu olan ve niyyette (cümlede olmayan) olan “زيد” hazf edilmiş ve “زيد”e râci zamire de ism-i fâ'il muzâf olmuştur. Ancak sıfat-ı müşebbehenin mevsûfunu hazf edip, sıfat-ı müşebbeheyi mevsûfun zamirine muzâf yapmak uygun olmaz. Örnek: “مررت بحسن” gibi. “وجهه” gibi.

9. İsm-i Fâ'il ile Ref' ve Nasb Ettiği Ma'mûllerin Arasının Ayırılması: İsm-i fâ'il ile ref' ve nasb ettiği ma'mûllerin arasını zarf, harf-i cer ve mecrûr olan isim gibi herhangi bir terkinin ayırması caizdir.¹⁸⁹

Örnek: “زيدٌ ضاربٌ في الدار أبوه عمراً” şeklinde “ضاربٌ” olan ism-i fâ'il ile “زيدٌ” ve “عمراً” fâ'il ve mef'ûlünün arasını “في الدار” terkibi ayırsa bile ism-i fâ'il amel eder yani fâ'ilini ref', mef'ûlünü nasb eder. Ancak sıfat-ı müşebbehe ile ma'mûllerinin arası cumhura göre herhangi bir ma'mûlle fasl edilemez.¹⁹⁰ **Örnek:** “زيدٌ حسنٌ في الحرب وجهه” şeklinde “حسنٌ” olan sıfat-ı müşebbehe ile “وجهه” olan ma'mûlü (fâ'ili) arası “في الحرب” terkibi ile ayrılamaz.

10. İsm-i Fâ'ilin Hazf Edilip Ma'mûlünün Kalması: İsm-i fâ'ilin hazf edilip, ma'mûlünün kalması, yani iştilal üzere amel etmesi caizdir, ancak sıfat-ı müşebbehenin bu şekilde amel etmesi câiz olmaz. Örnek: “انا زيداً ضاربه” ve “هذا” “مررت برجلٍ حسن الوجه والفعل” diye söylemek câizdir, ancak “مررت برجلٍ حسن وجهه” diye söylemediği gibi, “الوجه” nin cerri “الفعل” nin nasbı ile söylenemediği gibi, “وجهه” kelimesinin nasbı ve sıfat olan “حسنه” kelimesinin cerri ile söylemek de câiz olmaz, çünkü sıfat-ı müşebbehe mahzûf olarak amel etmez ve ma'mûlü kendisinden önce gelemez.¹⁹¹

¹⁸⁹ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 314.

¹⁹⁰ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Havâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, III, 79.

¹⁹¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'ârib*, nşr. Mâzin el-Mubârek, Dâru'l Fikr, 6. baskı, Dımaşk, s. 599; ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 303.

11. İsm-i Fâ'ilin Ma'mûllerinin Kendisine Tâbi Ma'mûller ile Tâbi

Olması: İsm-i fâ'ilin ma'mûlleri, ism-i fâ'ile bütün tâbi ma'mûller (sıfat, atıf, te'kit, bedel ve atf-ı beyân) ile tâbi olması caizdir. Yani ism-i fâ'il, ma'mûlüne muzâf olarak gelip, daha sonra bu ma'mûl'ün mahallî üzerine (sıfat, atıf, te'kit, bedel ve atf-ı beyândan birinin getirilmesi câiz olur. Örnek: اللَّهُمَّ فَالِقَ الْإِصْبَاحِ، وَجَاعِلَ اللَّيْلِ : *Ey karanlığı yarıp sabahı çıkararak, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kılan Allahım!...*¹⁹² bu hadiste, "جَاعِلَ" olan ism-i fâ'il, ma'mûlü "اللَّيْلِ" kelimesine muzâf olarak gelmiş ve daha sonra gelen, "الشَّمْسِ" kelimesi, ism-i fâ'ilin ma'mûlünün mahâlline (izâfet olmadan önceki nasb hâli üzerine) "واو" harfî ile 'atıf edilerek nasb gelmesi câizdir. Ancak sıfat-ı müşebbehenin ma'mûlünden başka bir kelimenin tâbî' olması caiz değildir.¹⁹⁴ Örnek: "حَسَنٌ" : *O kişi, yüzü ve bedeni güzel olandır*) şeklinde "حَسَنٌ" olan sıfat-ı müşebbehenin muzâf olduğu "الوجه" kelimesinin muzâf olmadan önceki i'rabı üzerine atıf harflerinden "واو" harfî ile atıf etmekle "البدن" kelimesini nasb okumak uygun olmaz.

12. Sıfat-ı Müşebbehenin Semâ'î ve Kıyâsî Farklı Vezinlerinin olması:

İsm-i fâ'il, sülâsî fiilden "فاعل" vezninde, ziyâde olan fiillerden ise, muzârî'sinin vezni üzere olup, muzâra'at harfî damme'li "ميم" ile değiştirilir ve son harften bir önceki harf esrelenmek sureti ile gelir.¹⁹⁵ Sıfat-ı müşebbehenin ise semâ'î ve kıyâsî olmak üzere farklı vezinleri vardır.

13. İsm-i Fâ'ilin Hudûs, Sıfat-ı Müşebbehenin Sübût Manasına Delâleti:

Bu konu nahiv âlimleri arasında ihtilâflı olan bir meseledir, zira Kur'an-ı Kerim'deki ism-i fâ'illerin çoğu sübût anlamına delalet edip, çok azının hudûs ve yenilik/teceddüt anlamına geldiği görüşünü savunup, sıfat-ı müşebbehe sübût

¹⁹² Hadisin tam metni:

عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَدْعُو فَيَقُولُ: «اللَّهُمَّ فَالِقَ الْإِصْبَاحِ، وَجَاعِلَ اللَّيْلِ سَكَنًا، وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا، أَفْضِ عَنِّي الدَّيْنَ، وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ. وَأَمْتَعْنِي بِسَمْعِي، وَبَصَرِي، وَقُوَّتِي، فِي سَبِيلِكَ».

¹⁹³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1.baskı Abudabi 1425/2004, II, 297.

¹⁹⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, Dâru'l-Erkam, 2. baskı, Beyrut, 102-104.

¹⁹⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 306; Muhammed 'Azîz, s. 29.

manasınadır ancak devamlı olmayan sübût veya yenilik anlamlarına geldiği görüşünde olanlar vardır.¹⁹⁶

İsm-i Fâ‘ilin Sübût Anlamına Delalet Etmesi

İsm-i fâ‘ilin Kur’an-ı Kerim’de sübût anlamına delalet ettiğine örnek: **وَنَحْنُ لَهُ**
مُسْلِمُونَ : *Bizler O’na boyun eğmiş müslümanlarız.*¹⁹⁷ Ebû Hayyân, bu örnekteki
cümlede ism-i fâ‘ilin sübût anlamına delalet eden bir haber cümlesi olduğunu çünkü
Allah’a boyun eğme (itaat etme) nin devamlı bir fiil olduğunu söylemiştir.¹⁹⁸

İsm-i Fâ‘ilin Yeniliğe Delâleti

İsm-i fâ‘ilin Kur’an-ı Kerim’de yenilik anlamına delalet ettiğine örnek ise:
الظَّالِمِينَ بِاللهِ ظَنَّ السَّوءِ : *Bir de, Allah’ın, hakkında kötü zanda bulunan münâfik*
*erkeklere...*¹⁹⁹ Bu âyetteki “zan” sâbit olmayıp geçicidir.

Sıfat-ı Müşebbehenin Geçici Sübût Anlamına Delâleti

Sıfat-ı müşebbehenin devamlı olmayan sübût anlamına delalet eder.²⁰⁰ Örnek:
فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا : *Bunun üzerine Mûsâ, öfke dolu ve üzgün bir hâlde*
*hâlkına döndü.*²⁰¹ Bu âyetteki sıfat-ı müşebbehe, sübût anlamına delalet etmez, zîra
öfke ve üzümlük vasıfları Mûsâ as.’da geçici vasıflardır.²⁰²

Nahiv âlimlerinin ekserisine göre sıfat-ı müşebbehenin kullanımında asıl
olanın, sübût anlamına delalet etmesidir. Yenilik anlamına kullanılmasının ise ‘ârîzî
bir durumdur. İsm-i fâ‘ilin kullanımında ise, asıl olanın yenilik manasına delalet

¹⁹⁶ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 307.

¹⁹⁷ Bakara, 2/133.

¹⁹⁸ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf b.Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, nşr. Sıdkî Muhammed
Cemil, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1420, I, 642.

¹⁹⁹ Fetih, 48/6.

²⁰⁰ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 307.

²⁰¹ Tâhâ, 20/86.

²⁰² el-Kurtubî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ebûbekir, *el-Câmi’ li- Ahkâmi’l-Kur’an*, nşr. Ahmed el
Berdûnî, Dâru’l-Kütübî’l Mısıryye 2.baskı, Kahire 1384, XI, 232.

etmesi olup, sübût anlamına delalet etmesinin ‘ârizî bir durum olduğu görüşündedirler.²⁰³

14. Sıfat-ı Müşebbehenin İzâfetle Ma‘rifelik Kazanmaması: Sıfat-ı müşebbehe izâfetle ma‘rifelik kazanmaz, ism-i fâ‘il ise mâzi manasına olduğunda veya kendisiyle sübût ve devamlılık anlamı kastedilirse, izâfetle ma‘rifelik kazanabilir.²⁰⁴

15. İsm-i fâ‘il Sâdece Müennes Tâsı İle Müennes Olur: İsm-i fâ‘il sâdece müennes tâsı (ة) ile müennes olur, sıfat-ı müşebbehenin müennes olması ise iki yolla olur.²⁰⁵

a) Müennes tâsı (ة) ile müennes olur. Örnek: **أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً** : (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.²⁰⁶

b) Müennes elifi ile müennes olur. Örnek: **وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءٌ لِلنَّاطِرِينَ**

1.13. Sıfat-ı Müşebbehenin Sarf Yönünden Tahlîli

Sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâil nev’inden olup, türediği fiilin ifâde ettiği güzellik, çirkinlik, sakatlık ve kusurluluk gibi sıfatlarda ve bazı duygularda devamlılık ifâde eden müştak bir kelimedir. Umûmiyetle lâzım fiillerden türerler. Sarf ile uğraşan âlimlerin bir kısmını ism-i fâ‘il ile sıfat-ı müşebbehe, aynı şey olduğu görüşündedir. Bu yüzden emsile-i muhtelifenin çekim tablosunda ayrıca zikredilmemiştir. Bir kısmı ise, ikisi farklı şeylerdir demişlerdir.²⁰⁷

1.13.1. Sıfat-ı Müşebbehenin Sarf Yönünden Tarifi

Sübût : الصفة المشبهة: هي صيغة تشتق من الفعل اللازم للدلالة على الثبوت “manasına delalet etsin diye lâzım fiilden türeyen sığa/vezindir.” Tarifte geçen “sübût” manasından maksat, o sıfatın sahibinde zaman ile kayıtsız olarak

²⁰³ es-Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân*, III, 5; ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 306.

²⁰⁴ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 311.

²⁰⁵ ‘Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, III, 314.

²⁰⁶ İbrahim, 14/24.

²⁰⁷ İbn Hâcib vdğr., *Mecmûa’tü’s-Şâfiye fî ‘İlmeyi’t-Tasrîfi ve’l-Hatti*, nşr., Muhammed ‘Abdus-Selâm, Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2014, II, 628; Çörtü, s. 463.

bulunmasıdır. Sülâsi bablarda bir sıfat'ın, sıfat-ı müşebbehe olduğunun en belirgin özelliği, genelde vezni “فاعل” vezninde olmadığı hâlde ismi fâ'il manasına olup, sübût manasına delalet etmesidir.²⁰⁸ Kısaca sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâ'ilin manasına delalet etmek üzere lâzım fiilden türetilen isimdir. Mana bakımından ism-i fâ'ile benzediğinden dolayı bu isim verilmiştir. Ancak sarf âlimleri, sıfat-ı müşebbehinin, ism-i fâ'ile göre daha kalıcı bir vasfa delalet etmesi ile öne çıktığı görüşündedirler.²⁰⁹ Yine kendisinden hudûs manası kastedilmeyen her ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl, vezinleri فاعل ve مفعول şeklinde olsa bile sıfat-ı müşebbehedir.²¹⁰ (Tablo:19)

Tablo 19. Kendisinden hudûs manası kastedilmeyen ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl'e örnek

Kalbi temiz	طاهر القلب :	Boy normal	معتدل القامة :	İyi niyetli	محمود المقاصد :

1.14. Sıfat-ı Müşebbehinin Kıyâsî Vezinleri

Sıfat-ı müşebbehe sülâsî lâzım ve mutasarrıf fiilin masdarından türeyebildiği gibi, ziyâde babların masdarındanda türeyebilir. Sıfat-ı müşebbehinin vezinlerinin kıyasi mi semaî mi olduğu hususunda ihtilaf vardır. Bazıları vezinlerinin semaî olduğunu iddia ederken bazıları hem kıyâsî hem de semâ'î olduğunu iddia etmişlerdir.²¹¹ Kıyâsîden maksat, genel bir kâide söyleyip, diğer kelimeleri o kâideye uydurmaktır. Örneğin, İsm-i fâ'il sülâsî bablardan “فاعل” vezni üzere gelir diye bir kâide söyleyip, “ساهر- نائم- قائم- راع- ساجد- جاهل- عالم” kelimelerini bu kâideye uydurmak/kıyaslamak kıyâsîdir. Umûmî bir kâide söylenemeyip, kullanımı Araplardan işitilen ise semâ'îdir. Örneğin, Arap lügatında nasb olarak, gelen özel mekân isimlerinin kullanımı Araplardan nasıl işitilmiş ise o şekilde kullanılır “دخلتُ” ve “دخلتُ المسجدَ” gibi. Sonuç olarak sıfat-ı müşebbehinin vezinlerini, sarf kitaplarında bir kıyâs ve kâide ile sınırlayanlar takriben ve öğrenilmesini

²⁰⁸ Reşid eş-Şertûnî, *Mebâdiü'l- 'Arabîyye, Kısmu's-Sarf ve'n-Nahv*, Müessesetü İntişarâti Dâri'l- 'İlm, Beyrut 1965, IV, 119.

²⁰⁹ el-Hudârî, II, 82-83; es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, III, 5.

²¹⁰ 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 311; Şertûnî, *Mebâdiü'l- 'Arabîyye*, s. 120.

²¹¹ el-Esterâbâdî, renk ifade eden ve zahirî ayıp veya diğer ayıp manası bildiren sıgalarının kıyâsî olduğunu ifade etmiştir.

kolaylaştırmak maksadıyla söylenen vezinlerdir. Çünkü sıfat-ı müşebbeh vezinlerinin hepsini içine alan kesin bir kâide ile sınırlandırılması mümkün olamaz.²¹² Çoğunlukla renk ve ‘ayb-ı zâhir /görünen eksiklik bildiren fiillerden vezni “أَفْعَلٌ” kalbında gelir. Örnek: أبيض: *Beyaz*, أسود: *Siyah*, أعور: *Şaşı* ve أعمى: *Kör* gibi. Yani ism-i fâ’ilde olduğu gibi sülâsîden “فاعل” vezninde gelir diye genel bir şey söyleyemeyiz. İbn Mâlik “*Teshîl*” isimli eserinde, Sıfat-ı müşebbehe’nin “فاعل” vezninde geldiği sıgaların çok az olduğunu belirtmiştir. Örnek: طاهر العرض: *Namusu temiz*, حائل اللون: *Rengi kapalı*.²¹³

1.14.1. Sülâsî Lâzım Fiillerden Sıfat-ı Müşebbehenin En Çok Geldiği Vezinler

Sıfat-ı müşebbehenin lâzım ve sülâsî fiilden vezinlerinin gelme şekilleri şöyledir:²¹⁴

1.14.1.1. “فَعِلٌ” Vezni

Bu vezinden sıfat-ı müşebbehe üç şekilde gelir ve genel olarak فَعِلٌ fiilinin masdarından türemesi فَعَلَ ve فَعُلَ fiillerinin masdarından türemesinden daha çok ve kullanımı yaygındır.

a) Sevinç, Hüzün ve Yenilik Gibi Manaları İçermesi

Sevinç, hüzün ve yenilik gibi manaları içeren bir fiil ise şöyle gelir:(**Tablo: 20**)

Tablo 20. Sevinç, hüzün ve yenilik gibi manaları içeren fiil’e örnek.

Manası	Müennesi	Müzekkeri	Örneği	Vezni
Sevinçli	فَرِحَةٌ	فَرِحٌ	فَرِحَ	فَعِلٌ
Hüzünlü	ضَجِرَةٌ	ضَجِرٌ	ضَجِرَ	فَعِلٌ

²¹² Muhammed ‘Iyd, *en-Nahvu’l-Musaffâ*, ‘Âlemü’l-Kütüb, Kahire, s. 537.

²¹³ İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, III, 89.

²¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Mehmed Zihnî, *el-Muntehab*, s. 287.

b) Renk, Kusur ve Süs (Zînet, Hilye) Gibi Manaları İçermesi

Renk, kusur ve süs (zînet, hilye) gibi manaları içeren bir kelime ise şöyle gelir: (Tablo: 21)

Tablo 21. Renk, kusur ve süs (zînet, hilye) gibi manaları içerdiğine örnek.

Manası	Müennesi	Müzekkeri	Örneği	Vezni
Kızıl, kırmızı, al	حمراء	أحمر	حمر	أَفْعَل
Tek gözlü	عوراء	أعور	عور	أَفْعَل
Şaşı	احول	أحول	حول	أَفْعَل

c) Boşluk ve Doluluk Gibi Manaları İçermesi

Boşluk ve doluluk gibi manaları içeren bir kelime ise şöyle gelir; (Tablo: 22)

Tablo 22. Boşluk ve doluluk gibi manaları içerdiğine örnek.

Manası	Müennesi	Müzekkeri	Örneği	Vezni
Susamış	عطشى	عطشان	عش	فَعْلَان
Suya kanmış	رئى	ريان	روى	فَعْلَان

1.14.1.2. “فَعْل” Vezni:

Bu vezinden türeyen sıfat-1 müşebbehelerin tamamı munsarıftır ve beş şekilde gelir; (Tablo: 23)

Tablo 23. “Fa‘ule” فَعْل Vezniinden türeyen vezinler)

Vezinler	Fiilin vezni	Sıfat-1 müşebbehinin fiili	Sıfat-1 müşebbehe	Anlamı
1-فَعْلٌ	فَعْلٌ	حَسُنْ	حَسَنٌ	Güzel olmak
2-فَعْلٌ	فَعْلٌ	جُنُبٌ	جُنُوبٌ	Uzaklaştırma
3-فَعَالٌ	فَعْلٌ	جَبُنْ	جَبَانٌ	Korkak olan
4-فَعُولٌ	فَعْلٌ	وَقْرٌ	وَقُورٌ	Ağırbaşlı
5-فَعَالٌ	فَعْلٌ	شَجْعٌ	شَجَاعٌ	Cesur

- a)- فَعْلٌ : Veznin örneği; ضَخْمٌ : *Cüsseli* gibi.
b)- فَعِيلٌ : Veznin örneği; شَرِيفٌ : *Değerli* gibi.
c)- “فَعْلٌ” Vezninde çok az olarak gelir. Örnekleri; “بَطْلٌ”: *Cesur* gibi, bundan başka جَبَانٌ vezninde de az olarak gelir.

1.14.1.3. “فَعْلٌ” Vezni

فَعْلٌ vezninden فاعل diye geldiği (سَالِمٌ سَلِمَ) gibi, فَعْلٌ vezninden de فاعل şeklinde geldiği görülmüştür. Örn. حَمَضَ fiilinden حَامِضٌ şeklinde gelir

Sıfat-1 Müşebbehenin Lâzım ve Sülâsî Fiilden Vezinleri: Sıfat-1 müşebbehenin lâzım ve sülâsî fiilden vezinlerinin kıyâsî olarak gelme şekilleri ve örnekleri tablo hâlinde şöyledir.²¹⁵ (Tablo: 24)

Tablo 24. Sıfat-1 müşebbehenin lâzım ve sülâsî fiilden vezinleri.

Sn	Fiili	Fiilin Vezni	Sıfat-1 Müşebbehe	Sıfat-1 Müşebbehenin Vezni	Delalet Ettiği Mana
1 - A	فَرِحَ	فَعِلٌ	فَرِحٌ: sevinçli	فَعِلٌ	Ferah veya Sevince delalet eden yerlerde kullanılır.
	حَزِنَ	فَعِلٌ	حَزِنٌ: Hüzünlü	فَعِلٌ	Hüzün veya korkuya delalet eden yerlerde kullanılır.
	مَغِصَّ	فَعِلٌ	مَغِصٌّ: Ayağı ağrıyan ²¹⁶	فَعِلٌ	Acıya delalet eden yerlerde kullanılır.
	فَطِنَ	فَعِلٌ	فَطِنٌ: Zeki	فَعِلٌ	Güzel sıfatlara delalet eden yerlerde kullanılır.
1-B	حَمِرَ	فَعِلٌ	أَحْمَرٌ: Kırmızı	أَفْعَلٌ	Renge delalet eden sıfatlarda kullanılır. Müennesi, فعلاء - حمراء şeklinde gelir.
	عَرَجَ	فَعِلٌ	أَعْرَجٌ: Topal	أَفْعَلٌ	Ayıp olan sıfatlara delalette kullanılır, Müennesi فعلاء - عرجاء şeklinde gelir.
	حَوِرَ	فَعِلٌ	أَحْوَرٌ: Gözünün karası güzel olan adam	أَفْعَلٌ	Süse delalet eden sıfatlarda kullanılır, müennesi, فعلاء - حوراء şeklinde gelir.

²¹⁵ ‘Osmân b. ‘Ömer b. Cemâlû’d-Dîn İbnü’l-Hâcib, *eş-Şâfiye fi ‘İlmi’t-Tasrîf*, nşr. Hasan Ahmed el-‘Osmân, el-Mektebetü’l-Mekkiyye, 1995 Mekke, II, 25.

²¹⁶ *El-Mu‘cemu’l- Vasîl*, s. 932; Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1995, s. 841.

1-C	عَطِشَ	فَعَلَ	عَطِشَانٌ : Susuz	فَعْلَانٌ	Yokluğa delalet eden sıfatlarda kullanılır, müennesi, عطشى - فعلى şeklinde gelir.
	شَبِعَ	فَعَلَ	شَبِعَانٌ : Tok	فَعْلَانٌ	Doluluğa delalet eden sıfatlarda kullanılır, müennesi, شبعى - فعلى şeklinde gelir.
2-A	كَرِمَ	فَعَلَ	كَرِيمٌ : Cömert	فَعِيلٌ	Hüzün veya korkuya delalet eden sıfatlarda kullanılır.
	ضَخَمَ	فَعَلَ	ضَخْمٌ : İri	فَعْلٌ	Acıya delalet eden yerlerde kullanılır.
	شَجَعَ	فَعَلَ	شَجَاعٌ : Cesur	فُعَالٌ	Güzel sıfatlara delalet eden yerlerde kullanılır.
	جَبَنَ	فَعَلَ	جَبَانٌ : Korkak	فَعَالٌ	Renge delalet eden sıfatlarda kullanılır, müennesi, حمراء - فعلاء şeklinde gelir.
	حَسَنَ	فَعَلَ	حَسَنٌ : Güzel	فَعْلٌ	Ayba delalet eden sıfatlarda kullanılır, müennesi, فعلاء - عرجاء şeklinde gelir.
	حَلَوَ	فَعَلَ	حُلُوٌ : Tatlı, lezzetli, hoş. ²¹⁷	فُعْلٌ	Süse delalet eden sıfatlarda kullanılır, müennesi, فعلاء - حوراء şeklinde gelir.
	جُنِبَ	فَعَلَ	جُنُبٌ : Uzak	فُعْلٌ	
	طَهَّرَ	فَعَلَ	طَهْوَرٌ : Temiz. ²¹⁸	فَعُولٌ	
	حَسُنَ	فَعَلَ	حَسِينٌ : Sert, kaba. ²¹⁹	فَعْلٌ	
صَفَرَ	فَعَلَ	صَفِيرٌ : Sıfır. ²²⁰	فَعْلٌ		

1.15. Sıfatı Müşebbehenin Semâ'î Vezinleri

Yukarıda anlatılanların hâricinde, Arap dilinde kullanılan ancak, vezinlerin gelmesinde bir kuralı bulunmayan semâ'î sıfat-ı müşebbehe vezinleri de vardır. Semâ'î sıfat-ı müşebbehe vezinleri ve örnekleri tablo hâlinde gösterilmiştir.²²¹

(Tablo: 25)

²¹⁷ İbrâhîm Mustafâ vdğr., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s. 236; Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 272.

²¹⁸ İbrâhîm Mustafâ vdğr., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s. 614; Güneş, s. 733.

²¹⁹ İbrâhîm Mustafâ vdğr., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s. 280; Güneş, s. 332.

²²⁰ İbrâhîm Mustafâ vdğr., *el-Mu'cemu'l- Vasît*, s. 563; Güneş, s. 677.

²²¹ Fırınç, s. 84.

Tablo 25. Semâ'î sıfat-1 müşebbehe vezinleri ve örnekleri

Anlamı	Semâ'î Sıfat-1 Müşebbehe	Anlamı	Semâ'î Sıfat-1 Müşebbehe
Simsiyah	حَاكُوكُ	Akraba ile ilişkiyi kesen	أَبَاتِرُ
Muhelif	خِلْفَةٌ	Sağanak	أَسْكُوبُ
Berrak	دُمَلِصٌ	Böğüren	إِرْمُولُ
Şiddetli	دُوَاسِرٌ	Bodur	إِرْزَبُ
Kocamiş	دَرْدَبِيسٌ	Oynak	أَلْعَبَانُ
Dişsiz	دِلْقَمٌ	Hasım	أَلْنَدْدُ
Titrek	رَعَشٌ	Asalak	إِمْعَةٌ
Korkak	زَمِيلٌ	Sütü bol	ثَحْلَبَةٌ
Mavi	زَرْقَمٌ	Alımlı	تَرَبُوتٌ
Sıcak	سُخَاخِينُ	Obur	جَارُوفٌ
Kolay yutulan	سِرْطَرَاطٌ	Çabuk	جَمَزَى
Uzun	سَلْهَبٌ	Atılgan	جَهْوَرٌ
Hızlı	شَمْرَدَلٌ	İlk	حَوْمَلٌ
Hızlı	شِمْلِيلٌ	Erkeksi	ضَهْيَا
Şişko	ضَمَخْرٌ	Isırgan	ضَيَعَمٌ
Tortop	طَرَطْبٌ	Hızlı	طِمْرٌ
Serkeş	عَدْبَسٌ	Zorlu (yol)	عَطْوَدٌ
Şirret	عَنْطِيَانٌ	Çirkin	عَفْرِيَّةٌ
Şiddetli	عُرْنَدٌ	Uzun	عُمْدَانٌ
Körpe	غَيْدَاقٌ	Sünepe	عِنْوَلٌ
Korkak	قَعْدَدٌ	Pejmurde	قِرْسَبٌ
Bodur	كَنْدَرٌ	Ağır yürüyen	قَطْوَانٌ
Sert	مَدَاعِيسُ	Yalancı	كَيْدَبَانٌ
Koca burunlu	مَكُورَى	Sırtkan	مُضْحَاكٌ
Alçak	هَبْلَعٌ	Heybetli	هَيْبَانٌ
İnatçı	يَلْنَدْدٌ	Siyah	يَحْمُومٌ

Tablo 26. Semâ'î vezinlerin cemi'sinin gelme şekilleri

Anlamı	Cemi'	Semâ'î Sıfat-ı Müşebbehe (Müfred)
Güçlü ve uzun olan	سَهَاوِدُ	سَهْوَدُ
Boş alan	صَفَاصِفٌ	صَفْصَفٌ
Cesur, kıskanç	شَحَاشِحٌ	شَحْشَحٌ
Titreyen, sallanan	رَجَارِجٌ	رَجْرَجٌ
Cesur	سَلَافِعٌ	سَلْفَعٌ
Dağınık	صَعَاصِعٌ	صَعْصَعٌ

1.16. Sıfat-ı Müşebbehe Vezinlerinin İfâde Ettiği Anlamlar

1.16.1. “فَعِلٌ” Fiil Vezni ve Delalet Ettiği Anlamlar

Bu vezin çoğunlukla ârizî ve yenilenen yani sâbit olmayan, hissî olarak çirkin olan sıfatlara delalet eder. Yani bu vezin de gelen sıfatların özellikleri şöyledir.²²²

a) Sâbit ve Kalıcı Olmayan (Arazi) Manaları İfâde Eder

Bu kalıp, kişi için sâbit ve kalıcı olmayan (arazi) manaları ifâde eder, sevinç ve hüznün gibi meydana gelen ve kaybolan sıfatlar gibi.

b) Zâhirî Olarak Heyecan ve Endişe Bildiren Manaları İfâde Eder

Bu kalıp ile zâhirî olarak heyecan ve endişe bildiren vasıflar ile vasıflanır.

c) Acı, Gizli Ayıplar, Şiddet ve Zorluk Manaları İfâde Eder

Bu kalıp ile çoğu kere acı, gizli ayıplar, şiddet ve zor vasıflar vasıflanır, genel olarak çirkin ve kötü vasıflar bu kalıp ile ifâde edilir.

d) “حَضِيرٌ”, “عَمِيٌّ” ve “نَكِدٌ” Kelimeleri “أَفْعَلٌ” Kalıbında Gelir

²²² İbn Hâcib, *eş-Şâfiye fi 'İlmi't-Tasrîf*, II, 25.

Bu kalıptan “خَصِرَ”, “عَمَى” ve “نَكِدَ” gibi sübût manasına delalet eden kelimeler “أَفْعَلُ” kalıbında gelebilir. “أَخْضَرَ”, “أَعْمَى” ve “أَنْكَدَ” gibi.

e) “فَعْلَانُ” Vezninde Gelebilir

Bu kalıptan bazılarında “فَعْلَانُ” veyninde gelebilir. “يَقِظُ” kalıbından “يَقْظَانُ” şeklinde gelmesi gibi. Sıbeveyh “فَعِلُ” veyninin manaları aşğıdaki tabloda anlatmıştır. (Tablo: 27)

Tablo 27. “فَعِلُ” veyninin manaları

Örnek ve Anlamı	Delalet Ettiği Mana	Vezin
وَجِعٌ : Acı	His	فَعِلٌ
فَزَعٌ : Korku	Kötü ahlâk ve korku	فَعِلٌ
فَرِحٌ : Sevinç	Ferah ve sevinç	فَعِلٌ
حَمِسٌ : Katı ve sert olmak	Düşüklük	فَعِلٌ
عَسِيرٌ : Zor	Şiddet ve zorluk	فَعِلٌ

فَعِلُ veynin tablodaki ifâde ettiği manaları ifâde eden başka veynler de vardır.

Örneğin; (Tablo: 28)

Tablo 28. فَعِلُ veynin ifâde ettiği manaları ifâde eden başka veynler.

Örnek ve Anlamı	Delalet Ettiği Mana	Vezin
عَسِيرٌ : Zor	Şiddet ve Zorluk	فَعِيلٌ
أَشْعَثٌ : Dağınık	Düşüklük	أَفْعَلٌ
يَقْظَانُ : Uyanık	His ve duygu	فَعْلَانٌ

Radî, فَعِلُّ veznin bu manalarını zikretmiş ve örneklerini de şöyle vermiştir;²²³

a)- Acı, mide ağrısı ve bunlara benzeyen gizli ayıp (his ve duygu) bildiren manalara örnekler şöyledir:

النَّكِدُ : Huysuz kişi. العَيسِرُ : Kötü huylu kişi. اللَّحْزُ : Cimri kişi.

b) Bunlara benzeyen ve gizli olmayan heyecan ve düşüklük bildiren manalara Örnekler:

الأَرَجُ : Hoş esinti البَطْرُ : Böbürlenme الأَثِيرُ : Şımarık
الجَدَلُ : Sevinç الفَرَحُ : Sevinç القَلَقُ : Endişe السَّلَسُ : Kolay

1.16.2. فَعِلُّ Sıfat-ı Müşebbehe Vezninin Delalet Ettiği Manalar

فَعِلُّ Vezninin Kur'an'daki delalet ettiği manalar şunlardır;

1.16.2.1. Ferah, Sevinç, Heyecan ve Düşüklük Manalarına Delâleti

“كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ”²²⁴ Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir.

Taberî bu âyetin tefsirinde, her topluluğun sadece kendilerinin doğru yolda olduklarını, diğerlerinin yanlışta olduklarını zannedip, ferahlık ve sevinç içindedirler diye tefsir etmiştir.²²⁵ Bu âyette sevinç hüznün manasının zıddıdır yani kişinin sevinçten dolayı kendisinde bir hafiflik hissetmesidir. Diğer bir örnek ise ;

انْقَلَبُوا “فَكَهَيْنَ”²²⁶ Ailelerine dönerken zevk ve neşe içinde gülüşe gülüşe dönüyorlardı.

²²³ el-Esterâbâdî, Şerhu 'ş-Şâfiye, I, 144; bkz. el-Ezherî, Şerhu 't-Tasrîh, II, 78; İbn Hişâm, Evdahu 'l-Mesâlik, II, 66; el-Eşmûnî, Şerhu 'l-Eşmûnî, II, 353.

²²⁴ Mü'minûn, 23/53.

²²⁵ et-Taberî, Cerîr, Câmi 'u 'l-Beyân fî Te 'vili 'l-Kur 'ân, XX, 101.

²²⁶ Mutaffifîn, 83/31.

1.16.2.2. Hüzün Manasına Delâleti

“فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِيفًا” *Bunun üzerine Musa (a.s), esefle (üzülerek) gazapla (öfkeyle) kavmine döndü.*²²⁷ Kurtubî, tefsirinde الأَسِيف kelimesinin gazap ve öfke olmak üzere iki manasının olduğunu söylemiştir.²²⁸

1.16.2.3. Hissî Duygular, Elem Zorluk ve Düşüklük Manalarına Delâleti

“أَنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ” *Muhakkak ki; onlar âmâ (kör) bir kavim oldular.*” Bu kelime sübût’a delalet eden kelimelerdendir, zira hudûs kastedilen bir kelime olsaydı “فَاعِل” vezninde gelirdi. Begavî tefsirinde, *nankör bir kavim* diye tefsir etmiş, İbn Abbas’ın “*kalpleri Allahı tanımaktan perdelenmiştir*” dediğini, ez-Zeccâc’ın “*Hak ve imanı idrâk etmekten kalplerinin perdeleniğini* ve sıfat-ı müşebbhe de kullanımında kalp körlüğü için *رجل عم عن الحق*: *Hakkı İdrâk etmekten âciz kişi*” diye, gözün körlüğünü ifâde etmek için ise, *رجل أعمى في البصر*: *Görme hususunda kör olan kişi.*” diye söylendiğini nakletmiştir.²²⁹

1.16.2.4. Gizli Ayıp Manasına Delâleti

“يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِيرٌ” *Kâfirler, bu zor bir gün derler.*” Zorluk manasına olan العَسِير kelimesi, kolaylık manasına gelen اليسر kelimesinin zıddıdır ve darlık, şiddet ve zorluk manasına gelir.²³⁰ Razî, gizli ayıp ve hisler manasını ifâde eden, النكد : *Zorlu, sıkıntılı*, العسر : *Zorluk*, اللجز : *Cimri, pinti olmak* gibi kelimelerin manasının şu âyette bulunduğunu söyler:²³¹ “فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا نَجِسَاتٍ” *Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz*

²²⁷ Tâ-Hâ, 20/ 86.

²²⁸ el Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XI, 234.

²²⁹ Ebû Muhammed el-Hüseyin el-Beğavî eş-Şâfi’î, *Me’âlimu’t-Tenzil fi Tefsîri’l-Kur’ân*, nşr. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâ’i’t-Türâs’l-‘Arabî, Beyrut 1416, II, 202.

²³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, (العسر md.).

²³¹ el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Razî ‘ale’l-Kâfiye*, I, 143.

“أَفْعَلُ” vezni, kendisinden gelip geçici vasıflar türeyen “فَعْلٌ” vezninin aksine, sübût (kalıcılık) ifâde eder. Hamlâvî “أَفْعَلُ” vezninin özellikleri hakkında bu veznin, “الْحُمْرَةُ: Kırmızılık, السُّمْرَةُ: Karalık, esmerlik, الحمق: Ahmaklık, العمى: Körlük, الغَيْدُ: Yumuşaklık, yumuşak olmak, الهَيْفُ : Zayıf, boylu ve ince belli” gibi renk, ayıp ve süs bildiren vasıfların kendisinden türediğini söylemiştir.²³⁷ “أَفْعَلُ” kalıbı, hissî (gizli) olan ayıplarda “فَعْلٌ” kalıbıyla, (“أَوْجَزُ” diye söylendiği gibi “وَجَزٌ” diye de söylenir.) Zâhirî ayıplarda ise “فَعْلٌ” kalıbıyla ortak olarak kullanılır. Saçı başı dağınık olan kişi için “شَعَثٌ” diye söylendiği gibi “أَشْعَثٌ” de söylenilir. Bu kalıbın genel özellikleri şunlardır:

1.16.3.1. Renk Bildiren Vasıflar Türer

Renk bildiren vasıflar kendisinden türer. Renk ifâde ettiğinin örneği tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 29)

Tablo 29. Renk bildiren vasıflar kendisinden türemesi

Örnek ve Anlamı	Delalet ettiği mana	Vezin
أَحْمَرٌ : Kırmızı olan	Renk	أَفْعَلُ
أَزْرَقٌ : Mavi olan	Renk	أَفْعَلُ

1.16.3.2. Zâhirî Ayıp Bildiren Vasıflar Türer

Zâhirî ayıp bildiren vasıflar da bu kalıptan türer. Zâhirî ayıp ifâde ettiğinin örneği tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 30)

²³⁷ Ahmed b. Muhammed el-Hamalâvî, *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Sarf*, nşr. Nasrullah 'Abdurrahman Nasrullah, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, tsz, s. 65.

Tablo 30. Zâhirî ayıp ifâde ettiğinin örneği

Örnek ve Anlamı	Delalet ettiği mana	Vezin
أَعْمَى : Görmeyen	Zâhirî ayıp	أَفْعُلُ
أَجْهَى : Dazlak , kel	Zâhirî ayıp	أَفْعُلُ
أَعْوَرُ : Tek gözlü	Zâhirî ayıp	أَفْعُلُ
أَحْوَلُ : Şaşı gözlü	Zâhirî ayıp	أَفْعُلُ
أَخْفَشُ : Dar ve küçük gözlü kişi	Zâhirî ayıp	أَفْعُلُ

Göz için zâhirî ayıp bildiren vasıfların, “أَفْعُلُ” kalıbında gelmesinin sebebi bu vasıflar bir hastalıktan dolayı bir ayıp bildirdiği için ve ayıpta hastalık gibi olduğundan bu kalıpta getirmişlerdir.²³⁸

1.16.3.3. Süs İfâde Eden Sıfatlar ve Hissî Ayıpları Bildiren Vasıflar Türer

Süs ifâde eden sıfatlar ve hissî olan ayıpları bildiren vasıflar da bu vezinden türer. Örneği tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 31)

Tablo 31. Hissî olan ayıplar bildiren vasıfların türediği

Örnek ve Anlamı	Delalet ettiği mana	Vezin
أَعْيَدُ : Güzel boyunlu	Süs ifâde eden sıfatlar	أَفْعُلُ
أَهْيَفُ : İnce belli, zarif, narin, fidan gibi	Süs ifâde eden sıfatlar	أَفْعُلُ
أَكْحَلُ : Siyah, sürme gözlü	Süs ifâde eden sıfatlar	أَفْعُلُ

1.16.3.4. “فعلاء” Vezninde Müennesi Gelir

Kur’an-ı Kerimde “فعلاء” vezninde müennesi gelmiştir. “ابيض” vezninden “بَيْضَاءُ”, “اصْفَرُ” kelimesinden “صَفْرَاءُ” şeklinde geldiği gibi.

²³⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, IV, 26.

1.16.3.5. Cem‘isinin Gelme Şekilleri

- a)- “فُعْلٌ” vezninde gelir: “صُفْرٌ، سُودٌ، زَرْقٌ، خَضْرٌ، بَيْضٌ” gibi.
- b)- “فُعْلَانٌ” vezninde gelir: “عُمَيَّانٌ” gibi.
- c)- “فِعَالٌ” şeklinde gelir: “عَجَافٌ” gibi.

أَفْعَلٌ Vezninin Delalet Ettiği Manalar

أَفْعَلٌ Vezninin Kur’anda ki delalet ettiği manalar şunlardır;

a) Sübût Manasına Delâleti

أَفْعَلٌ Vezninin Kur’anda sübût manasına delalet ettiğine örnek: صُمُّ بُكْمٌ عُمِيٌّ
(فَهَمْ لَا يَرْجِعُونَ) : Onlar, sağırdılar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler.²³⁹ “صُمَّ” kelimesi “اصَمَّ” kelimesinin cemi’sidir ve “أَفْعَلٌ” kalıbındadır. Yine “بُكْمٌ” kelimesi, “ابْكَمٌ” nun, “عُمِيٌّ” kelimesi de “اعْمَى” nun cem‘isidir. Tefsir âlimleri bu vasıfların müşrikler için sâbit olan vasıflar olduğun söylemişlerdir.²⁴⁰ Ebû Hayyân, bu kelimelerin “فُعْلٌ” kalıbında cem‘i kesret olduğunu söylemiştir.²⁴¹

b) Renk Manasına Delâleti

أَفْعَلٌ Vezninin Kur’anda renk manasına delalet ettiğine örnek: “وَالَّذِي أَخْرَجَ”
الْمَرْعَى فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى: O, yeşil bitki örtüsünü çıkaran, sonra da onları çürüyüp kararmış çör çöpe çevirendir.”²⁴² “أَحْوَى” kelimesi burada renge delalet içindir ve “أَفْعَلٌ” kalıbındadır. Taberî “أَحْوَى” kelimesinin, çok yeşil olduğu için siyaha meyilli yeşil manasına geldiğini söylemiştir.²⁴³ İbn Abbas ise kelimenin siyah manasına

²³⁹ Bakara, 2/18.

²⁴⁰ et-Taberî, *Câmi‘u l-Beyân fî Tevîli l-Kur‘ân*, I, 347; el Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi l-Kur‘an*, I, 213.

²⁴¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru l-Muhît fî t-Tefsir*, I, 123.

²⁴² A‘lâ, 87/5.

²⁴³ et-Taberî, *Câmi‘u l-Beyân fî Tevîli l-Kur‘ân*, XXIV, 367.

geldiğini, çünkü yeşil olan çer çöp üzerine yağmur yağdığına renginin değişip siyahlaşacağını söylemiştir.²⁴⁴

c) Zâhirî Ayıp Manasına Delâleti

أَفْعَلْ Vezninin Kur’anda zâhirî ayıp manasına delalet ettiğine örnek: “مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصَمِّ: Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir.”²⁴⁵ Bu âyette sıfat-ı müşebbehe zâhirî ayba delalet etmiştir. Taberî, kör olan kişi nasıl hiçbir şey görmez, sağır olan hiçbir şey duymazsa kâfirlerde hak namına hiçbir şey görmez ve duymazlar (bu hâlleri kendi aleylerinde zâhirî ayıptır) demiştir.²⁴⁶

d) Sûs Manasına Delâleti

أَفْعَلْ Vezninin Kur’anda sûs manasına delalet ettiğine örnek: وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ: İşte böyle, biz onları ayrıca iri siyah gözlü hûrilerle evlendiririz.²⁴⁷ Bu âyette sıfat-ı müşebbehe cemi‘ olarak gelmiş ve müfredi “عَيْنَاء” dir. Manası: güzellik ve genişlik yönünden gözün büyüklüğüne delalet eder.²⁴⁸

1.16.4. “فَعْلَانُ” Sıfat-ı Müşebbehe Vezninin Delalet Ettiği Manalar

Bu vezin genel olarak doluluk, boşluk ve suya kanma ve susuzluk gibi duyguları vasıflayan bir sıfatlardır. Açlık ve susuzluk ve bu manaların zıddı olan doygun olma ve suya kanma bildiren kelimelerin vezinleri çoğunlukla bu kalıptan gelir.²⁴⁹ Bu vezinde “فَعْل يَفْعَلُ” babından masdar “فَعْلٌ” vezinde olursa, sıfat-ı müşebbehe, “فَعْلَانُ” şeklinde türer. Örnekler:

- a) “ظَمِيٌّ يَظْمَأُ وَهُوَ ظَمَانٌ” : Manası: Suyu kanmış kişi demektir.
- b) “عَرِثٌ يَعْرِثُ وَهُوَ عَرِثَانٌ” : Manası: Aç olan kişi.

²⁴⁵ Hûd, 11/24.

²⁴⁶ et-Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân fî Tevîli l-Kur’ân*, XII, 376.

²⁴⁷ Duhân, 44/54.

²⁴⁸ et-Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân fî Tevîli l-Kur’ân*, XXI, 66.

²⁴⁹ el-Esterâbâdî, *Şerhu r-Razî ‘ale l-Kâfiye*, I, 148.

²⁴⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru l Muhît*, X, 455.

c) “عَلِهَ يَعْلهُ عَلَهَا وَهُوَ عَلَهَاَن” : Manası: Canı kesilmiş, zayıflamış kişi demektir.

Arapların Bu Vezni Kullanış Şekilleri

Araplar'ın bu vezinden kelimeleri kullanışları şu şekildedir:

a) “سَكْرَان” Kelimesi

Araplar, sarhoş kişi anlamına gelen “سَكْرَان” kelimesini, kendisinde bir doluluk olduğu için “شَبَعَان” kelimesine benzeterek bu vezinde getirmişlerdir. “مَلَان” kelimesi de böyledir.

b) “عُضْبَان” ve “عُضْبَى” Kelimeleri

Gazaplı (kızgın kişi) anlamına gelen “عُضْبَان” ve “عُضْبَى” kelimelerini, susuzluk anlamına gelen “عَطْشَان” kelimesine benzeterek sıfat-ı müşebbesini “فَعْلَان” vezninde kullanmışlar. Çünkü kızgınlıkta, susuzluk gibi kişinin içinde olan bir histir. Bu iki kelimenin sıfat-ı müşebbesi “عَضِبَ يَعْضَبُ عَضِبًا وَهُوَ عَضِبَان” ve “عَطِشَ يَعْطِشُ عَطِشًا وَهُوَ عَطِشَان” şeklinde gelir.

c) “تَكْلَان” ve “تَكْلَى” Kelimeleri

Evlad ve ahabp acısına dûçâr olan kişi anlamına gelen “تَكْلَان” ve “تَكْلَى” kelimelerini de “عَطْشَان” gibi kullanmışlar, çünkü bu acı da susuzluk gibi içte olan bir histir. Sıfat-ı müşebbehe olarak ise “تَكَلَّ يَتَكَلُّ تَكَلًّا، وَهُوَ تَكْلَان وَتَكْلَى” şeklinde gelir.²⁵⁰

فَعْلَان Vezninin Delalet Ettiği Manalar

فَعْلَان Vezninin Kur’anda delalet ettiği manalar şunlardır;

²⁵⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, IV, 21.

a) Boş Bulunma, Suya Kanma ve Susuzluk Manaları

“كَسْرَابٍ بِقَيْعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً” : Onların ‘amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır.”²⁵¹ Bu âyette sıfat-ı müşebbehe susuzluk ve suya kanma manalarını vasıflamıştır.

b) Doluluk Manasına Delâleti

“فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا” : *Bunun üzerine Mûsâ, öfke dolu ve üzgün bir hâlde hâlkına döndü.*”²⁵² Bu âyette sıfat-ı müşebbehenin anlamı “öfkeyle dolu kimse” demektir.²⁵³ Çünkü öfke de susuzluk gibi içte olan bir histir.

c) Mübâlağa ve Doluluk Manasına Delâleti

“الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm olan Allah’a mahsustur.”²⁵⁴ Bu âyette “الرَّحْمَنِ” kelimesi “غَضْبَانَ” ve benzerleri gibi sıfat-ı müşebbehe kalıplarındandır fakat sonuna “elif ve nun” bitiştiği için mübâlağa manası da vardır ve “الرَّحْمَنِ” kelimesinde “الرَّحِيمِ” kelimesinden daha çok mübâlağa manası vardır.²⁵⁵

d) Hissî Duygulara, Hayret ve Tereddüt Manalarına Delâleti

“كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانًا” : *Arkadaşları ‘bize gel!’ diye doğru yola çağırdıkları hâlde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp şeytanların ayarttığı kimse gibi mi (olalım)?*” Bu âyette sıfat-ı müşebbehe “حَارَ يَحَارُ حَيْرَةً فَهُوَ حَيْرَانٌ” şeklinde “فَعْلَانٌ” kalıbında gelmiş ve yapacağı işte tereddüt eden, ne yapacağını bilemeyen ve o işte bir çözüm yolunu bilemeyen kişi anlamına gelir.²⁵⁶

²⁵¹ Nur, 24/39.

²⁵² Tâ-Hâ, 20/86.

²⁵³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 6.

²⁵⁴ Fâtiha, 1/3.

²⁵⁵ ez-Zemahşerî, I, 6.

²⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, tsz., (حير) md.

1.16.5. “فَعِيلٌ” Sıfat-ı Müşebbehe Vezninin Delalet Ettiği Manalar

Bu veznin en bâriz özelliği sübût manasına delalet etmesi ve “فَعِيلٌ يَفْعَلُ” kalıbından türemesidir. Yine bu kalıptan güzel veya çirkin mîzacı ve kişinin sıfatlarındaki değişiklikleri bildiren fiiller türer.²⁵⁷ Bu kalıptan türeyen sıfat-ı müşebbehe uzunluk ve kısalık gibi doğuştan olan veya fakîhlik gibi belli bir çalışma sonucu kazanılan sıfatlara delalet eder.

1.16.5.1. Mizac’a Delâleti

Mizac’a delâletin örnekleri tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 32)

Tablo 32. Mizac’a delâletin örnekleri

Örnek ve Anlamı	Delalet ettiği mana	Vezin
جَمِيلٌ : <i>Güzel</i>	Güzellik	فَعِيلٌ
وَسِيمٌ : <i>Yüzü güzel</i>	Güzellik	فَعِيلٌ
قَبِيحٌ : <i>Çirkin</i>	Çirkinlik	فَعِيلٌ
قَصِيرٌ : <i>Boyu kısa</i>	Mizâc	فَعِيلٌ

Bu tablodaki sıfat-ı müşebbehenin delalet ettiği vasıflar ârîzî olmayıp doğuştan kişide bulunan vasıflardır.

1.16.5.2. Belli Bir Çalışma Sonucu Kazanılan Sıfatlara Delâleti

Belli bir çalışma sonucu kazanılan sıfatlara delalet etmesinin örnekleri tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 33)

Tablo 33. Belli bir çalışma sonucu kazanılan sıfatlara delalet etmesinin örnekleri

Örnek ve Anlamı	Delalet ettiği mana	Vezin
فَقِيهٌ : <i>Bilgili kişi</i>	Çalışma sonucu kazanılan sıfat	فَعِيلٌ
بَلِيغٌ : <i>Edebiyayçı kişi</i>	Çalışma sonucu kazanılan sıfat	فَعِيلٌ
خَطِيبٌ : <i>İyi konuşan kişi</i>	Çalışma sonucu kazanılan sıfat	فَعِيلٌ

²⁵⁷ el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Râdî*, I, 74.

Bu tablodaki vasıflar kişide doğuştan olmayıp, belli bir çalışma sonucunda elde edilen vasıflardır. Örneğin “فَقِيه” kelimesi belirli bir süre ilim tahsil ettikten sonra bilgi kendisinde meleke/huy hâline gelen kişi demektir, diğer örneklerde aynı şekildedir.

1.16.5.3. Mübâlağa Manası Kasedilmesi

Bu kalıptan türeyen sıfat-ı müşebbehelerde mübâlağa manası kasedilirse bu vezin “فُعَال” veznine dönüştürülür. Örnekleri şöyledir:

“فَعِيل” vezninde olan ve uzun kişi anlamına olan “طَوِيل” kelimesinde mübâlağa kasedildiğinde, “فُعَال” vezninde, çok uzun manasına “طَوَال” şeklinde değişir. Kur’an-ı Kerimden örneği ise şöyledir:

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَاْفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ *Kâfirler, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşıtlar ve şöyle dediler: Bu tuhaf bir şeydir!*²⁵⁸

أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ *İlâhları bir tek ilâh mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!*²⁵⁹

“فَعِيل” vezninde olan ve büyük kişi anlamına olan “كَبِير” kelimesinden mübâlağa kasedildiğinde, “فُعَال” vezninde, çok büyük manasına “كُبَار” şeklinde değişir. Bu vezin ile daha çok mübâlağa anlamı kasedilirse bu vezin, “فُعَال” kalıbına dönüştürülür ve “كُبَار وَحُسَان” şeklinde söylenir.²⁶⁰ “فَعِيل” vezninin sübût manasına delalet ettiğine örnek: *Mûsâ, Allah katında itibarlı bir kimse idi.*²⁶¹ Bu âyette sıfat-ı müşebbehenin anlamı, Musâ as. Allah katında makam

²⁵⁸ Kâf, 50/2.

²⁵⁹ Sad, 38/5.

²⁶⁰ es-Suyûtî, *el-Müzhir fi ‘Ulumi’l-Luğa*, nşr. Fuâd ‘Ali Mansûr, Dâru’l- Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1418/1998, II, 87.

²⁶¹ Ahzâb, 33/69.

(yakınlık), değer ve şeref sahibidir.²⁶² Bu vasıf, Musâ as. için sâbit bir vasıf olup değişmez.²⁶³

1.16.6. “فَعْلٌ و فَعْلٌ و فَيَعْلُ” Sıfat-ı Müşebbehe Vezinlerinin Manaları

Bu vezinler de sübût manasına delalet için ve çoğunlukla eşyadaki hasletleri vasfetmek için gelir.

1.16.6.1. فَيَعْلُ Vezninin Anlamı

فَيَعْلُ Vezni sübût manasına delalet eder. Örnek: (فَاقْصِرْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ) : *Yüzünü dosdoğru dine çevir.*²⁶⁴ Bu âyette sıfat-ı müşebbehenin ifâde ettiği anlam, “فِيهَا كُتِبَ قِيَمَةٌ” : *O sahifelerde dosdoğru hükümler vardır.*” âyetinin ifâde ettiği gibi, “kendisinde hiçbir eğrilik olmayan (hakla bâtil arasını ayıran) doğru yol” anlamıdır. Bu âyetler sübût manasına delalet ettiğine göre²⁶⁵ İsfahânî, “قِيمٌ” kelimesinin, “dünya ve âhiret işleri için sâbit ve kuvvetli bir yol manasına geldiği ve sübût manasına delalet ettiği görüşündedir.²⁶⁶

1.16.6.2. فَعْلٌ Vezninin Anlamı

فَعْلٌ Vezni de sübût manasına delalet eder. Örnek: “إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا” : *Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık.*²⁶⁷ Bu âyette sıfat-ı müşebbehe olan “عَجَبٌ” kelimesi, “anlaşılır olmakta ve belâğat bakımından eşi benzeri olmayan büyük bir kitap” manasındadır ve sübût ifâde eder.²⁶⁸ Bu vezin bazen mübâlağa manasına delalet için de kullanılır, İbn Cinnî, aynı cümle

²⁶² et-Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân fî Tevîli'l-Kur'ân*, XIX, 191.

²⁶³ el-Kurtubî, *el-Câmi ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 250.

²⁶⁴ Rum, 30/43.

²⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (قوم md.)

²⁶⁶ Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb El-İsfahânî, el-Hüseyn b. Muhammed; *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'an*, nşr. Safvân 'Adnân, Dâru'l-Kalem- Dâru's-Şâmiyye, Dımaşk 1412, s. 691.

²⁶⁷ Cin, 72/1.

²⁶⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi 'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 7.

“رجل حَدَثٌ: Konuşması güzel kişi” anlamında söylenildiği gibi, “Vukuatı çok” anlamında da söylenebilir demiştir.²⁶⁹

1.16.6.3. فَعْلٌ Vezninin Anlamı

Bu vezin de “فَيْعِلٌ” ve “فَعْلٌ” vezinleri gibi sübût manası ifâde etmesinin yanında mübâlağa manası da ifâde eder.

Sübût Manasına Delâleti: بَيِّضَاءُ لَذَّةٌ لِلشَّارِبِينَ: Berrak ve içenlere lezzet veren kadehler.²⁷⁰ Bu âyette “لَذَّةٌ” olan sıfat-ı müşebbehe “لَذَّةٌ” kelimesinin müennesidir çünkü bu kelime müennes olan “بَيِّضَاءُ” kelimesini vasıflamaktadır. Anlamı ise, “içenler için tadı (lezzeti) ve rengi değişmeyen dünya içkileri gibi kokusu ve tadı çirkin olmayan, lezzeti sâbit bir tattır.”²⁷¹

Mübâlağa Manasına Delâleti: إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا: Gerçek şu ki, o çok şükreden bir kuldu.²⁷² İbn ‘Atiyye “عَبْدٌ” kelimesinin “يَقِظٌ: Çok uyanık.” ve “نَدِسٌ: Çok akıllı” kelimeleri gibi mübâlağa ifâde eden lafızlardan olduğu hâlde sıfat-ı müşebbehe kalıbında gelmesini, bu kelime her ne kadar isim olarak kullanılsa da aslında sıfat-ı müşebbehe olduğunu ve müâlağa ifâde ettiğini söyler.²⁷³ “فَعْلٌ” ve “فَعْلٌ” vezinleri müfret, cemi‘, müzekker ve müenneste aynı kalıp üzere gelir. Diğer vezinler gibi, müfret, cemi‘, müzekker ve müenneste değişmediği için nahiv âlimleri bu vezinlerin masdar için mi yoksa sıfat-ı müşebbehe için mi olduğu hususunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Ebû ‘Ubeyde bu vezinlerde masdar manası olduğu için, bu lafızları müfret, cemi‘, müzekker ve müennesi değişmeyen bir kelime olarak kullanmıştır.²⁷⁴ El-Ferrâ, “فَعْلٌ” ve “فَيْعِلٌ” vezinlerinin, her ikisinde aynı manayı ifâde ettiğini ve birbirinin yerine kullanılabileceğini “ميت: Ölü ve لين: Yumşak”

²⁶⁹ Ebu'l Fettâh ‘Osman b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Muhtasab fi Tebyîn 'i-Vucûh 'i Şavâzzi 'l-Kurâati ve 'l-Îzâh*, Vizâratu'l-Evkâf, II, 253.

²⁷⁰ Sâffât, 37/46.

²⁷¹ el-Kurtubî, *el-Câmi 'u li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, XIV, 78; *Lisânu 'l-'Arab* (لذذ md.).

²⁷² İsrâ, 17/3.

²⁷³ Ebû Hayyân, *el-Bahru 'l Muhît*, IV, 309.

²⁷⁴ el-Ferrâ, *Maâni 'l-Kur 'ân*, II, 72.

kelimelerini şeddeli olarak (“مَيْتٌ ve لَيْنٌ” şeklinde) ve sükunlu olarak (“مَيْتٌ” ve “لَيْنٌ” şeklinde) okunsa da mananın değişmeyeceğini söylemiştir.²⁷⁵ İbn Cinnî ise, bu kelimelerin cinsinin tamamını kapsayan bir vasıf olduğunu söyler.²⁷⁶ Ahfaş ise bu kelimelerin cemi‘ manası ifâde ettiğini ve “هؤلاء ضيفي: Bunlar benim misâfirim” ve “وهذا ضيفي: Bu benim misâfirim” şeklinde hem cemi‘ olması durumunda hem de müfret olması durumunda “ضيف” kelimesinin sığasının değişmeyeceğini, çünkü bu kelimenin hem cemi‘ için, hem de müfret için kullanıldığını söyler.²⁷⁷

1.16.7. “فُعْلٌ و فُعْلٌ” Sıfat-ı Müşebbehe Vezinlerinin Manaları

Bu vezinler, hem “فُعْلٌ” diye ‘aynel fiili (kelimenin ortasındaki harf)nin ötresi ile okunur “جُرُزٌ” ve “جُنُبٌ” gibi, hem de “فُعْلٌ” diye ‘aynel fiilinin sükûnü ile okunabilir “جُنُبٌ” ve “جُرُزٌ” gibi. Bu vezinler de sübût manasına delalet eder. وَكَانُوا : (قَوْمًا بُورًا / Ve *helâke giden bir toplum oldular.*²⁷⁸) Burada “بُورٌ” kelimesi, kendilerinde hayır olmayan bir kavim için sıfattır ve onların amelleri hakkında sübût manasına delalet etmiştir. Sîbeveyh, bu veznin sıfat manasına delâletinin az olarak kullanıldığı görüşündedir.²⁷⁹ Ebû Hayyân ise bu veznin bazen ism-i mef’ûl manasına olabileceğini –“كره” kelimesinin ötre ile ism-i mef’ûl manasına gelir, “خبر” kelimesinin “مخبور” kelimesinin anlamına “نقض” kelimesinin de “منقوض” anlamına geldiği gibi– ifade eder.²⁸⁰

1.17. Ziyâde Bablardan Sıfat-ı Müşebbehe Vezinleri

Sıfat-ı müşebbehenin ziyâde bablardan vezinleri, sülâsî fiillerde olduğu gibi lâzım fiillerden gelir. Sülâsî mücerredin dışındaki fiillerden sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâ‘il vezninde olur.²⁸¹ Örnek: (Tablo:34)

²⁷⁵ A.y.

²⁷⁶ Ebu’l Fettâh Osman b.Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasâis*, el-Hey’etü’l-Mısıryye el-‘Âmme li’l-Kitâb 4. baskı, yy. tsz., II, 202.

²⁷⁷ el-Mevsilî, , II, 253

²⁷⁸ Furkân, 25/18.

²⁷⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, III, 630.

²⁸⁰ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l Muhît*, II, 134.

²⁸¹ el-Hudarî, *Hâşiyetu’l- Hudarî*, II, 83; Talu, II, 115.

Tablo 34. Sülâsî mücerredin dışındaki fiillerden sıfat-1 müşebbehenin vezinlerine örnek

Ziyâde fiilden sıfat-1 müşebbehe	Ziyâde fiil	Sülâsî mücerred fiil
مظلم	اظلم	ظلم
مستقيم	استقام	قام

İKİNCİ BÖLÜM

MÜBALAĞA VEZİNLERİ

İsm-i fâ'il türünden birtakım sıfat sîgaları vardır ki, manalarında mübâlağa, yani çokluk olduğundan onlar “صیغ المبالغة” veya “ابنية المبالغة” diye isimlendirilir.²⁸² Bu bölümde, ism-i fâ'il vezninde olupta, fâ'ilin fiilini vasıflarken, açık olarak ifâde edemediği, fâ'ilin işinin vafındaki çokluğu ve mübâlağayı ifâde eden vezinler izah edilecektir.²⁸³ Mübâlağa vezinlerine geçmeden önce, mübalağanın anlamları ile alakalı âlimlerin tariflerini incelemek yerinde olacaktır.

2.1. Mübalağanın Lugat Anlamları

Bir varlıkta, bir niteliğin aşırı derecede bulunduğunu gösteren fiilden türeyen, sıfat cinsinden isimlerdir. Bu isimlere “Mübâlağa sîgası” (صیغ المبالغة) da denir. Ekseriyetle ism-i fâ'ilin ifâde ettiği anlamın fazlasına delalet ettiği için onunla ilişkilendirilerek tanımı yapılmıştır. Sîbeveyh ve Müberred başta olmak üzere Basralı nahivciler, ism-i fâ'ilin anlamında, mübâlağa yapmak amacıyla Arapların bu sîgaları kullandıklarını belirtmişlerdir.²⁸⁴ Bu sîgaların Türkçe anlamlarının başına “çok, pek, fazla, gâyet, dâima” kelimelerinden uygun olandan biri getirilir.²⁸⁵ Mübalağanın anlamları hakkında çeşitli tanımlar yapılmıştır, şimdi bu tanımları inceleyelim.

2.1.1. Halil b. Ahmed'in Tanımı

“المبالغة: أن تبلغ من العمل جهدك”
diye tanımlamıştır.²⁸⁶

2.1.2. İsfahânî'nin Tanımı

البلوغ والبلاغ، الانتهاء الي اقصى المقصد، والمنتهى مكاناً كان، او زماناً، او امراً
من الامور المقررة: بلوغ ve بلاغ *masdarından*, *hedflenen şeyin en sonuna*

²⁸² Mehmed Zihni, *el-Muntehab*, s. 296.

²⁸³ Muhammed el-Mu'înî, *es-Siyağu'l-İfrâdiyye el-'Arabiyye*, Matba'atü Câmî'ati'l-Kâhire, Kahire 1981, s. 165.

²⁸⁴ Sîbeveyh, I, 110; el-Müberred, *el-Mugtadab*, II, 113; Zemahşerî, *el-Mufasssal fî Sın'ati'l-İ'râb*, nşr. İmil Bedî ' Ya'kûb, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 279; Doğan, s. 43.

²⁸⁵ Çörtü, s. 470.

²⁸⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 503; 'Azîz Muhammed, s. 23.

ulaşmaktır, bu ister mekân ister zaman veya hedeflenen bir iş olsun farketmez.”²⁸⁷
diye tanımlamıştır.

2.2. Mübâlağanın Sarf Yönünden Tahlili

İsm-i fâ‘il veya sıfat-ı müşebbehe’nin mübalağasına delalet eden isimlere “mübâlağa sîgaları” denilir. Örnek: (Tablo: 35)

Tablo 35. Mübâlağa manasına örnek

Mübâlağa ve anlamı	İsm-i fâ‘il ve anlamı
<i>İlim çok faydalıdır:</i> الْعِلْمُ نَفَّاعٌ	<i>İlim faydalıdır:</i> الْعِلْمُ نَافِعٌ

Mübâlağa vezinlerinin semâ‘î mi yoksa kıyâsî mi olduğu yönünde dildiler arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Genel görüş bu vezinlerin, semâ‘î olduğu ve sadece sülâsilerden türediği yönündedir.²⁸⁸

2.2.1. Mübâlağanın İsm-i Fâ‘ilden Farklı Yönü

Mübâlağa sîgası şekil yönünden olduğu gibi, mana yönünden de ism-i fâ‘ilden farklıdır. Şöyleki “أَكَلَ” fiilinden ism-i fâ‘il, “أَكِيلٌ” şeklinde gelirken, “أَكَلَ” fiilinden mübâlağa vezni, “أَكَلٌ” vezni değiştirilerek “أَكَّالٌ” şeklinde gelir. İsm-i fâ‘ilin, bu vezne dönüştürülmesinden maksat, anlamda çokluk ve mübâlağa anlamı oluşsun içindir. Çünkü Arap dili ve belâgatında “ziyâde (fazla) harf, ziyâde mana’ya delalet eder” kuralı vardır. Mübâlağa veznine dönüştürülmeden önce ism-i fâ‘il, çokluk ve mübâlağa olmaksızın fâ‘ilin işine/hades’e delalet ederken, “أَكَّالٌ” şeklinde mübâlağa vezinine çevrildiğinde, yani “شخص أكَّالٌ: Çok yiyen kişi” ve “شخص أكَلٌ: Yiyen kişi” denildiğinde, hem ism-i fâ‘il hem de mübâlağa da sülâsî fiilden müştak birer lafız olarak iki manaya delalet etmekte ortaklıklar, birinci mana; işi yapana (yiyen kişiye) delalet etmesidir, ikinci mana ise, soyut manaya delalet ki o da yeme işidir. Aralarındaki farklılık bu soyut anlama yani yemenin azlığına, çokluğuna, kuvvetliliğine ve zayıflığına delalet etmesi yönündendir. Sülâsîden müştak olan

²⁸⁷ er-Râğbü’l-İsfihânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 144; ‘Azîz Muhammed, s. 23.

²⁸⁸ Ahmed b. ‘Ali b. Mes‘ûd, *Merâhu’l-Ervâh (Sarf Cümlesi)*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul, tsz. s. 8; Talu, II, 116.

“أَكَلَ” kelimesi, ism-i fâ‘il olarak bu soyut anlamların hiçbirine delalet etmez. Ancak ism-i fâ‘il gibi, sülâsîden müştak olan “أَكَّلَ” kelimesi mübâlağa olarak bu anlamlarda çokluğa ve mübalağaya delalet eder. “زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا: Zeyd ‘Amrı dövendir” örneğinde vurma/dövme işinin fâ‘ilden bir defa meydana geldiği anlaşılır ama “زَيْدٌ ضَرُوبٌ عَمْرًا: Zeyd ‘Amrı çok dövendir” şeklinde mübâlağa ile söylediğimizde vurma/dövme işini tekrarladığına ve çok yaptığına delalet eder.²⁸⁹

2.2.2. Mübâlağa Vezinlerinin Türemesi

Mübâlağa vezinleri, daha öncede söylediğimiz gibi, ism-i fâ‘il vezinlerinden dönüştürülmüş olan ve ism-i fa‘ilin ifâde ettiği hades/ iş anlamını ifâde eden ama mübâlağalı anlama delalet eden müştak lafızlardır.²⁹⁰ Bu vezinler sadece lâzım fiilden türemezler, ism-i fâ‘il gibi hem lâzım fiilden hem de müte‘addî fiilden vezni gelebilir. Zira Mu‘cemu’l- Evzân’da, mübalağa vezinlerinin hem sülâsî lâzım fiilden, hem de müte‘addî fiilden müştak olduğuna dikkat çekilerek şöyle anlatılmıştır:

صَيِّغَ الْمُبَالَغَةِ هِيَ : أَسْمَاءُ تَشْتَقُّ مِنَ الْفِعْلِ الثَّلَاثِيِّ الْإِلَازِمِ أَوْ الْمُتَعَدِّيِّ لِلدَّلَالَةِ عَلَى “
مُبَالَغًا: Mübâlağa vezinleri: İsm-i fâ‘il
manasını kuvvetlendirmek ve mübâlağa anlamını ifâde etmekle beraber, sülâsî lâzım fiilden veya müte‘addî fiilden türeyen isimlerdir.”²⁹¹ Mübâlağa vezinlerinin türemesine örnekler şöyledir; سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ : Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir.²⁹² Bu âyetteki mübâlağa vezinleri “فَعَالٌ” veznindedir ve sülâsî müte‘addî olan “أَكَلَ ve سَمِعَ” fillerinden türemişlerdir.

وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا : Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok câhildir.²⁹³ Bu âyette “جهول” kelimesi, sülâsî ve lâzım olan “جهل” fiilinden türemiş mübalağadır ve “فَعُولٌ” veznindedir. Hamlâvî, müştak olan mübalağanın, ism-i fâ‘ilden mübâlğa vezinlerine çevrilen belirli ve sınırlı vezinlerde

²⁸⁹ İbn Hişâm, Şerhu Katri’n-Nedâ, s. 301; ‘Azîz Muhammed, s. 27.

²⁹⁰ ‘Azîz Muhammed, a.y.

²⁹¹ Ya‘kûb, İmîl Bedî‘, Mu‘cemu’l- Evzânî’s-Sarfiyye, ‘Âlemü’l-Kütüb, 2.baskı, Beyrut 1996, s. 128.

²⁹² Mâide, 5/42.

²⁹³ Ahzâb, 33/72.

olacağını ve bunların beş vezinde olacağını belirterek şu örnekleri vermiştir: (**Tablo: 36**)²⁹⁴

Tablo 36. İsm-i fâ'ilin (فَاعِلٍ) Vezninden Dönüşen Mübâlağa Veznine Örnek

Dönüştüğü Mübâlağa Vezni ve Anlamı	(فَاعِلٍ) Vezninden Dönüştürülen Vezin
Çok içen: شَرَّاب	فَعَّال
Çok bağışlayan: غَفَّور	فَعُول
Her şeyi işiten: سَمِيع	فَعِيل
Çok sakınan: حَذِر	فَعِل
Çok deve kesen, (Çok cömert): مَنَحَار	مِفْعَال

2.2.3. Çok Kullanılan Vezinleri

Mübâlağa vezinlerinin en meşhur olanlarını kıyâsî ve semâ'î olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Bu vezinler çoğunlukla sülâsî olan bablardan gelir, nâdir olarak ziyâde bablardan gelir.²⁹⁵

2.2.3.1. Kıyâsî Vezinleri

Mübâlağa vezinlerinin en meşhur ve kıyâsî olanları beş vezin hâlinde gelir. Bu vezinlerden Arap Dili ve Belâğatında kullanılanı kıyâsî olarak en meşhurları ilk üç vezindir, daha sonra dördüncü ve beşinci vezindir.²⁹⁶ Bu vezinler ve örnekleri tabloda gösterilmiştir. (**Tablo: 37**)

Tablo 37. Mübâlağa vezinlerinin en meşhur ve kıyâsî olanları.

Anlamı	Örneği	Vezni	S.No
Çok döven	ضَرَّابٌ	فَعَّالٌ	1
Çok önde	مِقْدَامٌ	مِفْعَالٌ	2
Çok doğru söyleyen	صَدُوقٌ	فَعُولٌ	3
Çok çalışan	فَعِيلٌ	فَعِيلٌ	4
Çok sakınan	حَذِر	فَعِل	5

²⁹⁴ el-Hamalâvî, *Şeze'l-'Arfî Fenni's-Sarf*, s. 62.

²⁹⁵ 'Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 258; 'Azîz Muhammed, s. 294.

²⁹⁶ Muhammed 'Iyd, *en-Nahvu'l- Musaffâ*, s. 529.

Kıyâsî olan vezinler ve örnekleri genel olarak tabloda gösterdikten sonra, bu vezinlerin her birerinin Arap dili ve belâğatında ifâde ettiği anlamları kullanım şekillerini izah edelim.

فَعَّالٌ Vezni; Arap dili ve belâğatında bir şey tekrarlandığında “فَعَّالٌ” vezninde getirilir. Müennesi: “فَعَّالَةٌ” şeklinde gelir. ‘Askerî (v. 395), “Bir iş belirli aralıklar ile tekrarlandığında “فَعَّالٌ: Çok yapan” şeklinde söylendiğini belirtmiş ve “عَلَّامٌ: Çok bilgili” ve “صَبَّارٌ: Çok sabreden” örneklerini vermiştir.²⁹⁷

فَعَّالٌ Vezninin örnekleri ve ifâde ettiği anlamlar tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 38)

Tablo 38. فَعَّالٌ Vezninin örnekleri ve ifâde ettiği anlamlar

Anlamı	Örnek vezin	Türediği fiil’in anlamı	Türediği fiil
Çok sabreden	صَبَّارٌ	Sabretmek	صَبَرَ
Çok taşıyan	حَمَّالٌ	Taşımak	حَمَلَ
Çok önde olan	سَبَّاقٌ	Öne geçmek	سَبَقَ
Çok savaşçı	قَتَّالٌ	Öldürmek	قَتَلَ
Hilekâr	دَسَّاسٌ	Hile yapmak	دَسَّ
Toplayıcı	جَمَّاعٌ	Toplamak	جَمَعَ
Büyüleyici	سَحَّارٌ	Büyü yapmak	سَحَرَ
Rızık verici	رَزَّاقٌ	Beslemek, rızık vermek	رَزَقَ
Çok veren	وَهَّابٌ	Vermek	وَهَبَ
Çok gülen	ضَحَّاكٌ	Gülmek	ضَحِكَ

²⁹⁷ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Mu‘cemu’l-Furuki’l-Lugaviyye*, nşr. Şeyh Beytullah Beyât, Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1. baskı, Kum 1412, s. 368.

Arapların sözünde ise; “اما العسل فانا شرَّاب” *Bal şerbetini ise ben çok içerim.*” şeklinde gelmiştir. Bu vezindeki birçok kelime sıfatlıktan uzaklaşıp, isim olarak kullanılmıştır. Örnekleri tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 39)²⁹⁸

Tablo 39. Sıfatlıktan uzaklaşıp, isim olarak kullanılan vezinler

Örnek veznin anlamı	Örnek vezin	Türediği fil’in anlamı	Türediği fiil
<i>Pilot</i>	طَيَّارٌ	<i>Uçtu</i>	طَارَ
<i>Ekmekçi</i>	خَبَّازٌ	<i>Ekmek yaptı</i>	خَبَزَ
<i>Operatör</i>	جَرَّاحٌ	<i>Yaraladı</i>	جَرَحَ
<i>Aşçı</i>	طَبَّاحٌ	<i>Pişirmek</i>	طَبَخَ
<i>Kasap</i>	جَزَّازٌ	<i>Boğazlamak</i>	جَزَرَ
<i>Çiftçi</i>	فَلَّاحٌ	<i>Yeri sürmek</i>	فَلَحَ
<i>Hamal, taşıyıcı</i>	حَمَّالٌ	<i>Taşımak</i>	حَمَلَ
<i>Yıkanılacak sıcak yer</i>	حَمَّامٌ	<i>Isındı, kızdı</i>	حَمَّ

Aşırılık (mübâlağa) sıfatı olarak bu vezinde kullanılan bir kelime, isimden türemiş de olabilir. Örnekleri tabloda gösterilmiştir.²⁹⁹ (Tablo: 40)

Tablo 40. İsimden türeyen mübâlağa sıfatlarına örnek

Örnek veznin anlamı	Örnek vezin	Örnek ismin anlamı	Örnek isim
<i>Deveci</i>	جَمَّالٌ	<i>Deve</i>	جَمَلٌ
<i>Keçi sâhibi</i>	مَعَّازٌ	<i>Keçi</i>	مَعَزٌ
<i>Kömürcü</i>	فَحَّامٌ	<i>Kömür</i>	فَحْمٌ

مُفْعَلٌ Vezni; Arap dili ve belâğatından kullanım ve meşhur olma yönünden, mübâlağa vezinlerinin ikinci vezni, “مُفْعَالٌ” veznidir. Bu vezin, bir işi yapmayı âdet hâline getiren ve devamlı yapan kimse için kullanılır. Araplar, *her doğumunda ikiz*

²⁹⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 301; el-Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudari*, II, 61; Maksudoğlu, s. 181-182.

²⁹⁹ es-Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân*, II, 424; Maksudoğlu, s. 182.

çocuk doğuran kadın için; “امرأة متأم” ve devamlı gülen kimseye de; “مضحاك” diye söylemişlerdir.³⁰⁰

مفعال Vezninin örnekleri tabloda gösterilmiştir.³⁰¹ (Tablo: 41)

Tablo 41. مفعال Vezninin örnekleri

Anlamı	Örnek vezin	Türediği fiil'in anlamı	Türediği fiil
Devamlı önde olan	مِقْدَام	Önde olmak	قَدِمَ
Çok misâfirperver	مِضْيَاف	Misâfir etmek, ağırlamak	ضَيَّفَ
Malını çok telef eden	مِتْلَاف	Telef etmek	تَلَّفَ
Çok evlenen.	مِزْوَج	Evlenmek	زَوَّجَ
Çok fazîletli	مِفْضَالٌ	Fazîletli olmak	فَضَّلَ
Çok hayvan kesip konuk ağırlayan	مِنْحَارٌ	Deve boğazlamak	نَحَرَ
Yaralayıcı	مِطْعَانٌ	Kargıyla dürtmek	طَعَنَ
Çok boşayan	مِطْلَاقٌ	Boşamak	طَلَّقَ

فُعُولٌ Vezni; Kullanımı meşhur olan ve kıyâsî mübâlağa vezinlerinin üçüncü sırasında “فُعُولٌ” vezni vardır. Müennesi “فُعُولَةٌ” şeklinde gelir. Bu vezin de, fiil kendisinden devamlı meydana gelen ve o fiili çok yapan kimse için veya yaptığı işe güç yetirebilen/kuvvetli olan kimse için kullanılır. Yani bir işi bir defa veya iki defa yapan kimse için bu vezinde mübâlağa kullanılmaz, ikiden daha fazla yapan veya bu işi âdet hâline getiren kimse için kullanılır. Araplar, *kılıcı ile cenk eden/çok kılıç sallayan* kimse için “ضَرُوبٌ بِالسِّيفِ” ve *çok adam öldüren kimse* için ise; “قَتُولٌ لِلرِّجَالِ” cümlesini kullanırlar.³⁰²

³⁰⁰ Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, nşr. Muhammed ed-Dâîf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut. tsz., s. 330.

³⁰¹ Maksudoğlu, s. 182.

³⁰² İbn Kuteybe, *Edebü'l-Kâtib*, s. 331, ayrıca bkz. el-'Askerî, *Mu'cemu'l-Furuku'l-Lugaviyye*, nşr. Mumammed İbrahim Selîm, Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe Kâhire, I, 24.

”فَعُولٌ” Vezni için diğler örnekler tabloda gösterilmiştir.³⁰³ (Tablo: 42)

Tablo 42. ”فَعُولٌ” Vezni için diğler örnekler

Anlamı	Örnek vezin	Türediğı fiil’in anlamı	Türediğı fiil
Çok doğru söyleyen.	صَدُوقٌ	Doğru söylemek	صَدَقَ
Çok yalan söyleyen.	كَنُوبٌ	Yalan söylemek	كَذَبَ
Çok câhil/Bilgisiz.	جَهُولٌ	Bilgisiz	جَهَلَ
Kinci	حَفُودٌ	Kin tutmak	حَفَدَ
Çok sabırlı	صَبُورٌ	Sabretmek	صَبَرَ
Ağırbaşlı	وَقُورٌ	Vakarlı olmak	وَقَرَ
Obur çok yiyen	أَكُولٌ	Yemek	أَكَلَ
Çok uyuyan	نُؤُومٌ	Uyumak	نَامَ

Bu vezindeki bâzı kelimeler isim olarakda kullanılır. Örnek: (Tablo: 43)

Tablo 43. ”فَعُولٌ” Vezninin isim olarak kullanıldığına örnekler

Peygamber	رَسُوقٌ	Kocakarı	عَجُوزٌ

فُعِيلٌ Vezni; Kıyâsî mübâlağa vezinlerinden olan bu vezin, sıfat-1 müşebbehe vezinlerinde de anlatıldığı üzere, sübut anlamına delalet eder. Mübâlağada ise, vasıflanan kişide, o vasfın tabiatında olduğunu ve tekrarlandığını ifâde eder ki sanki o iş onunla özdeşleşmiş gibi olur. Hulvânî’ye göre bu veznin kullanımı ”مِفْعَالٌ” ve ”مِفْعَلٌ” vezinlerinden daha az, ”مِفْعِيلٌ” vezninden daha fazla kullanılır. Bu vezinde gelen kelimeler, mübâlağa sîgası ile birlikte sıfat-1 müşebbehe, cins isim, masdar ve kırık çoğul olarak da kullanılmaktadır.³⁰⁴

فُعِيلٌ Vezninin örnekleri tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 44)

³⁰³ Maksudoğlu, s. 182-183.

³⁰⁴ Azîz Muhammed, s. 196; Doğan, s. 74.

Tablo 44. فَعِيل Vezninin örnekleri

Anlamı	Örnek vezin	Türediği fiil'in anlamı	Türediği fiil
Çok / Her şeyi işiten.	سَمِعَ	İşitti	سَمِعَ
Çok / Her şeyi gören.	بَصِيرَ	Gördü	بَصَرَ
Çok/Her şeyi bilen.	عَلِيمَ	Bildi	عَلِمَ
Çok haberdâr olan /Her şeyden haberi olan.	خَبِيرَ	Haber aldı	خَبَرَ

فَعِيل Vezni; Diğer kıyâsî vezilere göre kullanımı daha azdır. Bu vezinde gelen sîgalar, sıkıntılı/zor durumlarda olan kimseler için kullanılır. İbn Cinnî, bu vezinde gelen kelimelerin “فَعِيل” vezninde de gelebileceği, hatta “بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرُّ” *Hayır o, yalancının, şumarığın biridir.*³⁰⁵ âyetinde geçen “أَشِرُّ” kelimesinin “أَشْرُ” şeklinde okunmasının daha doğru ve anlamının daha güçlü olacağı; “حَذِرُّ” gibi diğer örneklerin de böyle okunabileceği görüşündedir.³⁰⁶ Bu veznin türediği fiil hakkında ihtilâf edilmiştir. Sîbeveyh ve onun ekolünde olan âlimler, müte‘addî fiilden türediği, Müberred ve İbn Hişâm ise lâzım fillerden türediği görüşündedir. Radî de bu vezinin daha çok sıfat-ı müşebbehe manası için kullanıldığını, çok az mubâlağa ifâde ettiğini belirtmiştir.³⁰⁷

فَعِيل Vezninin örnekleri tabloda gösterilmiştir. (Tablo: 45)

Tablo 45. فَعِيل Vezninin örnekleri

Anlamı	Örnek vezin	Türediği fiil'in anlamı	Türediği fiil
Çok çalışan	عَمِلَ	Çalışmak	عَمِلَ
Kuvvetli/Çok iyi ezber kâbiliyeti olan	ذَكَرَ	Hatırlamak	ذَكَرَ
Çabuk anlayan	فَقِمَ	Anlamak	فَقِمَ
Çok şiddetli.	عَرِمَ	Şiddet	عَرِمَ

³⁰⁵ Kamer, 54/25.

³⁰⁶ et-Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân fî Tevîli'l-Kur'ân*, XXII, 140; ‘Azîz Muhammed, s. 224; Doğan, s. 80.

³⁰⁷ er-Radî, s. 150; ‘Azîz Muhammed, s. 37; Doğan, s. 81.

2.2.3.2. Semâ'î Vezinleri

Mübâlağa vezinlerinin semâ'î olanlarının adetleri hakkında farklı görüşler vardır. Âlimlerden, vezinlerin adetlerinin 11 sîga olduğunu, söyleyen olduğu gibi, 20 ve 25 olduğunu söyleyen de vardır.³⁰⁸ Semâ'î vezinler tablo hâlinde gösterilmiştir. **(Tablo: 46)** Tablo 46. Mübâlağa vezinlerinin semâ'î olanları.

Örneği ve Anlamı	Vezni	S. No	Örneği Ve Anlamı	Vezni	S. No
سِرْطِيط : Çok çabuk yutan	فَعْلِيل	14	تِقْلَام : Lokması büyük	تِفْعَال	1
قُدُوس : Pek mukaddes	فَعُول	15	رَاوِيَة : Çok rivayet eden	فَاعِلَة	2
فِرْوَقَة : Çok korkan	فَعُولَة	16	مِعْطِير : Çok koku sürünen	مِفْعِيل	3
سَكِّيت : Çok süküit eden	فَعَّيْل	17	مِسْكَر : Çok sarhoş	مِفْعَل	4
بَصِيم : Çok basan	فَعَّيْل	18	سَاطُور : Büyük bıçak	فَاعُول	5
كَيْذِبَان : Çok yalan söyleyen	فَيْعْلَان	19	طَوَال : Çok uzun	فُعَال	6
قَيِّوم : Çok işler gören, Allah	فَيْعُول	20	كُبَّار : Çok büyük	فُعَال	7
مَكْذِبَان : Çok yalancı	مَفْعَلَان	21	عَلَّامَة : Çok bilgili	فَعَّالَة	8
مُجْدَامَة : Muhabbeti pek kesen	مِفْعَالَة	22	حُؤْل : Şaşı gözlü	فُعْل	9
مَكْذِبَانَة : Çok yalan söyleyen	مَفْعَلَانَة	23	عُغْل : Çok gaflet eden	فُعْل	10
مِعْطِير : Çok koku sürünen	مِفْعِيل	24	رَحْمَان : Çok bağışlayan	فُعْلَان	11
فَسَاق : Çok günahkar	فُعَال	25	ضَحْكَة : Çok gülünç	فُعْلَة	12
طَاغُوت : Azgın, zalim	فَعْلُوت	26	هُمَزَة : Çok ayıplayan	فُعْلَة	13

تِفْعَال Vezni; Bu vezinde gelen kelimelerin mübâlağa sîgası mı, mübâlağalı masdar mı, isim mi olduğu konusunda tartışmalar olmuş ve Sîbeveyh, “تِفْعَال” vezninde gelen “تَبْيَان”, “تَلْقَاء” gibi kelimelerin çokluk ifâde eden kelimeler olmayıp, “عَارَة”, “نِبَاَة” gibi ism-i masdar olduğu görüşündedir. Ancak Ebu'l-Alâ Ma'arrî

³⁰⁸ Ya'kûb İmîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 294; Muhammed el-Antâkî, *el-Muhît*, I, 242.

(v.449/1058) ise Kur’anda geçen “تَبَيَّنَ = Açık olmak, açıklamak, izah etmek”, “تَلْقَاءَ : Görüşmek, buluşmak” kelimelerini masdar olarak kabul eder. Fakat ona göre bu vezinde gelen, “تَبَالٍ : Kısa (adam)”, “تَقْصَارُ : Küçük gerdanlık”, “تَغْيَارُ : Karşılıksız sevgi” gibi kelimeler isim olmakla birlikte “تَكْلَامٌ : Çok konuşan”, ve “تَقْلَامٌ : Lokması büyük” gibi kelimeler de mübâlağa sîgasıdır.³⁰⁹

فَاعِلَةٌ Vezni; İsm-i fâ‘ilin sonuna mübâlağa tâsı nın bitişmesiyle semâî mübâlağa vezni olarak kabul edilmiştir. Örneğin “رَاوِيَةٌ = çok rivâyet eden, çok su taşıyan”,³¹⁰ “دَاعِيَةٌ = bir bidate veya dine davet etmede çok gayret gösteren, propagandis, propagandacı” gibi.³¹¹

فَعِيلٌ Vezni; Bu vezin bütün âlimlere göre semâ‘î vezinleridendir. Bir fiili/işi devamlı yapan kişi için kullanılır, “رَجُلٌ سَكَّيرٌ : Dâima sarhoş olan” ve “رَجُلٌ خَمِيرٌ : Çok içki içen adam”, “فَخَّيرٌ : Çok sevinen”, “عَشَّيقٌ : Çok âşık olan” ve “سَكَّيتٌ : Çok susan” gibi. Bir işi/eylemi bir defa veya iki defa yapan kimse için bu vezin kullanılmaz, ancak daha fazla yapan veya âdet hâline getiren kimseler için kullanılır.³¹²

فَاعُولٌ veya فَعْلُولٌ Vezni; فَاعُولٌ vezninin de semâ‘î mübâlağa vezinlerinden olduğu yönünde alimlerin görüş birliği vardır. Ancak bu vezin aslî olarak mübâlağa için kullanılmayıp, ism-i âlet olarak kullanılan “فَاعُولٌ” vezninden mübâlağa için kullnıma nakil olmuştur ve çoğunlukla ism-i âlet olarak kullanılır. İsm-i âlet’e Örnek: “سَاطورٌ : satır” ve “صَاقورٌ : kazma” gibi.³¹³ Kur’ân-ı Kerîmdeki “الطَّاعُونَ” kelimesinin “فَاعُولٌ” veya “فَعْلُولٌ” vezninden mi türediği konusunda ihtilâf edilmiştir: “اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاعُونَ : Allah’a kulluk edin, tâğûttan

³⁰⁹ es-Suyûtî, *el-Eşbâh*, II, 166; ‘Azîz Muhammed, s. 294; Doğan, s. 92.

³¹⁰ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, II, 243.

³¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XIV, 259 (دعا md.); el-Hudarî, *Hâşiyetu’l- Hudarî*, II, 332; Doğan, s. 98.

³¹² İbn Kuteybe, *Edebu’l Kâtib*, s. 330.

³¹³ ‘Azîz Muhammed, s. 31.

kaçının”.³¹⁴ Ebû Hayyan bu kelimenin “طَعَى يَطْعَى” fiilinden türediğini ve mübâlağa vezni olduğunu söylemiştir. Taberî de anlamının *haddi aşmak* anlamında olduğunu söylemiştir.³¹⁵

مَفْعِيلٌ Vezni; Bu vezin bu hâli ile hem müzekkere/erile, hem de müennese/dişile delalet eden ve kullanımı az olan semâ’î vezinlerdendir. Örnek: “وَأْتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ: *Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver*”³¹⁶ ayetindeki “مِسْكِينَ: yoksul, (karnını doyuracak kadar bile yiyeceği olmayan) kelimesi gibi”.

فُعُولٌ Vezni; فُعُولٌ veznin mübâlağa için olduğunda alimler görüş birliği içindedirler. Bu vezin “فُعُولٌ” şeklinde ilk harfinin fetha okunabilir, ancak meşhur olan damme ile okumaktır. Örnek: Bu veznin en meşhur örnekleri Allah’ın isimlerinden “فُدُوسٌ: *her türlü noksanlıktan münezzehtir olan Allah*”³¹⁷ ve “سَبُّوحٌ: *her türlü noksanlıktan münezzehtir olan*”³¹⁸

فَعْلَةٌ Vezni de nahiv âlimlerine göre mübâlağa vezinlerindedir. Sonundaki “ة: tâ” ise müennes için olmayıp, mübâlağa için olduğundan müennesinin ve cemi’sinin gelmeyeceği görüşündedirler.³¹⁹ Örnek : “وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٌ: *insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretleriyle alay eden her kişinin vay hâline!*”³²⁰

فَيْعُولٌ Vezni; kullanımı az olan semâ’î vezinlerdendir. Kur’ân’da bir örneği olan ve Allah’ın isimleri arasında zikredilen “الْقَيُّومُ” kelimesi gibi. “اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” : *Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur.*”³²¹ ve “الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَعَنتِ” : *Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hâkim ve onları*

³¹⁴ Nahl, 16/ 36.

³¹⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 599.

³¹⁶ İsrâ, 17/26.

³¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VI, 168 (قدس md.).

³¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, II, 472 (سبج md.).

³¹⁹ ‘Azîz Muhammed, s. 214; Doğan, s. 132.

³²⁰ Hümeze, 104/ 4.

³²¹ Bakara, 2/255; Âli İmrân, 3/2.

koruyup gözeten Allah'a boyun eğmiştir.”³²² Bu kelime yapısı açısından tartışma konusu olmuştur. Bu vezinde gelen diğer örnekler şunlardır: “حَيْسُوب: Hesap uzmanı, muhasebeci”,³²³ “دَائِمٌ : Sürekli dâimî olan”³²⁴

فُعَال ve فُعَال Vezni; İbn Cinnî (h.394), “فُعَال” vezninin “فَعِيل” vezninden türediğini ve daha fazla mübâlağa ifâde ettiği görüşünde olup, kişiyi vasıflamada “رَجُلٌ طَوِيلٌ: uzun boylu kişi” diye, boyunun daha fazla uzunluğunu ifâde için, “طَوَالٌ” diye, çok uzun olduğunu ifâde için ise bu vezinde “طَوَالٌ” şeklinde kullanılacağını söylemiştir.³²⁵ Bu iki vezin de mübâlğa için kullanılır ancak “فُعَال” vezni, “فُعَال” den daha fazla mübâlağa anlamı ifâde eder, zira kelimedede fazla harf, fazla anlam ifâde eder.³²⁶ Örnek: “إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ: İlâhları bir tek ilâh mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!”³²⁷ ve “وَمَكْرُوا مَكْرًا كُبَارًا: Bunlar da, çok büyük bir tuzak kurdular.”³²⁸

فُعُلٌ Vezni; Sıfat-ı müşebbehe vezni olan “فُعُلٌ” vezni, son harfî şeddeli olduğunda (“فُعُلٌ”, şeklinde) mübâlağa manasına delalet eder.³²⁹ Örnek: “عُتُلٌ بَعْدَ ذَلِكَ: Kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye (mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme).”³³⁰ Bu veznin sonuna mübâlağa amacıyla “tâ:ة” getirilir. Örneğin, “رَجُلٌ هُدْرَةٌ: Yalan yanlış saçma sapan konuşan adam”,

³²² Tâ-Hâ, 20/111.

³²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII, 504 (قوم md.); Muhammed Hayr el-Hulvânî, *Muğni'l-Cedid fi 'İlmi's-Sarf*, Dâru's-Şarki'l-'Arabî, Beyrut ty., s. 260; 'Azîz Muhammed, s. 294; Doğan, s. 101.

³²⁴ es-Suyûtî, *el-Müzhir*, II, 100; Doğan, s. 101.

³²⁵ Ebu'l Feth İbn Cinnî, *el-Munsyf Şerhu Kitâbi't-Tasrif li-Ebî 'Osmân el-Mâzinî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Kadîm, 1. baskı ys. 1373/1954, s. 241. Ayrıca bkz. Cemâlüddîn, *Şerhu'l-Kâfiye eş-Şâfiye*, II, 1031.

³²⁶ 'Azîz Muhammed, s. 216.

³²⁷ Sâd, 38/ 5.

³²⁸ Nuh, 71/22.

³²⁹ Sîbeveyh, *el-Kitab*, IV, 277; 'Azîz Muhammed, s. 219.

³³⁰ Kalem, 68/13.

‘رجلٌ كذّبةٌ’: *Yalancı, hilakâr, aldatıcı adam*” gibi.³³¹ Bu vezinde olup, isim olarak kullanılan kelimeler de vardır.³³²

مَفْعَلَةٌ Vezni; مَفْعَلَةٌ vezni genellikle ism-i zaman ve mekan için kullanılmakla beraber semâ’î mübâlağa vezinleri içinde de sayılmıştır. Bir mekânda bir iş çokça yapıldığında bu kalıp ile mübâlağa manası ifade edilmiştir.³³³ Örnek: “وَأَدْجَعْنَا الْبَيْتَ : *Hani o zaman biz Kâbe’yi, insanların tekrar tekrar yöneleceği bir hedef, toplanıp sevap kazanma yeri ve bir kutsal sığınak yapmıştık.*”³³⁴ Bu veznin sonundaki “tâ: ّة” mübâlağa anlamına gelir. Şöyle ki; “Çok rivâyet eden kimse anlamına gelen”, “فعالة” veznindeki “رَوَايَةٌ” kelimesinin sonundaki “tâ: ّة” mübâlağa anlamı ifâde ettiği gibi, bu veznin sonundaki “tâ: ّة” da mübâlağa anlamı içindir.³³⁵

فُعْلٌ Vezni; “فُعْلٌ” vezni de semâ’î mübâlağa vezinlerindedir. Örnek: “وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمٌ تُبِّعَ كُلُّ كَذَّبِ الرُّسُلِ فَحَقَّ وَعِيدٌ: *Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd kavmi, Âd ve Firavun, Lût’un kardeşleri, Eykeliler, Tûbba’ın kavmi de yalanlamıştı.*”³³⁶ Bu ayetteki “تُبِّعَ” kelimesi, müslüman olduktan sonra kendi kavmini İslâm’a dâvet eden Yemen kralının ismidir. Bu şekilde isimlenmsenin sebebi kendine tâbî olanların çokluğundan dolayıdır.³³⁷ Yani kelime mübâlağa ifâdesi olarak kullanılmıştır. Diğer bir örnek ise: “قُلَّبٌ: *Çok değişken, bulunduğu çevreye çabuk uyum sağlayan, becerikli mâhir zeki*” gibi. Diğer bir örnek ise “حَوْلٌ” kelimesi olup “قُلَّبٌ” ile aynı anlama gelir ve Araplar her ikisini birlikte bazen yer değiştirerek “çok hilekâr, çabuk değişen, işleri iyi çeviren” anlamında şöyle kullanırlar: “هُوَ حَوْلٌ قُلَّبٌ”³³⁸

³³¹ ‘Azîz Muhammed, s. 394; İmîl, *Mu‘cemu’l-Evzânî’s-Sarfîyye*, s.29; Doğan, s. 102.

³³² Sîbeveyh, *el-Kitab*, IV, 277.

³³³ Sîbeveyh, IV, 94; Yezdî, *Şerhu Şâfiye*, I, 293.

³³⁴ Bakara, 2/125.

³³⁵ el-Hudârî, *Hâşiyetu’l-Hudârî*, II, 332; ‘Azîz Muhammed, s. 219.

³³⁶ Kâf, 50/14.

³³⁷ Ebu’l-Berekât, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, nşr. Yûsuf ‘Ali Bedîvî, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, I. baskı Beyrut 1998, III, 363.

³³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, I, 685 (قُلَّب md.); Doğan, s. 108.

فَعْلَالٌ **Vezni;** “فَعْلَالٌ” vezni de semâ’î vezinlerden olup, ekseriyetle rubâ’î/dörtlü fiillerden türeyen bir masdardır. Bu vezin hakkında es-Süyûtî, “فَعْلَالٌ” babından “ثَرثارٌ” ve benzeri kelimeler gibi mübâlağa ifâde ettiği görüşündedir.³³⁹ Örnek: “مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ: İnsanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden”.³⁴⁰ Bu vezinde gelen mübâlağa sîgalarının müennesi tâ (ة)’lı gelir ve yerme amacıyla ve olumsuz bir niteliğe sahip olanları göstermektedir. Örneğin, “هَر هَارٌ : Boş yere (kendi kendine) çok gülen” gibi.³⁴¹

فَعْلَالِيٌّ ve فَعْلَالِيٌّ **Vezinleri;** Semâ’î vezinlerinden birisi de “فَعْلَالِيٌّ” ve “فَعْلَالِيٌّ” dir. “فَعْلَالِيٌّ” vezninin meşhur örnekleri “اِقْمِطْرَارًا - اِقْمِطْرَرًا” Ziyâdeli fiilinden türeyen “اِقْمِطْرِيرٌ : Çetin, zor, güç; pek fazla, çok” ve “اِزْمَهْرَارًا - اِزْمَهْرَرًا” fiilinden türeyen “اِزْمَهْرِيرٌ : Şiddetli soğuk, asık çehreli, kızgın” kelimeleridir ki, Kur’an’da geçerler. Diğer vezin ise “فَعْلَالِيٌّ” dir. İbn Manzûr bu veznin “فَعْلَالِيٌّ” veznindeki yâ’nın hazfiyle meydana meydana geldiğini belirtmiş ve “اِمْرَأَةٌ صَهْصَلِيٌّ وَصَهْصَلِيٌّ : Feryat fiğan eden yaşlı kadın” örneğini vermiştir. Her iki sîgada da eril ve dişil için eril sîga kullanılmıştır.³⁴²

2.2.3.3. Diğer Semâ’î Vezinler

Diğer semâ’î vezinleri vezinler ve örnekleri tablo hâlinde şu şekilde izah edilebilir. (Tablo: 47)³⁴³

³³⁹ es-Suyûtî, *el-Eşbâh*, IV, 42.

³⁴⁰ Nâs, 114/4.

³⁴¹ el-Müncid, 861; Doğan, s. 91.

³⁴² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, X, 207 (صَهْصَلِيٌّ md.); Doğan, s. 103.

³⁴³ Doğan, s. 110-112.

Tablo 47. Diğer semâ'î vezinler

Veznin Örneği ve Anlamı	Mübâlağa Vezni	Veznin Örneği ve Anlamı	Mübâlağa Vezni
سُكَّيت: Çok sessiz, suskun. ³⁴⁴	فُعَيْلٌ	كِنَّاز: Çok şişman kadın, çok semiz deve. ³⁴⁵	فِعَالٌ
عَجَبٌ: Çok şaşırtıcı, mükemmel, müthiş, acayip, tuhaf. ³⁴⁶	فَعْلٌ	كَيْدِبَان: Çok yalan söyleyen, aldatan. ³⁴⁷	فَيْعْلَانٌ
طِرِمَّاح: Soyu şerefli kimse, çok uzun adam. ³⁴⁸	فِعْلَالٌ	تَيْحَان: Kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokan, belalara düşen. ³⁴⁹	فِعْلَانٌ
جِرْيَاضٌ: Çok üzgün, gamlı, şişman. ³⁵⁰	فِعْيَالٌ	هَيْبَان: Ürkek, çekingen. ³⁵¹	فَعْلَانٌ
جِرْوَاضٌ: Çok üzgün, gamlı, şişman. ³⁵²	فِعْوَالٌ	حَنْبَال: Şişman adam, karnı büyük, çok konuşan. ³⁵³	فِعْلَالٌ
جِرْضَمٌ: Çok yiyen, obur. ³⁵⁴	فَعْلَالٌ	فَجْفَج: Övüngen, çok konuşan. ³⁵⁵	فَعْلَالٌ
رُهْدُونٌ: Çok yalancı. ³⁵⁶	فَعْلُونٌ	ضَبِيرٌ: Çok iyi sıçrayan. ³⁵⁷	فِعْلٌ
سُحْتوت: Yağı az sevik çorbası, eski elbise, yumuşak topraklı çöl, çok az. ³⁵⁸	فُعْلوت	هَيْب: Ürkek, çekingen. ³⁵⁹	فَعْلٌ

³⁴⁴ el-Müncid, s. 341 (سكت md.); ‘Azîz Muhammed, s. 294; Doğan, s. 110.

³⁴⁵ el-Müncid, s. 700 (كنز md.); Doğan, s. 110.

³⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 581 (عجب md.); Doğan, s. 110.

³⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 704 (كذب md.); el-Müncid, s. 678 (كذب md.); Doğan, s. 110.

³⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II, 529 (طرمج md.); es-Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 332; Doğan, s. 110.

³⁴⁹ el-Müncid, s. 67 (تيج md.); Doğan, s. 112.

³⁵⁰ el-Müncid, s. 87 (جرض md.); Doğan, s. 112.

³⁵¹ el-Müncid, s. 879 (هيب md.); Doğan, s. 111.

³⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VII, 130 (جرض md.); Doğan, s. 111.

³⁵³ el-Müncid, s. 157 (حنب md.); Doğan, s. 111.

³⁵⁴ el-Müncid, s. 87 (جرض md.); Doğan, s. 112.

³⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II, 340 (فجفج md.); Doğan, s. 111.

³⁵⁶ el-Müncid, s. 283 (رهد md.); Doğan, s. 112.

³⁵⁷ el-Müncid, s. 445 (ضبير md.); Doğan, s. 111.

³⁵⁸ el-Müncid, s. 323 (سحت md.); Doğan, s. 112.

³⁵⁹ el-Müncid, s. 879 (هيب md.); Doğan, s. 111.

فَسَاقٌ: Çok günah işleyen, fâsık. ³⁶⁰	فَعَالٌ	قِمَطْرٌ: Çetin, zor, güç, pek fazla, çok. ³⁶¹	فِعْلٌ
ضِرَّوْطٌ: Çok yellenen. ³⁶²	فِعْوَلٌ	غَفْلٌ: Çok dikkatsiz, kimseye faydası olmayan, soysuz. ³⁶³	فُعْلٌ
عَسْوَدٌ: Çok güçlü insan/deve.	فِعْوَلٌ	كَنْدٌ: Nankör. ³⁶⁴	فُعْلٌ
حِذْلُقٌ: Çok konuşan, palavracı. ³⁶⁵	فِعْلَلٌ	تِيحَانٌ: Kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokan, belalara düşen. ³⁶⁶	فِيْعَلَانٌ
تِرْ عَيْدٌ: Çok korkak, ödle. ³⁶⁷	تَفْعِيلٌ	مَكْدِبَانٌ: Çok yalancı, aldatan. ³⁶⁸	مَفْعَلَانٌ
جِرْ ضَمٌّ: Çok yiyen, obur. ³⁶⁹	فِعْلَلٌ	كَوْثَرٌ: Hayrı hasenâtı çok şey, hayrı çok şahıs, çok sayıda olan, şerefli adam.	فَوْعَلٌ
		فِيْكَهَانٌ: Nüktedan, şakacı, neşeli	فِيْعَلَانٌ

Mübâlağa vezinlerinden meşhur olanlarını zikrettik ve bu vezinleri incelediğimizde bu vezinler hakkında şu gözlemlerde bulabiliriz.

Mübâlağa vezinleri, mutasarrıf/çekimli, sülâsî/üçlü, lâzım ve müte‘addî fiillerden türeyebilir.

Mübâlağa vezinleri, türediği muzârî fiil’in harflerini bulundurmakla beraber, muzârî fiil’e hareke ve sükününde uyması zorunlu değildir. Bu sebeple fiil’e benzeyerek değil ism-i fâ’ile benzeyerek amel eder.

³⁶⁰ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, II, 243; Hulvânî, *el-Muğnî*, s.260; Doğan, s. 112.

³⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu ‘l-‘Arab*, V,116 (قِمَطْرٌ md.); Doğan, s. 111.

³⁶² el-Müncid, s.450 (ضِرَّوْطٌ md.); Doğan, s. 112.

³⁶³ es-Suyûtî, *Hemu‘l-Hevâmi‘*, III, 290; Doğan, s. 111.

³⁶⁴ el-Müncid, s.879 (كَنْدٌ md.); Doğan, s. 111.

³⁶⁵ el-Müncid, s.122 (حِذْلُقٌ md.); Doğan, s. 112.

³⁶⁶ el-Müncid, s.67 (تِيحٌ md.); Doğan, s. 111.

³⁶⁷ el-Müncid, s.267 (تِرْ عَيْدٌ md.); Doğan, s. 112.

³⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânu ‘l-‘Arab*, I, 704 (فِيْكَهَانٌ md.); el-Müncid, s.678 (كَنْبٌ md.); Doğan, s. 110.

³⁶⁹ el-Müncid, s.87 (جِرْ ضَمٌّ md.); Doğan, s. 112.

Mübâlağa vezinleri, amel etmede ve türemede ism-i fâ'ilin bütün hüküm ve şartlarını taşır, ancak mübâlağa vezinleri, mânaya delalet etme yönünden daha kuvvetlidir.

Bazı mübâlağa vezinleri, mübâlağa anlamı ifâde etmeksizin, ism-i fâ'ilin delalet ettiği anlamı ifâde etmiştir.

Aslında ism-i fâ'ile delalet eden bir vezni, daha fazla anlam ifâde etsin diye mübâlağa vezinlerine veya mübalağa ism-i fâ'il vezinlerinden birine çevrilebilir.

Bir veznin mübâlağa anlamı ifâde etmesi için, o fiilin birçok defa tekrar etmesi gerekir, çünkü kelimeye mübâlağa anlamını veren fiilin tekrarıdır.³⁷⁰

Mübâlağa vezinleri, nomalde sülâsî/üçlü fiillerden türer ama şâz/nâdir olarak sülâsî olmayan ziyâdeli fiillerden de türeyebilir.³⁷¹

2.3.1. Mübâlağanın Nahiv Yönünden Tahlili

İsm-i fâ'il fiilinin ameli gibi amel eder, eğer fiili müte'addî ise, fâ'il alır ref eder mef'ûl alır nasb eder. Fiili lâzım ise, sâdece fâ'il almakala yetinir. Mübâlağa vezinleride, aslında ism-i fâ'ilden türemiştir ve ism-i fâ'ile benzemektedir, farkı mübâlağa ve çokluk anlamı ifâde etmektir (bir işi bir defa veya iki defa yapan kimseler için bu vezinler kullanılmaz). Bu sebeple ism-i fâ'ilin amel şartları ile amel eder. İsm-i fâ'il, fii'l'e benzeyerek amel eder, mübâlağa vezinlerinde bu benzeme bulunmaz ama fiil'e benzeyene benzemekle amel eder. İsm-i fâ'ilin amel etmesi ve şartları tezimizin sıfat-ı müşebbehe kısmında izah edilmiştir. Bu sebeple bu bölümde mübâlağa vezinlerinden amel edenler ele alınacaktır.³⁷²

2.3.1.1. Amel Etmesi ve Amel Eden Vezinler

Mübâlağa vezinlerinden üç vezin, Basra Ekolüne göre ism-i fâ'ilin ameli gibi amel eder. Bu vezinler “فَعَّالٌ، مِفْعَالٌ ve فَعُولٌ vezinleri.³⁷³ İsm-i fâ'il vezni olan

³⁷⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 276.

³⁷¹ 'Azîz Muhammed, s. 223-225.

³⁷² Detaylı bilgi için bkz. el-Müberred, *el-Muktadab*, II, 113; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, IV, 88.

³⁷³ el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye* II, 1031, ayıca bkz., İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 276; es-Suyûti, *Hem'u'l-Havâmi*, III, 75.

“فَاعِلٌ”, “فَعِيلٌ” veya “فَعِلٌ” veznine dönüştüğünde deamel ederler.³⁷⁴ Sîbeveyh, bu beş sîğanın, amel etmesinin cevâzı görüşündedir. Basra ekolünün çoğunluğu amel edemeyeceği görüşündedir, el-Mâzinî (v.249/863)de onlardandır. Kûfe ekolüne göre ise, bu beş vezinin amel edemeyeceği görüşündedir. Çünkü bu vezinler onlara göre, fiilin manasını mübâlağa için gelmesi sebebi ile amel etmezler. Bu görüşlerden doğru olanı, Sîbeveyh ve onun görüşünde olanlardır, zîra bu vezinlerin amel etmesi semâ’îdir³⁷⁵ Amel eden vezinlerin örnekleri ile izahı şöyledir;

2.3.1.1. فَعَالٌ Vezninin Ameli

“فَعَالٌ” Vezni; amel şartları bulunduğu ism-i fâ’ilin amel etmesi gibi amel eder. Kur’an’da en fazla amel eden vezinlerdendir.³⁷⁶ Örnekleri: “إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامٌ” : *Gaybleri hakkıyla bilen ancak sensin*³⁷⁷ âyetinde mübâlağa vezni olan “عَلَّامٌ” mef’ûlü olan “الْغُيُوبِ” kelimesine muzâf olmuştur. “فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ” : *Dilediğini mutlaka yapandır.*³⁷⁸ âyetinde ise “فَعَالٌ” sîgası mef’ûlünü harfî cerli olarak almış, “وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ” : *Allah, kullara asla zulmedici değildir.*³⁷⁹ Âyetinde ise “لِّلْعَبِيدِ” kelimesi, nefiy edatı olan “لَيْسَ” ye itimat ederek, kendinden sonraki “ظَلَّامٌ” cümlesini (harfî cer ve mecrûrunu) mef’ûl almıştır. Arap şiirinde de bu sîğanın ameli ile ilgili birçok örnek vardır. Şâir Kûlâh b. Hazn’in şu şiirinde geçen “لَبَّاسًا” kelimesi hal sahibi “أَخَا الْحَرَبِ” kelimesine itimat ederek “جَلَالٌ” kelimesini mef’ûlü olarak nasbetmiş ve “وَلَأَجَّ” da nefiy edatı “لَيْسَ” ye itimat ederek mef’ûlü olan “الْخَوَالِفِ” e muzâf olmuştur:³⁸⁰

أَخَا الْحَرَبِ لَبَّاسًا لِّبِهَا جَلَالُهَا وَ لَيْسَ بِوَلَّاجٍ الْخَوَالِفِ أَعْقَلَا (بحر الطويل)

³⁷⁴ es-Sîbeveyh, el-Kitâb, I, 110, es- Suyûti, *Hem ‘u’l- Havâmi’*, III, 76.

³⁷⁵ el-Hasen b. Kâsım el-Murâvî, *Şerhu’l-Elfıyye li’bni Mâlik*, nşr. Fahreddin Kabâve, Dâr-ı Mektebetü’l Maârif 1.bsk. 2007 Beyrut, I, 470.

³⁷⁶ Doğan, s. 119.

³⁷⁷ Mâide, 5/109.

³⁷⁸ Burûc, 85/16.

³⁷⁹ Âli İmrân, 3/182.

³⁸⁰ Doğan, s. 120.

2.3.1.2. مِفْعَالٌ Vezninin Ameli

“مِفْعَالٌ” Kıyâsen amel eden vezinlerdendir. Araplar, “إِنَّهُ لَمِنْحَارٌ بَوَائِكُهَا” : *O çokça semiz develeri boğazlar*”³⁸¹ şeklinde kullanılmış ve “مِنْحَارٌ” vezni, aslında mübtedâ olan “إِنَّ”nin ismine İtimat edip, “بَوَائِكُهَا” kelimesini mef’ûl almıştır. Kur’ân’da da “إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا” : *Şüphesiz, azgınlara barınağı olacak cehennem pusuda beklemektedir.*”³⁸² şeklinde gelmiş ve mef’ûlü hazf edilmiştir.

2.3.1.3. فَعُولٌ Vezninin Ameli

Bu vezinde olan mübâlağa sîgaları müte‘addî ve lâzım fiilden türeyebildiği için, hem ism-i fâ‘ilin, hem de sıfat-ı müşebbehelerin mübâlağasını ifâde etmede kullanılır. “أَكُولٌ” ve “ضُرُوبٌ” gibi kelimeler ism-i fâ‘ilin mübâlağasında “عَجُوزٌ” ve “عَمُودٌ” gibi kelimeler ise, sıfat-ı müşebbehenin mübâlağasında kullanılır. Kur’ân’da daha çok Allah’ın isimleri veya diğer bağlamlarda bu vezinde geçen sîgalar, mef’ûllerini doğrudan almamış ve mef’ûlleri hazfedilmiştir. Örneğin, “إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَعَفُورٌ رَحِيمٌ” : *Şüphesiz Rabbin bundan sonra da elbette çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”³⁸³ Âyetindeki “عَفُورٌ” sîgası da, “عَفُورٌ لَهُمْ ذُنُوبُهُمْ” tevilindedir.³⁸⁴

2.3.1.4. فَعِيلٌ ve فَعِلٌ Vezinlerinin Ameli

“فَعِيلٌ” ve “فَعِلٌ” vezinlerinin ism-i fâ‘il gibi amel etmesi azdır. Müberred “فَعِيلٌ” ve “فَعِلٌ” vezinlerinin amel edeceği görüşündedir. Cermî (v.225/840) ise “فَعِلٌ” vezni fiil vezninde olduğu için amel edeceği, “فَعِيلٌ” vezninin amel etmeyeceği görüşündedir.³⁸⁵ Bu vezinlerin amel ettiğine örnek: Sîbeveyh, “فَعِلٌ” veznin amel etmesine şu şiiiri delil olarak göstermiştir: “حَذِرْ أُمُورًا لَا تَخَافُ وَ أَمِينٌ” : *O korkulmayacak şeylere karşı aşırı uyanık, kendisini kurtaramayacağı*

³⁸¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 111; el-Müberred, *el-Muktadab*, II, 114.

³⁸² Nebe, 78/21.

³⁸³ Nahl, 16/119.

³⁸⁴ ‘Azîz Muhammed, s. 237; Doğan, s. 121.

³⁸⁵ el-Murâvî, *Şerhu'l-Elfîyye*, I, 470.

şeylerden emindir.” Müberred gibi dilciler bu şiirin uydurma olduğunu ileri sürerek itiraz etmişlerdir. Zira onlar bu sîgaların “شَرِيفٌ” ve “كَرِيمٌ” mübâlağa sîgaları gibi durum bildiren lâzım fiillerden türedikleri için mef’ûlü nasbedemediklerini ifâde etmişlerdir.³⁸⁶ “فَعِيلٌ” vezninin ameline örnek ise : “إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا”³⁸⁷ Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”³⁸⁷ Âyetindeki “سَمِيعًا” mübâlağa sîgasının “السَّمِيعُ دَعَانًا وَمَسْتَلْتَنَا”³⁸⁸ tevilinde olduğu belirtilmiştir.³⁸⁸ Yani “السَّمِيعُ” kelimesi “دَعَانًا” kelimesini mef’ûl alıp nasb etmiştir.

2.3.1.5. فَعِيلٌ Vezninin Ameli

İbn Vellâd ve İbn Harûf, “فَعِيلٌ” vezninde gelen mübâlağa sîgalarının da amel edeceği görüşündedirler. Örneğin, “زَيْدٌ شَرِيبٌ خَمْرًا: Zeyd çok içki içen birisidir” cümlesindeki “شَرِيبٌ” sîgası “خَمْرًا” kelimesini mef’ûlü olarak nasb etmiştir. Aynı zamanda İbn Harûf ve İbn Tâhir, harfi ta’rîfsiz “أل” olsa bile bu vezinde gelen sîgaların mâzî manasında da amel ettiğini belirtirler.³⁸⁹

2.3.1.2. Mübâlağa Vezinlerinin “أل” Takılı Ameli

Mübâlağa vezinleri “أل” takısı ile ameli ism-i fâ’il ve sıfat-ı müşebbehenin ameli gibi şartsız olarak amel eder ve bütün hükümlerini kendisinde bulundurur. Yani Basra Ekolüne göre bu vezinler, eğer lâzım fiilden türemiş ise fâ’il alır ref’ eder, müte’addî fiilden türemişlerse mef’ûl alır nasb ederler. Kûfe ekolüne göre ise bu vezinlerden sonra gelen kelime gizli bir fiil ile nasb olur.³⁹⁰

³⁸⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 113; el-Müberred, *el-Muktadab*, II, 116; Doğan, s. 122.

³⁸⁷ Nisâ, 4/58.

³⁸⁸ ‘Azîz Muhammed, s. 236; Doğan, s. 124.

³⁸⁹ ‘Abdulcevâd el-Bennâ, *Sıyağu’l-Mübâlağa fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-Yâzûri’l-‘İlmî, Amman 2008, s.61; Doğan, 125-126.

³⁹⁰ ‘Azîz Muhammed, s. 231.

2.3.1.3.Mübâlağa Vezinlerinin “أل” Takısız Ameli

Mübâlağa vezinlerinde “أل” bulunmazsa, ism-i fâ‘il ve sıfat-ı müşebbehe de olduğu gibi, itimat etmesi ve hâl’e veya istikbâl’e delalet etmesi şarttır.³⁹¹ Mübâlağa vezinlerinin itimat ettiğinin örnekleri şöyledir.³⁹²

İstifhâm’a İ’timâdı: “هل زيدٌ مناعٌ الخيرَ” : *Zeyd hayra engel olan birisimidir?*” örneğinde “مناعٌ” mübâlağa vezni istifhâm edatlarından “هل”e itimat ederek “الخيرَ” kelimesini nasb etmiştir.

Nef’ye İ’timâdı: “ما غفَّارُ الذنوبِ إلا اللهُ” : *Allahtan başkası günahları bağışlayan değildir.*” Örneğinde “غفَّارٌ” mübâlağa vezni nefiy edatlarından “ما” ya itimat ederek “الذنوبَ” kelimesini nasb etmiştir.

Mevsûf’a İ’timâdı: “هذا نهرٌ دفاقةٌ مياهُه” : *Şu, suyu çok coşkun olan bir nehirdir* ” Örneğinde “دفاقةٌ” mübâlağa vezni bu terkipte sıfat olarak bulunmuş ve mevsûfu olan “نهرٌ” kelimesine itimat ederek “مياهُه” kelimesini ref‘ etmiştir.

Nidâ’ya İ’timâdı: “أيها الغفَّارُ ذنبي اغفر ذنوبي” : *Ey günahımı ‘af eden Allahım, günahlarımı affet.*” Örneğinde “غفَّارٌ” mübâlağa vezni nidâ edatı olan “أيها” ya itimat ederek “ذنبي” kelimesini takdirde nasb etmiştir.

Zü’l-Hâl’e İ’timâdı: “لا أحب زيداً ضرُوباً جاره” : *Komşusunu çok döven Zeyd’i sevmem*” Örneğinde “ضرُوباً” mübâlağa vezni zü’l hâl/hal sahibi olan “زيد” e itimat ederek “جارَ” kelimesini nasb etmiştir.

Mübtedâ’ya İ’timâdı: “النَّهْرُ دفاقةٌ مياهُه” : *Nehirin suyu coşkundur.*” Örneğinde “دفاقةٌ” mübâlağa vezni mübtedâ olan “النَّهْرُ” kelimesine itimat ederek “مياهُه” kelimesini ref‘ etmiştir. Mübâlağa vezinleri, “إنَّ” - “كان” kardeşlerinin ” ismine itimat ederek de amel eder.³⁹³

³⁹¹ İbn Hişâm, *Şerhu Şüzûri’z-Zeheb*, s. 392.

³⁹² ‘Azîz Muhammed, s. 232; Doğan, s. 115.

³⁹³ ‘Azîz Muhammed, s. 232-234.

2.3.2. Mübâlağa Vezinlerinin Kur'ân-ı Kerîmdeki Kullanım Şekilleri

Mübâlağa vezinleri, insanlar için kullanıldığı gibi, Allah'ın isimleri için de kullanılmıştır.³⁹⁴ Bu vezinler insanlar için kullanıldığında, azalma ve mübâlağa ifâde eder, yani değişkenlik olabilir, ancak Allah'ın isimleri olarak kullanılan vezinler azlık veya mübâlağa yönünden değişmez.³⁹⁵

2.3.2.1. İnsanlar İçin Kullanımı

İnsanlar için Kur'ân'da kullanılan mübâlağa vezinleri Tablo'da gösterilmiştir. (Tablo: 48)

Tablo 48. Kur'ân'da insanlar için kullanılan mübâlağa vezinleri

Kullanılan kelime ve Anlamı	S. No	Kullanılan kelime ve Anlamı	S. No
ظَلُوم: Pek/aşırı zalim, olan. ³⁹⁶	8	أَوَاب: Pek tövbe eden/edici. ³⁹⁷	1
فَخُور: Çok gururlu. ³⁹⁸	9	جَبَّار: Çok zorba. ³⁹⁹	2
لَوَام: Pek çok kınayıcı. ⁴⁰⁰	10	نَصِير: Çok yardım eden ⁴⁰¹	3
حَلَّاف: Çok yemin içen. ⁴⁰²	11	عَصِي: Çok 'âsi olmak. ⁴⁰³	4
أَمَّار: Mübalağa ile emir edici. ⁴⁰⁴	12	مَنُوع: İyiliği çok men eden. ⁴⁰⁵	5
هَمَّاز: Çok ayıplayan, çekiştiren, iftira eden. ⁴⁰⁶	13	هَلُوع: Sabırsızca mal toplayıp biriktiren cimri adam. ⁴⁰⁷	6
مَشَّاء: Çok yürüyen, gezimci. ⁴⁰⁸	14	جَزُوع: Sabırsız olup hemen telaş eden. ⁴⁰⁹	7

³⁹⁴ Genel olarak Kur'ân, Tirmizî ve İbn Mâce'nin listeleri ve bazı hadislerden Allah'ın isimleri bağlamında, altı vezinde 50 sığa tespit edilmiştir. Bkz. Doğan, s. 135.

³⁹⁵ 'Azîz Muhammed, s. 262; Doğan, s. 135.

³⁹⁶ Ahzâb, 72, İbrâhîm, 34.

³⁹⁷ Sad, 38/17, 19, 30, 44.

³⁹⁸ Nisâ, 4/36, Hûd, 11/10, Lokman, 31/18, Hadîd, 57/28.

³⁹⁹ Mâide, 5/22, Hûd, 11/59, İbrâhîm, 14/15, Meryem, 19/14, Şu'arâ, 26/130, Kasas, 19, Mü'min, 40/35, Kâf, 50/45, Haşr, 59/23.

⁴⁰⁰ Kıyâme, 75/2.

⁴⁰¹ Bakara, 2.107.120, 4.45.52.75.89.123.145.173, Enfâl, 8/40, Tevbe, 9/74, 116, İsrâ, 17/75, 80, Hac, 22/71, 78, Furkân, 25/31, Ankebût, 29/22, Ahzâb, 33/17, Şu'arâ, 26/8, 31, Fetih, 48/22.

⁴⁰² Kalem, 68/10.

⁴⁰³ Meryem, 19/14, 44

⁴⁰⁴ Yûsuf, 12/53.

⁴⁰⁵ Vâkı'a, 56/33, Me'âric, 70/21.

⁴⁰⁶ Hümeze, 104/1.

⁴⁰⁷ Me'âric, 70/19.

⁴⁰⁸ Kalem, 68/11.

⁴⁰⁹ Me'âric, 70/20.

İnsanlar için kullanılan bu vezinler değişkindir. Şöyleki bu vezinler İnsanlar için kullanıldığında, örneğin bir defa yalan söyleyen kimseye: “كاذب: *Yalan söyleyen*” diye söylenir ancak birden fazla yalan söyleyen ve yalan söylemeyi âdet hâline getiren kimseye, “فَعَال” vezninde mübâlağa vezninde “كذّاب : *Çok yalan söyleyen*” şeklinde söylenir. Zulm eden kimseye de aynı şekilde kullanılır, kendisine veya insanlara bir defa zulm edene “ظالم: *Zâlim*”, daha fazla zulüm ederse, “فَعُول” vezninde, “ظَلُوم: *Çok zulm eden*” şeklinde kullanılır.⁴¹⁰

2.3.2.2. Allah’ın İsimlerinde Kullanımı

Mübâlağa vezinleri insanlar için kullanıldığında değişken olabileceğini yukarıda söylemiştik, Allah c.c. için kullanıldığında ise mutlakır değişmez. Alûsî, “Allah için kullanılan mübâlağa vezinlerinde, çokluk/abartı sıfat’ın kendisinde değil, delalet ettiği şeylerde olduğu” görüşündedir.⁴¹¹ Bundanda mübalağanın iki kısım olduğu ortaya çıkmaktadır;

- a) Fiil’de mübâlağa; Allah’ın sıfatların’da kullanmak caizdir.
- b) Sıfat’ta mübâlağa; Allah’ın sıfatlarının delalet ettiği şeyde mübâlağadır.

Allah’ın kullarına merhamet etmesi gibi.

Mübâlağa vezinlerinden, insanlar ve diğer varlıklar için kullanılanların tamamının ifâde ettiği anlamlar mecâzîdir. Çünkü mübâlağa, ancak fazlalığı-noksanlığı kabul eden sıfatlardadır. İnsanî sıfatları buna uygunken Allah’ın sıfatları ise kemâlde son mertebededir ve mübâlağası düşünülemez, Allah bundan münezzehtir. Bu sebeple âlimler, mübâlağa manasının sıfatta değil delalet ettiği fiilde olduğu görüşündedirler.⁴¹²

Allah’ın isimleri için kullanılan mübâlağa vezinleri tabloda gösterilmiştir.

(Tablo: 49)

⁴¹⁰ ‘Azîz Muhammed, s. 259.

⁴¹¹ Âlûsî, *Rûhu’l-Ma’ânî*, I, 64.

⁴¹² es-Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân*, II, 426; ‘Azîz Muhammed, s. 260.

Tablo 49. Kur'ân'da Allah'ın isimleri için kullanılan mubâlağa vezinlerine örnekler

Kullanılan kelime ve Anlamı	S.No	Kullanılan kelime ve Anlamı	S. No
بَدِيع: Benzersiz, eşsiz yaratan	9	عَلِيم: Her şeyi hakkıyla bilen	1
مَجِيد: Her övgüye lâyık olan, şerefli	10	حَفِيظ: Her şeyi koruyan, gözeten.	2
قَيُّوم: Her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kainatı idâre eden.	11	بَصِير: Her şeyi gören, görücü.	3
سَمِيع: Her şeyi işiten, duyan	12	رَحْمَان: Sonsuz merhamet sahibi.	4
عَلَم: Her şeyi hakkıyla bilen.	13	رَحِيم: Çok merhamet sahibi.	5
غَفَّار: Çok bağışlayan.	14	خَبِير: Her şeyden haberdar olan.	6
فَتَّاح: Sıkıntıları gideren, çok yardım eden, rızık kapılarını açan.	15	حَكِيم: Bütün işleri yerli yerinde	7
عَلِيم: Her şeyi hakkıyla bilen.	16	قَهَّار: Galip gelen, yenen.	8

SONUÇ

Çalışmamızda sıfat-1 müşebbehe ve mübâlağa vezinleri iki ayrı bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde, isimlerin kendi arasında birtakım sınıflandırması olduğunu, genel anlamda Arapça gramerde (nahiv yönünden) sıfat-1 müşebbehe ve mübâlağa, fiil, isim ve harf grubundan, isim konusunda, ele alındığını belirttik. Sonuç olarak, Sıfat-1 müşebbehenin, “ism-i fâ’ile benzeyen sıfat” diye isimlenmesinin, ism-i fâ’il gibi sıfat’a delalet etmesi, müfred tesniye ve cami’sinin gelmesi, ism-i fâ’il gibi vav ve nun ile cemi’sinin gelmesi, müzekkerinin ve müennesinin olması, kendisine “ﻝ” takısının getirilebilmesi, az da olsa bir mef’ûle müte’addî olan gibi nasb amel etmesinden dolayı olduğunu gördük. Yine sıfat-1 müşebbehenin, ism-i fâ’il türünden olduğunu, aralarındaki farkın, ism-i fâ’ilin hudûs, sıfat-1 müşebbehenin ise sübût manası ifade ettiği görülmüştür. Ayrıca sıfat-1 müşebbehenin sülâsî lâzım ve mutasarrıf fiillerin masdarından türeyebildiği gibi, ziyâde babların masdarından da türeyebildiği ve ism-i fâ’il ile sıfat-1 müşebbehenin amel etmesi konusunda, Kûfeli âlimler ve Basralı âlimler arasındaki ihtilâf ve sıfat-1 müşebbehenin ma’mûlünün hangi hâlinin terkipte kullanımının daha fazla ve üstün olduğu konusunda nahiv âlimlerinin farklı görüşleri vardır. Bu görüşleri incelediğimizde, ref’ hâlinin, asıl olduğu yani en uygun ve meşhur hâli olduğunda bir ihtilâf olmadığı, ihtilâfın, ma’mûl’ün nasb hâli mi yoksa cer hâli mi daha uygun olduğu yönünde yoğunlaştığı görülmüştür.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, mübâlağa vezinleri ele alınmıştır. Arapçada mübâlağanın, bir varlıkta bir niteliğin aşırı derecede bulunduğunu gösteren fiilden türeyen, sıfat cinsinden isimler olduğunu belirttik. Ekseriyetle ism-i fâ’ilin ifâde ettiği anlamın fazlasına delalet ettiği için onunla ilişkilendirilerek tanımının yapıldığını, bu sîgaların Türkçe anlamlının başına “çok, pek, fazla, gâyet, dâima” kelimelerinden uygun olandan birinin getirildiği vurgulanmıştır. Yine mübâlağa sîgasının şekil yönünden olduğu gibi, mana yönünden de ism-i fâ’ilden farklı olduğu belirtilmiştir. Mübâlağa vezinlerinin en çok kullanılan vezinleri kıyâsî ve semâ’î olmak üzere iki kısımda incelenmiş ve bu vezinlerin çoğunlukla sülâsî olan bablardan kullanıldığı, nâdir olarak ziyâde bablardan kullanıldığı görülmüştür. Yine, amel etme

yönünden ism-i fâ'ilin fiilinin ameli gibi amel ettiği, yani eğer fiili müte'addî ise, fâ'il alıp ref', mef'ûl alıp nasb ettiği, lâzım ise, sâdece fâ'il almakla yetindiği görülmüştür. Bu vezinlerin mübâlağa anlamı ifâde etmesi için, o fiilin veya vasfın birçok defa tekrar etmesi gerektiği, çünkü kelimeye mübâlağa anlamını veren fiilin tekrarı olduğu ve insanlar için kullanıldığı gibi, Allah'ın isimleri için de kullanıldığı ama iki kullanım arasında fark olduğu belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- ‘ABBÂS Hasan; *en-Nahvu’l-Vâfi*, I-IV, Dâru’l-Ma‘ârif, 15. baskı, Kahire 1971.
- AHMED b. ‘Ali b. Mes‘ûd, *Merâhu’l-Ervâh (Sarf Cümlesi)*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul, ty.
- AHMED ‘ÏZZE ve ‘Inâye, *Şerhu Molla Câmi*, I-II, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-‘Arabi, 1. baskı, Beyrut 2012.
- ANTÂKÎ, Muhammed, *el-Muhît fî Esvâti’l-‘Arabiyye ve Nahvihâ ve Sarfihâ*, Mektebetü Dâri’s-Şark, 3. baskı Beyrut 1993.
- _____, *el-Muhît fî Usûli’l-‘Arabiyye Sarfihâ ve Nahvihâ*, Daru’s-Şarki’l-‘Arabiyye, Beyrut, ty.
- ‘ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasen; *Mu‘cemu’l-Furuki’l-Lugaviyye*, nşr. Şeyh Beytullah Beyât, Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1. baskı, Kum 1412; nşr. Muhammed İbrahim Selîm, Dâru’l-‘İlm ve’s-Sekâfe, Kahire 1412.
- BENNÂ, ‘Abdulcevvâd, *Sıyağu’l-Mübâlağa fî’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-Yâzûri’l-‘İlmî, Amman 2008.
- BEĞÂVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyn; *Me‘âlimu’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, I-V, nşr. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâ’i’t-Türâs’l-‘Arabî, Beyrut 1416.
- CÂRİM, ‘Ali, *en-Nahvu’l-Vâdih fî Kavâidi’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti*, I-II, ed-Dâru’l-Mısriyye es-Su‘ûdiyye, tsz.
- CEDÎ, ‘Abdullah b. Yûsuf, *el-Minhâcu’l-Muhtasar fî ‘İlmeyi’n-Nahvi ves-Sarf*, Müessesetü’r-Reyyân, Beyrut 1428/2007.
- ÇÖRTÜ, M.Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul 2004.
- DAMÂMÎNÎ, Bedreddin; *el-Menhelu’s-Sâfi fî Şerhi’l-Vâfi*, nşr. Fâhir Cebr Matar, Dâru’l-Kutûbi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2008.
- DAYF, Şevkî, *el-Medârisü’n-Nahviyye*, Dâru’l-Ma‘ârif-Mısır.

- DİKENGUZ, Şemseddîn Ahmed, *Şerhân 'alâ Merâhi'l-Ervâhi fî 'İlmi's-Sarf*, Şeriketü Mektebe, 3. baskı Mısır 1959.
- DOĞAN, Yusuf; *Arap Dilinde Mübalağa*, Yayınevi Yay., Ankara 2009.
- DURMUŞ, İsmail; "Nahiv", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 300-306.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf; *el-Bahru'l-Muhît fî't-Tefsîr*, I-IX, nşr. Sıdkî Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420.
- EBU'L-FİDÂ, 'Imâdu'd-Dîn İsmâ'îl, *el-Kennâş fî Fenneyi'n-Nahvi ves-Sarfî*, I-II, nşr. Riyâd b. Hasan, Mektebe el-'Asriyye, Beyrut 2000.
- ESTERÂBÂDÎ, Radiyyu'd-Dîn, *Şerhu'l-Kâfiye fin-Nahvi*, nşr, Muhammed Nûru'l-Hak, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 3. baskı, Beyrut1975.
- _____, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, nşr. Yusuf Hasan Ömer, Bingazi Üniv.1996 Bingazi.
- EŞMÛNÎ, 'Ali b. Muhammed; *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1419.
- EYMEN Emîn, 'Abdulganî, *el-Mevsû'atü's-Şâmile fî'n-Nahv ve's-Sarf*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye Beyrut 2012.
- EZHERÎ, Hâlid b. 'Abdullah, *et-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, I-II, nşr. Ahmed es-Seyyid-Ahmed, Dâru't- Tevfikiyeye li't-Türâs, Kahire tsz.
- _____, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, I-II, Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1421/2000.
- FAZLIOĞLU, Şükran, "Vaz'", *DİA*, İstanbul 2012. XXXXII, 577-578.
- FERRÂ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Ma'âni'l-Kur'ân*, I-III, nşr. Ahmed Yûsuf en-Necâtî/Muhammed 'Ali en-Neccâr/'Abdulfettâh İsmâ'îl eş-Şelebî, Dâru'l Mısriyye, Mısır tsz.
- FIRINCI, Doğan, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı*, OMÜ, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2012.

- GALÂYÎNÎ, Mustafâ b. Muhammed, *Câmi 'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 28. baskı Beyrut 1993.
- GÜNEŞ, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay., İstanbul 2013.
- HALEBÎ, Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed Muhibuddîn el-Mısırî, *Şerhu't-Teshîl*, nşr. 'Ali Muhammed Fâhır, Dâru's-Selâm, Mısır tsz.
- HAMELÂVÎ, Ahmed b. Muhammed, *Şeze'l-'Arf fî Fenni's-Sarf*, nşr. Nasrullah 'Abdurrahman Nasrullah, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad tsz.
- HIMSÎ, Yâsîn, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fâkihî*, Matba'atu Mustafa el-Halebî, Mısır 1932.
- HUDARÎ, Muhammed b. Mustafa, *Hâşiyetu'l- Hudarî 'alâ Şerhi İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I-II, nşr. Turkî Ferhân el-Mustafa, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut 2013.
- HULVÂNÎ, Muhammed Hayr, *Muğni'l-Cedîd fî 'İlmi's-Sarf*, Dâru'ş-Şarki'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- 'İYD, Muhammed, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, 'Âlemü'l-Kütüb, Kahire 2005.
- İBN 'AKÎL, el-Hemedânî, 'Abdullah b. 'Abdurrahman, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I-IV, nşr. Muhammed Muhyiddîn, Dâru't-Türâs, 20 baskı, Kahire 1980.
- İBN CİNNÎ, Ebu'l Feth, *el-Munsif Şerhu Kitâbi't-Tasrîf li-Ebî 'Osmân el-Mâzinî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Kadîm, 1. baskı yy. 1373/1954.
- _____, *el-Hasâis*, I-III, el-Hey'etü'l-Mısriyye el-'Âmme li'l-Kitâb 5. baskı, ys. tsz.
- İBN HÂCİB, *eş-Şâfiye fî 'İlmi't-Tasrîf*, nşr. Hasan Ahmed el-'Osmân, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1995 Mekke.
- _____, *Mecmûa 'tü'ş-Şâfiye fî 'İlmeyi't-Tasrîfi ve'l-Hatti*, nşr., Muhammed 'Abdus-Selâm, Daru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut 2014.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed 'Abdullah, *Şerhu Katri'n- Nedâ ve Belli's-Sadâ*, nşr. Muhammed Muhyiddin, Kahire 1964.

- _____, *Şerhu Şüzûri 'z-Zeheb*, nşr. 'Abdulğani ed-Dakr, eş-Şirketü'l- Müttahide, Dımaşk 1982.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed *Muğni'l-Lebib 'an Kütübi'l-E'ârib*, nşr. Mâzin el-Mubârek, Dâru'l Fıkr, 6. baskı, Dımaşk 1985.
- _____, *Muğni'l-Lebib*, Dâru'l-Erkam, 2. baskı, Beyrut 1999.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed, *Edebu'l-Kâtib*, nşr. Muhammed ed-Dâlî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut. tsz.
- İBN MÂLİK, Muhammed b. 'Abdullah et-Tâî, *Şerhu'l-Kâfiye eş-Şâfiye*, I-V, nşr. 'Abdulmun'im Ahmed Hureydî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke tsz.
- _____, *Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmîlü'l-Makâsıd*, nşr., Muhammed Kâmil, Dâru'l-Kitâbi'l- 'Arabî yy. 1967.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz.
- İBNÜ'S-SERRÂC, Muhammed b. es-Serî b. Sehl en-Nahvî, *el-Usul fi'n-Nahv*, I-III, nşr. 'Abdullah Huseyin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut tsz.
- _____, *el-İzâh fi 'İleli'n-Nahv*, nşr. Mâzin el-Mubârek, Daru'n-Nefâis yy.. 1982
- İBN 'USFÛR, Ebu'l-Hasan, *Şerhu Cümeli'z-Zeccâc*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.
- İBN YA'İŞ, 'Ali b. Ebi's-Süreyyâ, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l- 'İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- İBRÂHÎM Mustafâ vdğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, I-II, Dâru'd-Da've, 3. baskı Kahire 1972.
- KAFES, Mahmut, "Eski ve Yeni Kaynaklarda Fıkhu'l-Luga Kavramı", *SÜFED*, 2007 sayı: XVII, 147-154.
- KAŞLI, 'Ali Rızâ – SARMABIYIKOĞLU, Bekir, *Mecmû'atu Havâşî Molla Câmi*, I-II, Mektebetü Seydâ, Diyarbakır 2014.

- KILIÇ, Hulûsi, "Sarf", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 136-137.
- KURTUBÎ, Ebû 'Abdullah Muhammed; *el-Câmi' li- Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, nşr. Ahmed el Berdûnî, Dâru'l-Kütübî'l Mısırıyye 2.baskı, Kahire 1384.
- LONS, John, *al-Luga ve 'İlmu'l-Luga*, Dâru'n-Nahdatil-'Arabiyye, yy. tzs.
- LUVİS Ma'lûf, *el-Müncid fi'l-Luga*, Daru'l-Meşrik, 3. baskı, Beyrut 2008
- MÂLİK B. ENES, *el-Muvatta'*, nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1.baskı Abudabi 1425/2004.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., 29. baskı, İstanbul 2001.
- MEHMED Zihnî, *el-Muntehab ve'l-Muktedab fî Kavâidi's-Sarf ve'n-Nahv*, I-II, Ma'rifet Yayınları İstanbul 1981.
- MUHAMMED 'Azîz, *es-Sifatü'l- Müşebbehe ve Mübâlağatü İsmi'l-Fâ'il fil-Kur'âni'l Kerîm Dirâse Sarfiyye Nahviyye Dilâliyye*, (Basılmamış Doktora Tezi), Câmi'atu 'Aynı Şems Kulliyetu'l-Benât li'l- Âdâb ve'l-'Ulûm ve't-Terbiye, Kahire 1430/2009.
- MU'ÎNÎ, Muhammed, *es-Siyağü'l-İfrâdiyye el-'Arabiyye*, Matba'atü Câmi'ati'l-Kâhire, Kahire 1981.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul 1995.
- NÂDİRÎ, Muhammed Es'ad, *Nahvu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1. baskı Beyrut 2009.
- NECCÂR, Muhammed 'Abdulaziz, *Diyâu'l-Mesâlik ilâ Evdahi'l-Mesâlik*, I-IV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001.
- NEHHÂS, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Ma'âni'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed 'Ali es-Sâbûnî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1409.
- NESEFÎ, Ebu'l Berekât, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, I-III, nşr. Yûsuf 'Ali Bedîvî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1.baskı Beyrut 1998.

- RÂĞİB EL-İSFAHÂNÎ, el-Hüseyn b.Muhammed; *el-Müfredât fî Ğarîbi'l Kur'an*, nşr. Safvân 'Adnân, Dâru'l-Kalem- Dâru's-Şâmiyye, Dımaşk 1412.
- SABBÂN, Ebu'l-'İrfân Muhammed b. 'Ali, *Hâşiyetü's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî li Elfiyyeti İbni Mâlik*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1.baskı Beyrut 1997.
- SÎBEVEYH, Ebû Bişr, *el-Kitâb*, I-V, nşr.'Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1982.
- SÜYÛTÎ, Celâluddîn, 'Abdurrahman, *el-Müzhir fî 'Ulumi'l-Lüğâ*, I-II, nşr. Fuâd 'Ali Mansûr, Dâru'l- Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1418/1998.
- _____, *Hem'u'l-Havâmi' fî Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, I-III, nşr. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.
- _____, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir fî'n-Nahv*, I, nşr. Ğarîd eş-Şeyh, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye 3. baskı, Beyrut 2011.
- ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa, *Şerhu's-Şâtîbî*, I-II nşr. Muhammed Seyyid 'Osman, Daru'l- Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2012.
- ŞERTÛNÎ, Reşid, *Mebâdiü'l-'Arabiyye, Kısmu's-Sarf ve'n-Nahv*, Müessesetü İntişarâti Dâri'l-'İlm, Beyrut 1965.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l- Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, I-XXIV, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000.
- TALU, Mehmet, *Sarf ve Nahiv İlmi*, I-IV, Özak Ofset, Kayseri 1986.
- YA'KÛB, İmîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî İlmi's-Sarf*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1993.
- _____, *Mu'cemu'l- Evzâni's-Sarfıyye*, 'Âlemü'l-Kütüb, 2.baskı, Beyrut 1996.
- YEZDÎ, Hıdır, *Şerhu's-Şâfiyyeti İbni'l- Hâcib*, nşr. Hasan Ahmed, Müessesetü'r-Reyyân, 2008 Beyrut.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, "Abbâsîler", *DİA*, İstanbul 2009, 31-48.

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmud, *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*, nşr. İmil Bedî 'Ya'kûb, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

_____, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmi'd-Tenzîl*, I-IV, Dâru'l Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1407/1987.

<https://osmanarpacukuru.com> (01.06.2016)

<http://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr> (21.04.2016)

<http://www.kuranmeali.org> (05.01.2016-21.04.2016).

erzurum.dinihtisas.com/belgeler/Tatbikunnahvi.doc (26.06.2016)

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Mersin/Gülнар'da doğdu. İlköğretimini, 4. sınıf'a kadar Kalfalar Mahallesiinde, 5. Sınıfı ise, Toroslar, Cumhuriyet İlköğretim okulunda tamamladı. Orta ve Liseyi tamamladıktan sonra, 2006 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Önlisans eğitimini bitirdi. 2007 yılında Mersin Aydınık'ıta İmam-Hatip olarak memurluk görevine başladı. 2012 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesinden mezun oldu. 2013 yılında Kayseri Dinî Yüksek İhtisas Merkezi'nde İhtisas kursiyeri olarak başladı. Burada eğitime devam ederken 2014 yılı bahar döneminde Erzincan Üniversitesin'de Temel İslâm Bilimleri alanında Yüksek lisans eğitimine başladı. Her iki eğitimide devam etmekte olup, evli ve iki çocuk babasıdır.

Mehmet YENİCE